

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛИКТЕЙ БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ
УДК 378.091.3:785.1.071.2]:316.46(043.3)

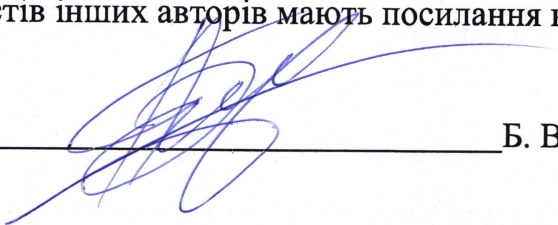
ДИСЕРТАЦІЯ
**ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО
КЕРІВНИКА ОРКЕСТРОВОГО КОЛЕКТИВУ У ПРОЦЕСІ
ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

01 Освіта/Педагогіка

014 Середня освіта (музичне мистецтво)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Б. В. Ликтей

Науковий керівник:

Ткач Марія Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЇ

Ликтей Б. В. Формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу у процесі фахової діяльності. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 01 Освіта, за спеціальністю 014 Середня освіта (музичне мистецтво). Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ, 2025.

Зміст анотації

Дисертацію присвячено проблемі формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу в процесі фахової діяльності. Актуальність дослідження зумовлена потребою мистецької освіти у фахівцях-лідерах, здатних не лише здійснювати високопрофесійну музичну діяльність, а й ефективно керувати колективом на засадах партнерства, мотивації, емоційного інтелекту та саморозвитку.

У дисертаційній роботі запропоновано нове вирішення проблеми формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів на основі поєднання музично-коучингового підходу, принципів особистісно орієнтованої педагогіки, технологій саморефлексії та психоемоційної саморегуляції. У змісті дисертації проаналізовано поняття «лідерство», «лідерські якості», «керівник оркестрового колективу», «фахова діяльність», «музичний коучинг», уточнено їхнє педагогічне й мистецьке трактування.

На основі аналізу наукових джерел, теорії та практики музично-педагогічної освіти уточнено, що *лідерські якості майбутнього керівника оркестрового колективу* – це комплекс інтегративних особистісно-професійних якостей, які виявляються в здатності керівника ефективно організовувати, координувати та надихати учасників оркестрового колективу на творчу працю шляхом емоційно забарвленої, переконливої, гнучкої й ціннісно орієнтованої взаємодії.

Практичний концепт дослідження розкривається у створенні авторської методики формування лідерських якостей, яка включає впровадження міждисциплінарних коучингових стратегій, розвиток навичок комунікації та емпатії, організації творчого простору колективу, поєднання диригентської практики з техніками ментального тренування, рефлексії та конструктивного зворотного зв'язку.

У дисертації розроблено компонентну структуру лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу, яка включає:

- *персонально-орієнтований* компонент (включає внутрішні особистісні риси майбутнього диригента, необхідні для ефективного лідерства в оркестрі: емоційний інтелект, стресостійкість, харизма, саморефлексія та аналіз);
- *комунікативно-коучинговий* компонент (розкриває вміння взаємодіяти з іншими членами оркестрового колективу та ставити реалістичні, але амбітні цілі, прописувати чіткі кроки для їх реалізації у заданий термін);
- *організаційно-управлінський* компонент (виявляє навички ефективного планування та організації роботи оркестру);
- *когнітивно-рефлексивний* компонент (включає знання та навички аналізу музичних творів із здатністю до самоаналізу й осмислення власної діяльності);
- *естетично-презентаційний* компонент (відображає здатність диригента не лише створювати естетично гармонійне виконання музичного твору, але й майстерно представляти його публіці).

У дисертації представлено методичні засади формування лідерських якостей диригентів. Методологічну основу дослідження становлять наступні наукові підходи: *міждисциплінарний* (дозволяє інтегрувати знання з різних дисциплін: музикознавства, психології, управління, педагогіки, соціології, тим самим уможлиблює комплексно підходити до вивчення лідерських якостей, оскільки виявлення ефективних лідерських рис потребує розуміння як технічних аспектів музичного мистецтва, так і соціальних, і психологічних характеристик особистості керівника), *музично-коучинговий* (сприяє розвитку самосвідомості, особистої відповідальності та здатності до самостійного

вирішення проблем, що є ключовими рисами успішного лідера; техніки музичного коучингу сприяють підсиленню командної роботи оркестрантів та створюють атмосферу довіри в колективі) та *особистісно-орієнтований* (зосереджується на унікальності особистості майбутнього диригента, враховує його індивідуальні психологічні особливості, мотивацію, творчо-особистісні якості, здатність до лідерства). Теоретичне підґрунтя забезпечено працями вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі педагогіки, психології лідерства, естетичного виховання та музичної освіти.

У дослідженні визначено особливості формування лідерських якостей, які залежать від типу темпераменту майбутнього керівника, стилю керівництва, психологічної зрілості, рівня диригентської підготовки, готовності до рефлексії, здатності до натхнення й підтримки інших.

Розроблено й впроваджено *педагогічні умови* формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу, а саме: індивідуалізація навчального процесу, розвиток емоційного інтелекту, створення сприятливого комунікативного середовища, розвиток управлінських навичок та стратегічного мислення. До кожної педагогічної умови підібрано блок методів, спрямованих на вирішення відповідного завдання.

Запропоновано три етапи реалізації методики: *освітній* (спрямований на розвиток у керівника оркестрового колективу розуміння теоретичних аспектів лідерства, комунікації та роботи з колективом), *практичний* (сприяє розвитку у керівника оркестру практичних навичок управління колективом, забезпечення ефективної взаємодії між учасниками оркестру) та *оцінний* (передбачає аналіз всіх попередніх досягнень та за потреби передбачає проведення корекції лідерських якостей, визначення сильних та слабких сторін керівника оркестру, коригування стратегії розвитку).

Метою діагностувального етапу дослідження стало визначення початкового рівня сформованості лідерських якостей у студентів, які навчаються за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво», спеціалізація –

«Керівник оркестрового колективу». Для цього було розроблено й обґрунтовано критерії та рівні оцінювання сформованості лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів. *Емоційно-когнітивний* (вказує на здатність розпізнавати, регулювати власні емоції та емоції оточуючих), *мотиваційно-рефлексивний* (передбачає вміння надихати колектив, підтримувати робочу атмосферу), *комунікативно-творчий* (проявляється у здатності до ефективної взаємодії з оркестрантами, вирішення конфліктів), *організаційно-діяльнісний* (передбачає планування та реалізацію музичних проєктів). На основі розроблених нами критеріїв ми визначили рівні сформованості лідерських якостей: високий, достатній, середній і низький.

На діагностувальному етапі експерименту встановлено, що переважна більшість студентів (60,0%) має середній рівень емоційного інтелекту, що свідчить про недостатню увагу до розвитку цієї важливої складової. Мотиваційні навички знаходяться на низькому рівні у 45,0% опитаних, що може негативно впливати на ефективність їхньої роботи в майбутньому. Комунікативні здібності варіюються: 35,0% студентів показали високий рівень, тоді як 25,0% – низький. Організаційні здібності найкраще проявляються у студентів старших курсів, що підтверджує вплив практичного досвіду на формування цих якостей. Висновки діагностувального етапу експерименту засвідчили про необхідність цілеспрямованої роботи з формування лідерських якостей у студентів факультетів мистецтв.

На основі створеної методики формування лідерських якостей та відповідної структури дослідження формувальний експеримент було поділено на три етапи: *освітній етап* (забезпечує студентів теоретичними знаннями про лідерство, емоційний інтелект та комунікаційні стратегії), *практичний етап* (має на меті розвиток практичних лідерських навичок через застосування інтерактивних вправ та роботу з оркестровими колективами) та *оцінний етап* (передбачає аналіз результатів формувального експерименту та корекцію подальших дій).

Під час формувального експерименту використовувались методики: метод 360-градусної оцінки, техніки SWOT-аналізу, техніки тілесної та музичної імпровізації, медитативні техніки, тощо. Ведення щоденників спостережень сприяло розвитку емоційного інтелекту у студентів, що проявилось у зниженні рівня тривожності в модельованих стресових ситуаціях, допомогло усвідомити важливість делегування та планування, а також стало інструментом самоконтролю, що мотивувало студентів до активної роботи над собою.

Порівняння даних експериментальної та контрольної груп дозволило зробити такі основні висновки:

- в експериментальній групі спостерігається значне покращення здатності студентів до усвідомлення власних емоцій та керування ними, що підтверджено статистично значущими змінами за критерієм Пірсона;
- аналіз стилів керівництва студентів за методикою Курта Левіна, Блейка та Моутон показав зростання демократичного стилю управління в експериментальній групі (+13, 0%), що свідчить про розвиток відповідальності та організаційних здібностей;
- результати тестування за методикою Н. Холла засвідчили зростання рівня комунікаційних компетенцій, зокрема у сферах управління емоціями інших та використання емоцій у мотивації;
- учасники експериментальної групи демонструють переважання типів «Натхненник» та «Лідер», що свідчить про зростання харизматичних і управлінських якостей. У контрольній групі значних змін у структурі соціонічних типів не зафіксовано;
- проведений статистичний аналіз за критерієм Пірсона довів, що спостережувані зміни в експериментальній групі є статистично значущими і не є випадковими.

Таким чином, розроблена методика, що включає інтерактивні тренінги, рольові ігри, методи музичного коучингу та розвитку емоційного інтелекту, має позитивний вплив на формування лідерських якостей студентів. Отримані

результати можуть бути використані для подальшого вдосконалення програм фахової підготовки керівників оркестрових колективів.

Ключові слова: лідерство, лідерські якості, керівник оркестрового колективу, музичний коучинг, фахова діяльність, диригентська підготовка, коучинг у мистецтві.

ABSTRACTS

Lyktei B. V. Formation of Leadership Qualities of a Future Orchestral Ensemble Leader in the Process of Professional Activity. Qualification academic paper (manuscript).

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 01 Education, specialty 014 Secondary Education (Musical Art). Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov. Kyiv, 2025.

Annotation Content

The dissertation is dedicated to the issue of developing leadership qualities in future conductors of orchestral ensembles during their professional training. The relevance of the research is driven by the need in arts education for leader-specialists who are not only capable of performing at a high professional musical level but also of managing ensembles effectively, based on principles of partnership, motivation, emotional intelligence, and self-development.

The dissertation proposes a new approach to the development of leadership qualities in future orchestral conductors by integrating musical-coaching methods, principles of learner-centered pedagogy, self-reflection techniques, and psycho-emotional self-regulation strategies. Within the content of the dissertation, key concepts such as “leadership,” “leadership qualities,” “conductor of an orchestral ensemble,” “professional activity,” and “musical coaching” are analyzed, with clarification of their pedagogical and artistic interpretations.

Based on the analysis of scientific sources and the practice of music-pedagogical education, it has been clarified that *the leadership qualities of a future*

conductor of an orchestral ensemble represent an integrative personal and professional trait. This trait is manifested in the ability to effectively organize, coordinate, and inspire ensemble members through emotionally expressive, persuasive, flexible, and value-oriented interaction.

The practical concept of the study is embodied in the development of the author's original methodology for cultivating leadership qualities. This methodology includes the implementation of coaching strategies, the development of communication and empathy skills, the organization of a creative environment within the ensemble, and the integration of conducting practice with mental training techniques, reflection, and constructive feedback.

The dissertation develops a component-based structure of the leadership qualities of a future conductor of an orchestral ensemble, which includes:

- *Personal-Oriented Component* – encompasses the internal personal traits of a future conductor essential for effective leadership within the orchestra: emotional intelligence, stress resistance, charisma, self-reflection, and analytical thinking.

- *Communicative-Coaching Component* – refers to the ability to interact with other members of the orchestral ensemble, set realistic yet ambitious goals, and outline clear steps for their achievement within a specified timeframe.

- *Organizational-Managerial Component* – involves skills in effective planning and organization of the orchestra's work.

- *Cognitive-Reflective Component* – includes knowledge and skills in analyzing musical works, along with the ability to engage in self-analysis and comprehend one's own professional activity.

- *Aesthetic-Presentational Component* – reflects the conductor's ability not only to create an aesthetically harmonious performance of a musical piece but also to present it to the audience with artistic mastery.

The methodological foundations for developing leadership qualities in conductors are presented. The methodological basis of the research includes the following scientific approaches: *Interdisciplinary Approach* (enables the integration of knowledge from various fields—musicology, psychology, management,

pedagogy, and sociology—thus allowing for a comprehensive study of leadership qualities. Identifying effective leadership traits requires an understanding of both the technical aspects of musical art and the social and psychological characteristics of a conductor's personality), *Coaching Approach* (promotes self-awareness, personal responsibility, and the ability to independently solve problems, which are key traits of a successful leader), *Learner-Centered Approach* (focuses on the individuality of the future conductor, taking into account their unique psychological traits, motivation, and potential). The theoretical foundation is supported by the works of domestic and international researchers in the fields of pedagogy, leadership psychology, aesthetic education, and music education.

The study identifies specific features influencing the development of leadership qualities, such as the conductor's temperament type, leadership style, psychological maturity, level of conducting training, readiness for self-reflection, and ability to inspire and support others.

Pedagogical conditions for developing leadership qualities in future conductors of orchestral ensembles have been designed and implemented. They include: the individualization of the educational process, development of emotional intelligence, creation of a favorable communicative environment, enhancement of managerial skills, and development of strategic thinking. Each pedagogical condition is supported by a set of methods tailored to address the corresponding objective.

Three stages of implementing the methodology have been proposed: the *educational stage* (aimed at developing in the conductor of an orchestral ensemble an understanding of the theoretical aspects of leadership, communication, and working with the ensemble); the *practical stage* (promotes the development of practical skills in managing the ensemble and ensuring effective interaction among orchestra members); and the *evaluation stage* (involves analyzing all previous achievements and, if necessary, correcting leadership qualities, identifying the strengths and weaknesses of the orchestra leader, and adjusting the development strategy).

The aim of the diagnostic stage of the study is to determine the initial level of leadership qualities among students specializing in “Orchestral Ensemble Conducting.” To achieve this, specific criteria and levels for assessing the development of leadership qualities in future conductors were developed and substantiated. The assessment includes four key criteria: *the emotional-cognitive* criterion (indicating the ability to recognize and regulate one’s own emotions and those of others), *the motivational-reflective* criterion (reflecting the ability to inspire the ensemble and maintain a productive working atmosphere), *the communicative-creative* criterion (manifested in effective interaction with orchestra members and conflict resolution), and *the organizational-operational* criterion (related to planning and implementing musical projects). Based on these criteria, four levels of leadership development were defined: high, sufficient, average, and low.

At the diagnostic stage of the experiment, it was established that the majority of students (60, 0%) demonstrated an average level of emotional intelligence, indicating insufficient attention to the development of this crucial component. Motivational skills were found to be at a low level in 45, 0% of respondents, which may negatively impact their future professional effectiveness. Communication abilities varied: 35, 0% of students showed a high level, while 25, 0% demonstrated a low level. Organizational abilities were most evident among senior-year students, confirming the influence of practical experience on the development of these traits. The conclusions of the diagnostic stage highlight the need for targeted efforts to foster leadership qualities in students.

Based on the developed methodology for cultivating leadership qualities and the corresponding research framework, the formative experiment was divided into three stages: *the educational stage*, which provides students with theoretical knowledge about leadership, emotional intelligence, and communication strategies; *the practical stage*, which aims to develop practical leadership skills through interactive exercises and work with orchestral ensembles; and *the evaluative stage*, which involves analyzing the results of the formative experiment and adjusting further actions accordingly.

During the formative experiment, the following methods were employed: the 360-degree feedback method, SWOT analysis techniques, body and musical improvisation techniques, meditative practices, among others. Keeping observation journals contributed to the development of students' emotional intelligence. This was reflected in a reduced level of anxiety in simulated stressful situations, increased awareness of the importance of delegation and planning, and the use of self-monitoring as a motivational tool for personal growth.

A comparison between the experimental and control groups led to the following key conclusions:

- students in the experimental group showed significant improvement in their ability to recognize and manage their own emotions, confirmed by statistically significant changes based on Pearson's criterion;
- an analysis of students' leadership styles using the methods of Kurt Lewin, Blake and Mouton revealed a 13% increase in the adoption of a democratic leadership style in the experimental group, indicating growth in responsibility and organizational abilities;
- test results based on N. Hall's methodology demonstrated an increase in communication competencies, particularly in managing others' emotions and using emotions for motivation;
- participants in the experimental group predominantly exhibited "Inspirer" and "Leader" personality types, indicating the development of charismatic and managerial traits. No significant changes in socionic types were recorded in the control group;
- statistical analysis using Pearson's criterion confirmed that the observed changes in the experimental group are statistically significant and not random.

Thus, the developed methodology – which incorporates interactive training sessions, role-playing games, musical coaching techniques, and the development of emotional intelligence – has a positive impact on the formation of students' leadership qualities. The results obtained can be used to further enhance training programs for future conductors of orchestral ensembles.

Keywords: leadership, leadership qualities, conductor of an orchestral ensemble, musical coaching, professional activity, conducting training, coaching in the arts.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА

Статті у наукових фахових виданнях

1. Ликтей Б. (2024). Міждисциплінарний підхід у формуванні лідерських якостей майбутнього диригента оркестру. *Мистецька освіта та розвиток творчої особистості*, (4), 43-47. <https://doi.org/10.32782/ART/2024-4-82>.

2. Ликтей Б. (2024). Тренінг з музичного коучингу як засіб формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу. *Академічні візії*, (38). вилучено із <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1889>.

Статті у міжнародних виданнях

3. Zhanna Petrochko, Olha Riabtseva, **Bohdan Lyktei**, Chen Liang, Viktoria Ostapchuk (2024). Professional Training of a Future Teacher for the Organization of Pupils' Innovative Activity in the Educational Process, 13(1), 493-501. <https://doi.org/10.18421/TEM131-51>

Матеріали науково-практичних конференцій

4. Ликтей Б. В. (2025). Прийоми невербальної комунікації диригента з оркестром. *Теорія і практика сучасної науки та освіти: Збірник матеріалів XIV міжнародної науково-практичної конференції*, м. Львів, 9-10 січня 2025 року, С. 35-37.

5. Ликтей Б. В. (2025). Емоційний інтелект як компонент успішної діяльності диригента оркестру. *Sociological and psychological models of youth communication: Збірник матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конфереції*, м. Копенгаген, Данія, 18-21 лютого 2025 р. С. 171-173.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ	2
ЗМІСТ	14
ВСТУП.....	16
Розділ I. Теоретичні основи формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу	23
1.1. Лідерством майбутнього керівника оркестрового колективу як психолого-педагогічна проблема.....	23
1.2. Структура лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу	52
1.3. Коучингова стратегія формування лідерських якостей оркестрового диригента на основі міждисциплінарного підходу.....	71
Висновки до першого розділу.....	80
Список використаних джерел до першого розділу.....	82
Розділ II. Методичні засади формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.....	93
2.1. Наукові підходи до формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.....	93
2.2. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.....	103
2.3. Методика формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.....	115
Висновки до другого розділу.....	133
Список використаних джерел до другого розділу.....	134
Розділ III. Дослідно-експериментальна робота з формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу	139
3.1. Діагностика наявного рівня сформованості лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.....	139
3.2. Формувальний експеримент.....	161

3.3. Контрольний експеримент.....	174
Висновки до третього розділу.....	184
Список використаних джерел до третього розділу.....	186
ВИСНОВКИ.	188
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток суспільства й освіти в Україні зіштовхується з численними викликами, що впливають на всі сфери, включно з мистецтвом і культурою. В умовах глобальних змін зростає потреба у формуванні сильних лідерських якостей у майбутніх професіоналів, які сприятимуть інноваціям та розвитку музичних колективів. Особливо важливою ця потреба є для керівників оркестрових колективів, які працюють у сфері мистецтва, де лідерство базується не тільки на технічних навичках, а й на здатності надихати, об'єднувати та керувати колективом через емоційний і духовний контакт з музикантами.

Одним з ефективних способів розвитку лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів є музичний коучинг. Він дозволяє використовувати доступні та зрозумілі для музикантів інструменти, такі як емоційне налаштування, техніки мотивації, управління міжособистісними відносинами в колективі. Завдяки музичному коучингу відбувається формування емоційно-естетичного досвіду, що є важливою складовою для розвитку сучасного керівника оркестру.

Актуальність дослідження зумовлена також національними освітніми пріоритетами, відображеними в таких державних програмах, як «Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.)», Закон України «Про освіту» та Національна доктрина розвитку освіти. Ці програми підкреслюють важливість розвитку духовних цінностей і формування моральної свідомості молоді, що сприяє культурному збагаченню суспільства. У такому контексті дослідження лідерського розвитку в майбутніх керівників оркестрів стає важливим внеском у педагогічну науку, який допомагає сформувати нове покоління митців, здатних до саморозвитку, ефективного керівництва і сприяння розвитку культурного середовища країни.

У європейській практиці сьогодні особлива увага приділяється сучасному стилю лідерства, який характеризується як особливий, інноваційний стиль управління персоналом, який базується на постійному

пошуку нових можливостей підлеглих, здатності залучати та використовувати людину (її особистісні та професійні якості) як ресурс для досягнення мети.

Процеси модернізації української освіти нині ставлять завдання комплексного оновлення професійної підготовки диригентів у закладах вищої освіти, спрямованого на виховання фахівців, здатних прийняти та реалізувати сучасний тип лідерства. У контексті музичної культури це означає перехід від силових моделей керування оркестрантами до моделі, заснованої на мотивації, розвитку та згуртованості колективу.

Сучасний диригент симфонічного оркестру повинен володіти рядом ключових лідерських характеристик і компетенцій, які передбачають глибоке розуміння емоційної інтелігентності, комунікаційних навичок, здатність до мотивації, а також вміння розвивати колективну довіру. Відомі дослідники проблем лідерства, такі як Д. Гоулман, звертають увагу на важливість емоційного інтелекту для лідера, що в мистецькому середовищі є незамінною якістю. Крім того, музичний коучинг, як інноваційний підхід у роботі з оркестровими колективами, допомагає диригентам зосередитися на особистісному розвитку оркестрантів і на створенні ефективного середовища для творчої взаємодії. Крім Д. Гоулмана, імена таких митців та науковців, як Густав Малер і Герберт фон Караян, також асоціюються із новаторським підходом до оркестрового керівництва, орієнтованого на розвиток індивідуальної майстерності кожного музиканта, що підвищує загальний рівень ансамблю.

Такі підходи вимагають від диригента комплексного розуміння не лише музики, а й психології, що підтверджують дослідження Дж. Коттера в галузі організаційного розвитку та мотивації. Тому завданням сучасної системи підготовки диригентів є не лише формування технічної майстерності, але й розвиток лідерських компетенцій, які дозволять майбутнім диригентам надихати оркестрантів на спільний творчий процес, що сприятиме загальному культурному збагаченню суспільства. Серед теорій лідерства, розроблених вітчизняними та іноземними вченими, вирізняються різні підходи:

персоналістичний (Е. Вігам, Ф. Галтон, Дж. Доон, А. Менегетті, О. Тід та ін.), ситуаційний (Дж. Хемфілл, Ф. Фідлер та ін.), поведінковий (К. Джиб, Р. Лікерт, Дж. Мак Грегор, Р. Стогділл, Дж. Хемфілл, П. Херсі, С. Шартл та ін.), трансактний (Т. Парсонс, Жуль), мотиваційно-ціннісний (А. Маслоу, Т. Мітчел, Р. Хауз, С. Еванс та інші).

Проблема формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу в процесі фахової діяльності до сьогодні не була повноцінно висвітлена. Частково питання лідерства диригентів (керівників ансамблів, хорових диригентів) в Україні вивчається фахівцями в рамках авторського курсу підвищення кваліфікації «Музичний коучинг: трансформація через мистецтво» (автор курсу Т. Строгаль). Ізраїльський диригент Ітай Талгам блискуче показує, які стилі лідерства можна знайти у його професії та як вони працюють в практичній площині.

Аналіз опрацьованих та проведених нами досліджень показав, що проблема формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу у процесі фахової діяльності є закономірним відображенням тих *суперечностей*, які виникають між:

- посиленням уваги до лідерства як феномену та недостатньою увагою до феномену лідерства у музиці;
- інтересом вчених та значення результатів у питаннях організаційного лідерства та окремими аспектами педагогічного моделювання процесу розвитку лідерських якостей майбутніх оркестрових диригентів у системі вищої освіти,
- потужним потенціалом мистецтва для розвитку лідерських якостей диригента та недостатньою методологічною базою для його впровадження в практику.

Отже, актуальність і недостатня розробленість проблеми дослідження, її теоретична і практична значущість, наявність вищезазначених суперечностей визначили вибір теми дисертації: «Формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу у процесі фахової діяльності»

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри теорії музики та естрадного мистецтва факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, що є складовою наукової проблеми «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу та підтвердити її ефективність.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної, мистецтвознавчої, філософської літератури визначити сутність понять «лідерство», «музичний коучинг», «оркестровий колектив», «керівник оркестрового колективу», «фахова діяльність», «лідерські якості керівника оркестрового колективу».

2. Проаналізувати вітчизняний та зарубіжний досвід щодо формування лідерських якостей керівника оркестрового колективу на засадах музично-коучингового підходу.

3. Визначити прогалини та існуючі ризики в процесі підготовки майбутнього керівника оркестрового колективу щодо реалізації власних здібностей та сформованих компетентностей в процесі фахової діяльності.

4. Розробити методичні засади (педагогічні умови та методику) формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.

5. Експериментально перевірити ефективність запропонованої методики.

Об'єкт дослідження – фахова підготовка майбутнього керівника оркестрового колективу у закладах вищої мистецької освіти.

Предмет дослідження – методика формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення особистісно орієнтованого (К. Роджерс,

М. Холодна, Дж. Дьюї та ін.), діяльнісного (М. Лисенко, Н. Гаріпова, М. Лебединський, В. М'ясищев, Дж. Майєр, П. Саловей, Д. Гоулман, К. Островський та ін.), культурологічного (Л. Левчук, Є. Скороварова, О. Шевнюк, О. Капичина, О. Полюдова, Т. Калашник, В. Бичков та ін.), інтермодального наукових підходів (Н. Роджерс, Т. Строгаль та ін.) та музично-коучингового підходів (Т. Строгаль, І. Талгам).

Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження використано такі методи:

- *теоретичні*: аналіз філософської, психологічної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури вітчизняних та зарубіжних авторів для визначення сутності базових понять дослідження; порівняння, систематизація, класифікація й узагальнення теоретичних й емпіричних даних для характеристики потенціалу та впливу музичного коучингу на процес формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрового колективу, визначення критеріїв, показників, рівнів сформованості лідерських якостей майбутніх керівників оркестрового колективу, розроблення методичних засад формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрового колективу в професії фахової підготовки.

- *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіди, тестування), педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) для виявлення рівнів сформованості в студентів лідерських якостей, перевірки ефективності методичних засад формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрового колективу в професії фахової підготовки;

- *статистичні*: методи математичної статистики для обробки результатів експериментальних даних та порівняння їх із вихідними положеннями.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* створено методику формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу в процесі фахової підготовки на засадах музично-коучингового підходу;

- *уточнено* сутність понять «лідерство», «лідерські якості», «музичний коучинг», «оркестровий колектив» та *конкретизовано* їхнє педагогічне й мистецьке трактування;

- *здійснено* авторське визначення поняття «лідерські якості керівника оркестрового колективу» та схарактеризовано його компонентну структуру, що включає персонально-орієнтований, комунікативно-коучинговий, організаційно-управлінський, когнітивно-рефлексивний та естетично-презентаційний компоненти;

- *розроблено* міждисциплінарну коучингову стратегію формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу з урахуванням музичного коучингу як інноваційного підходу, що інтегрує елементи психології, педагогіки, менеджменту й мистецтва;

- *подальшого розвитку* набули форми і методи диригентської підготовки фахівців мистецького спрямування в частині систематизації теоретичних положень та практичних (тренінгових) вправ у царині музичного лідерства.

Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю використання теоретичних та методичних матеріалів для написання програм підвищення кваліфікації керівників оркестрового колективу, навчальних планів для магістрів за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво», спеціалізації «Керівник оркестрового колективу».

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні висновки та положення дисертаційного дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях, семінарах, педагогічних читаннях різних рівнів: XIV Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної науки та освіти» 9-10 січня 2025р. (№ 25-0111); XIX Міжнародна науково-практична online конференція «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» 19-21 грудня 2024 року (Україна-Польща); online курс підвищення кваліфікації «Музична психологія» 18-25 листопада 2023 р. м. Київ (р/н К-187-1/23); online курс

підвищення кваліфікації «Музичний коучинг: трансформація через мистецтво» 4-15 січня 2024 р. м. Київ (р/н К-205-1/24).

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в практику роботи закладів вищої педагогічної освіти: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ (Довідка № 01-23/17 від 17.01.2025 р.); Івано-Франківський фаховий музичний коледж імені Дениса Січинського, м. Івано-Франківськ (Довідка № 269 від 01.11.2024 р.); Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ (Довідка № 301 від 11.04.2025 р.)

Вірогідність і аргументованість результатів дослідження забезпечується: комплексним застосуванням теоретичних та емпіричних методів, адекватним завданням дослідження; урахуванням ідей провідних та зарубіжних вітчизняних науковців у галузі філософії, педагогіки, психології, мистецтвознавства; методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних положень; використанням комплексу методів, що відповідають об'єкту, предмету, меті, завданням дослідження; проведенням дослідно-експериментальної роботи на заняттях з оркестрового диригування та впровадженні позитивно результативної методики формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу; якісною та кількісною обробкою отриманих даних.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображено в 5 наукових працях, з них 2 статті у вітчизняних фахових виданнях, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 2 – праці апробаційного характеру.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, переліку використаних джерел до кожного розділу, загальних висновків та додатків. Загальний обсяг роботи складає 210 сторінок, з них 161 сторінка – основного тексту. Робота містить 12 таблиць, 6 рисунків. Додатки до роботи розміщено на 20 сторінках.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ОРКЕСТРОВОГО КОЛЕКТИВУ

1.1. Лідерство майбутнього керівника оркестрового колективу як психолого-педагогічна проблема

В умовах сучасної епохи глобалізації та стрімкого поширення інформаційних технологій, коли мистецтво, зокрема музика, стало доступним для широкого загалу, виникає важливе завдання збереження індивідуальності в умовах інформаційного перенасичення та стандартизації. Питання унікальності особистості набуває особливого значення не лише для музикантів, але й для кожного, хто прагне залишатися собою в умовах впливу глобальних тенденцій. Унікальні особистості завжди були об'єктом досліджень учених і викликали інтерес суспільства, адже саме вони виступають рушійною силою змін, джерелом нових ідей і відповідальними за лідерство. Це стосується не лише управлінців у бізнесі, а й лідерів у сферах мистецтва, науки та освіти, зокрема керівників творчих колективів.

Лідерство як психолого-педагогічна проблема вимагає багатовимірного аналізу, що охоплює мотиваційні, емоційні та когнітивні аспекти особистості лідера. Сучасні дослідження підкреслюють, що лідерство не може бути універсальним шаблоном, адже його формування визначається внутрішніми цінностями, рівнем емоційного інтелекту, а також соціокультурними впливами. Розвиток лідерських якостей вимагає індивідуалізованого підходу, що сприяє підтримці унікальності кожної особистості, особливо в процесі професійної підготовки майбутніх керівників. У педагогічній практиці це означає створення умов, які стимулюють індивідуальний розвиток, самореалізацію та здатність до відповідального управління в межах мистецьких і освітніх колективів.

Численні трактування поняття «лідерства» розуміють його як здатність особистості до домінування, керівництва та впливу на інших. На відміну від

керівництва, яке пов'язане з призначенням людини на певну посаду, лідерство передбачає вплив однієї особистості на інших людей через авторитет лідера. Лідерство є одним із процесів соціального управління, тому воно спрямоване на людей для досягнення конкретної мети лідером і сприяє отриманню максимального ефекту від спільної діяльності.

Щоб глибше зрозуміти сутність лідерства, розглянемо це явище з різних точок зору: філософської, психологічної, соціальної та педагогічної. Кожна з них відкриває унікальні аспекти лідерства, що, в свою чергу, сприяє більш цілісному уявленню про його природу, механізми формування та практичну реалізацію. Філософське осмислення лідерства виходить за рамки особистих якостей лідера і акцентує увагу на етичних та соціальних аспектах впливу на інших. Лідерство розглядається як моральне зобов'язання діяти заради спільного блага, проявляти відповідальність та керувати людьми з урахуванням їх інтересів. Зокрема, досить відомими в цьому аспекті є праці Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Т. Карлейля, Ф. Ніцше, Г. Тарда. В розробку різноманітних теорій лідерства також зробили свій внесок Г. Лебон, З. Фройд, Е. Фромм та Т. Адорно (психологічна теорія), Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс (теорія еліт), Б. Басс, Е. Богардус, М. Гантер, Р. Каттел, (теорія рис), Р. Танненбаум, У. Шмідт (поведінкова теорія) Р. Стогділ, Т. Зілтон, А. Голдієр (ситуаційна теорія), Ф. Стенфорд (теорія конституентів), П. Блау, Е. Голландер, Т. Якобс (теорія обміну), Дж. Бернс (трансформаційна теорія), А. Лінд, Т. Тайлер (реляційна теорія), Г. Гарднер, С. Оспіна, Дж. Соренсон (когнітивна теорія), Р. Кені, Р. Лорд, К. Сімонтон, М. Хогг (конструктивістська теорія). Серед українських науковців проблему лідерства та еліт досліджують З. Атаманюк, Н. Дубовик, Б. Кухта, М. Михальченко, А. Пахарев, Ф. Рудич, Є. Сулима та інші [2;13;15; 92; 93; 104].

Перші спроби теоретичного осмислення лідерства розпочалися від слова «герой» ще у Стародавній Греції. У філософському енциклопедичному словнику термін «герой» (дав.-гр. ἥρως, hērōs — напівбог, славетна людина,

захисник) – це особа, що проявляє вищу форму мужності та розв’язує суспільно значущі конфлікти [55, С. 117] Згодом, героями називали воєначальників і рядових воїнів, яких автори героїчних епосів прославляли в битвах, походах і війнах та відзначилися своєю мужністю та доблестю. Своїм прикладом такі герої пропонували вихід з екстремальних ситуацій і були каталізаторами подальших дій. Вони набували лідерських якостей, коли знаходили вихід зі складної ситуації, мобілізували власні ресурси заради перемоги, брали на себе відповідальність за інших людей. Давньогрецькі філософи Сократ, Платон та Арістотель в своїх працях закріпили теорії щодо особистісних характеристик героїв [4;5;29]. Що спільного є між Лідером і Героєм?

Спільним між лідером і героєм, на нашу думку, є здатність впливати на оточення, надихати на дії та приймати важливі рішення в критичних ситуаціях. Проте лідерство охоплює ширший спектр соціальної взаємодії та не обмежується героїчним образом. Лідер не обов’язково мусить долати суспільні конфлікти шляхом самопожертви — його основне завдання полягає у впливові на групу людей, спрямуванні їх до спільної мети, розвитку командної роботи та мотивації. У своїх дослідженнях про лідерство, Дж. Максвелл зазначає, що лідерство — це, передусім, вміння служити групі, знаходити способи надихати її, а не лише демонструвати сміливість. І хоча лідер може мати героїчні риси, лідерство в сучасному розумінні охоплює глибшу, системнішу роботу з людьми, впливає на їхню мотивацію, розвиток і досягнення спільних цілей.

Філософ Сократ вперше поставив проблему людини та її внутрішнього світу в центр філософських міркувань. Мислитель був переконаний, що «царі і правителі – це не ті, хто носять скіпетри та обираються відомими дворянами або через багатство, обман чи насильство, але ті, хто вміють управляти» [47, С.178]. З іменем Платона пов’язують перше становлення політичної філософії, оскільки його праці «Держава», «Політик» і «Закон» присвячені політичним, соціальним та моральним проблемам. У діалозі «Держава», написаному в 360

р. до н.е., автор розповідає про мистецтво управління державою, справедливість та добродішність правителів, норми поведінки та закони. На думку мислителя, держава буде успішною, тоді, коли нею керувати буде філософ, або ж сам правитель стане філософом. Автор «Держави» у своїй праці виділяє три типи лідерів – філософ, воєначальник, ремісник. Саме «Держава» є одним із найсміливіших трактатів в історії людства [55, С. 482].

У мистецькій освіті, зокрема серед керівників оркестрових колективів, платонівські типи лідерів — філософ, воєначальник і ремісник — знаходять своє вираження та можуть слугувати орієнтирами для розуміння різних підходів до лідерства. Кожен тип лідера може бути інтерпретований у контексті мистецького керівництва. Розглянемо детальніше, як саме.

Керівник-філософ у мистецькому колективі — це той, хто розуміє глибокий сенс мистецтва та керує з погляду естетичних ідеалів, духовності й творчих цінностей. Він бачить оркестр не просто як механізм для виконання музичних творів, а як спосіб розвивати й надихати колектив. Такий керівник не лише майстерно інтерпретує музику, але й допомагає музикантам досягти глибшого розуміння сенсу мистецького процесу.

У ролі воєначальника керівник оркестру зосереджується на дисципліні, організації та досягненні результатів. Він бере на себе відповідальність за підготовку колективу до виступів, мотивує музикантів працювати над собою та ставити високі стандарти якості. Такий керівник забезпечує згуртованість і згладжує конфлікти в колективі, що дозволяє досягти музичному колективу високого рівня музичного виконання.

Керівник-ремісник у мистецькій освіті втілює підхід, орієнтований на технічні аспекти й практичну майстерність. Він досконало знає ремесло диригування, приділяє увагу технічній стороні виконання, точності інтерпретації й динаміці оркестрової гри. Такий лідер допомагає музикантам вдосконалювати свої навички, зосереджуючись на їхньому професійному розвитку.

В ідеалі керівник оркестрового колективу інтегрує всі три типи: він як філософ надихає, як воєначальник організовує та дисциплінує, а як ремісник забезпечує технічну досконалість. Такий підхід допомагає створити гармонійне й творчо насичене середовище в колективі, де кожен учасник розвивається, а оркестр досягає найвищого рівня майстерності.

За Аристотелем, лідерство пов'язане з етикою доброчесності, де лідер має прагнути до ідеалу та ставати прикладом моральної досконалості для своїх послідовників. Тракта́т «Полі́тика» цього давньогрецького філософа містить початкові основи соціальної та політичної філософії, політології, а також теорії управління. Тут розглядається питання утворення держави, види і форми державного устрою, громадянства, рабства, виховання молоді та добробут громадян [5]. У своїй праці «Нікомахова етика» мислитель описав мистецтво політичного управління та виділив такі лідерські якості політичних мужів, як розум і доброчесність, мужність і гуманність, непідкупність і справедливість, наявність досвіду і розсудливість. Арістотель був не тільки лідером через свої ідеї, а й заснував три школи, в яких був вихователем для лідерів свого часу.

Нові ідеї та підходи до визначення лідерства виникли і в епоху Відродження та Нового часу. В цей період відбувається розвиток гуманістичних та раціоналістичних концепцій, де підкреслювалось значення людського потенціалу, інтелекту та творчості. У філософських шуканнях Ф. Петрарки [15, С. 328–332], Т. Мора [30, С. 465–466] лідерство розглядалося як здатність надихати та розвивати людські можливості.

Відомий італійський мислитель Н. Макіавеллі запропонував одне із найперших та найоригінальніших трактувань лідера-державотворця: «Це государ, що об'єднує, репрезентує усе суспільство і використовує для збереження свого панування і підтримки громадського порядку будь-які засоби у тому числі хитрість і силу. Політик повинен поєднувати в собі риси лева і лисиці: лисиці – щоб уникнути капканів; лева – щоб вразити супротивника у відкритому бою» [23, С. 47-122]. Дослідники відмічають

чотири принципи в теорії лідерства за Макіавеллі: авторитет правителя ґрунтується на підтримці його прибічників; підлеглі мають знати, що очікувати від свого лідера, і розуміти, що він чекає від них; лідеру повинна бути властива воля до виживання; лідер – завжди зразок мудрості та справедливості для своїх прибічників. Його погляди на лідерство сьогодні є не менш актуальні, ніж у час їх формування.

Представник неklasичної філософії Ф. Ніцше, автор волюнтаристської концепції лідерства стверджує, що лідер – вільна, позбавлена шаблонів, здатна до саморозвитку людина, рівна Богові [52].

Як ми бачимо, лідерство у філософії розглядається як складне та багатогранне явище, яке включає в себе морально-етичні, соціальні та психологічні аспекти. Відповідно лідер – це індивід, який має здатність впливати на інших та вести їх до досягнення спільних цілей, виходячи з моральних і етичних принципів. Це передбачає не лише володіння харизмою чи владою, але й здатність до саморефлексії, емпатії та відповідальності за колективні результати.

З соціальної точки зору, лідерство розглядають як взаємодію між індивідами в групах і організаціях, вплив лідерів на суспільство та механізми формування та підтримки лідерства.

В енциклопедичному словнику з соціології, лідерство – це складова соціально-психологічного механізму інтеграції групової діяльності, завдяки якому особа або кілька осіб, виконуючи провідну роль, спрямовують діяльність групи як у виробничій, так і позавиробничій сферах; вплив авторитету (офіційного чи неофіційного) індивіда на поведінку членів групи або первинного колективу в цілому. Цей вплив здійснюється на основі групових цінностей та норм у межах міжособистісних відносин, що склалися в колективі [42].

Так, професор соціології Ч. Кулі стверджував, що лідер завжди є ядром групової ідеї [66]. Соціолог І. Мамфорд дійшов висновку, що лідерство є перевагою одного або кількох індивідів над іншими членами групи, що

проявляється в процесі керівництва ними [89, С. 216-240.]. Американський соціолог Ф. Блекмар розглядав лідерство як концентрацію або вираження влади всіх в одній особистості [60, С. 626-644].

Багато авторів (Є. Богардус, П. Пігорс, Р. Мертон) розглядали лідерство не як напрям або контроль, а як ефект групової дії. Є. Богардус, наприклад, вважав лідерство соціальним процесом, який стимулює, змушує деяких людей йти до старої мети з новою енергією, а до нового результату з надією [64, С. 377-387.]. П. Пігорс визначав лідерство як процес рівного чи взаємного стимулювання, який контролює та спрямовує енергію людей для досягнення спільної мети. Як писав Р. Мертон, процес лідерства - це такі міжособистісні відносини, коли інші люди щось виконують не тому, що вони повинні, а тому, що хочуть це робити. Згадані нами дослідники звернули увагу на те, що лідерство виростає з активного процесу взаємодії. Згідно з ними, лідерство існує там і тоді, де і коли воно усвідомлюється та підтримується іншими членами групи. Насправді так і відбувається. Ефективно працюючий індивід зазвичай лідирує тому, що інші члени групи сприймають його як людину, що найбільше підходить на роль лідера [91].

На думку американського соціолога та психолога Л. Бернарда, на лідера впливають потреби та бажання членів групи. Перетворюючи на певну діяльність енергію людей, лідер задає їй бажаний напрямок [59]. Дослідник М. Сміт, коментуючи значимість особистого впливу лідера, зазначав, що спільна діяльність, яка об'єднує групу, завжди має дві складові: центр активності (лідер) та індивіди, які діють під впливом цього центру (відомі) [98, С. 18-25.]. Психолог та соціолог Дж. Браун наполягав на думці, що лідер не може бути відокремлений від групи, але може бути розцінений як той, хто займає найвищу позицію в будь-якій сфері [65]. Аналогічно міркували Д. Креч і Р. Крачфілд, коли писали, що через особливе становище групи, лідер є першорядним засобом визначення групової структури, атмосфери, цілей, ідеології та діяльності [83].

Теорія соціального обміну, яку розробив американський соціолог П. Блау, пояснює взаємодії між індивідами на основі економічного обміну. Дослідник стверджує, що соціальні взаємодії засновані на принципі взаємності, де люди обмінюються не лише матеріальними, але й нематеріальними ресурсами, такими як любов, повага, статус та інформація. Кожна зі сторін прагне отримати певну вигоду від взаємодії, що підтримує її продовження. При цьому взаємодії тривають, доки вони приносять вигоду двом сторонам. Важливим аспектом є рівновага між затратами та винагородами. Люди прагнуть максимізувати свої вигоди і мінімізувати витрати, балансуючи ці два елементи у взаємодії [63].

В соціології та психології є таке поняття як «харизматичне лідерство». Одним із перших соціологів, хто детально досліджував феномен харизматичного лідерства був М. Вебер. Він описав харизму як надприродний дар, який дає лідеру особливу силу над іншими. Він також зазначив, що харизма часто пов'язана з кризовими ситуаціями, де традиційні форми влади можуть бути неефективними. Такий тип лідерства базується на особистих якостях і харизмі лідера, що привертає прихильників і надихає їх на досягнення спільних цілей. Водночас, відрізняється від інших типів тим, що харизматичний лідер здатний викликати емоційний зв'язок і довіру своїх послідовників, впливаючи на їхні переконання та дії [104].

Дослідники Д. Хоуелл та Б. Шамір розширили концепцію харизматичного лідерства, досліджуючи його вплив на мотивацію та самооцінку послідовників. Вони вказали на те, що харизматичні лідери можуть підвищувати самооцінку своїх послідовників, підкреслюючи їх важливість і роль у досягненні спільних цілей [80, С. 96-112.].

Дослідження лідерства у соціології доводить, що лідерство не може існувати без взаємодії лідера з групою, тому розглянемо це поняття з точки зору психології.

Отже, лідерство у соціології визначається як процес соціального впливу, при якому одна особа (лідер) мобілізує допомогу та підтримку інших для

досягнення загальних цілей. Це поняття охоплює різні аспекти, включаючи особистісні риси лідера, його поведінку, мотивацію, стиль управління, а також взаємодію з послідовниками.

На тематичній конференції у 1927 році лідерству дали таке визначення: «здатність навіювати послідовникам свою волю та викликати їх зворотню реакцію, повагу, лояльність і прагнення до співробітництва» [88]. Після цього, концепт особистості у характеристиці лідерства з'явився в багатьох теоретиків першої половини XX століття (А. Боуден, У. Бінгем, О. Тід), які намагалися пояснити, чому одні люди є кращими лідерами, ніж інші. А. Боуден, наприклад, вважав, що сила особистості окремого індивіда може бути точно визначена за ступенем впливу, який той чинить іншим [65, С. .149-160]. На думку У. Бінгема, лідер - це індивід, який увібрав у себе найбільшу кількість бажаних особистісних характеристик [66]. О. Тід визначив лідерство як комбінацію таких характеристик індивіда, які підштовхують інших до виконання поставленого завдання [104].

Із розвитком теорії групової динаміки у 1940-х роках, лідерство почали трактувати як процес управління одного індивіда групою людей, а також розпізнавали переконання та змушення до дії (К. Левін, Б. Такман, І. Дженіс, М. Фоллет). Засновник цієї теорії К. Левін ввів концепцію групових процесів де стверджував, що поведінка індивіда значною мірою визначається динамікою групи, до якої він належить. [87, С 5-41.]

Дослідники Е. Мансон, Ф. Оллпорт, С. Бандель, Т. Філліпс характеризували лідерство як таке управління людьми, при якому досягається максимальна співпраця за мінімальних розбіжностей. Аналогічної думки дотримувався науковець У. Бенніс, що лідерство це процес, з допомогою якого хтось досягає підпорядкування поведінки інших у потрібному напрямку. У цій групі визначень виділяється моральний аспект лідерства. «Лідерство - це сила моралі, що творить і спрямовує», - заявляв Є.Мансон [78]. Розвиваючи цю ідею, Т. Філліпс називав лідерство покладанням, підтримкою та спрямуванням

моральної єдності, морального союзу задля досягнення спільних намірів та цілей [98].

У другій половині XX століття фокус уваги на визначення лідерства зміщується на роль лідера у процесі виробництва, де розглядається і роль послідовників у процесі управління, а не тільки представників позиційної влади, як це було на початку XX століття. Учені почали визнавати, що досягнення лідера залежать не лише від його особистісних якостей, а й те, чи може він впливати на продуктивність послідовників, мотивувати їх, сприяти при цьому їх особистісному зростанню та досягненням. Таким чином лідерство почали розуміти як ефективне управління та гуманістичний вплив на співробітників [84].

У психології лідерство визначається як процес соціального впливу, в якому одна особа або група осіб (лідери) мотивує інші сторони до досягнення певних цілей. Ключовими елементами є емпатія, мотивація, інтелект і харизма. Класичні підходи (наприклад теорія рис) акцентують увагу на особистих якостях лідера, тоді як сучасні (ситуаційні або трансформаційні теорії) вказують на адаптивність і здатність лідера пристосуватися до змін.

Американський психолог Р. Стогдилл у 1950-х роках зазначив, що лідерство є процесом впливу на діяльність групи індивідів у напрямку досягнення спільних цілей. Це визначення підкреслює важливість процесу та результату, які є ключовими компонентами лідерства [101, С. 1-14.]. Дослідник П. Нортгауз також підкреслює значення впливу та колективних зусиль у досягненні мети [91].

Одним з перших систематичних підходів до вивчення лідерства був заснований на особистісних рисах. Цей підхід зосереджується на вивченні особистісних характеристик, які відрізняють лідерів від інших членів групи. У дослідженнях, проведених у першій половині XX століття, було визначено низку рис, які часто асоціюються з ефективними лідерами, таких як інтелект, рішучість, впевненість у собі, енергія та чесність. Це визначення акцентує увагу на індивідуальних характеристиках лідера, які роблять його здатним

ефективно керувати групою. Згідно з цією теорією, лідери відрізняються від інших членів групи наявністю специфічних рис, які сприяють їхньому впливу на інших та здатності досягати успіху в керівництві. [101, С. 35-71.]

Ранні дослідження теорії особистісних рис зосереджувалися на вивченні видатних лідерів історії, таких як Наполеон, Авраам Лінкольн та Магатма Ганді. Ці дослідження намагалися визначити загальні риси, які робили цих людей ефективними лідерами. Одним з перших у цій галузі був Ф. Гальтон, який вважав, що лідерські якості є спадковими і передаються через генетику, тому і досліджував родинні зв'язки видатних людей, щоб підтвердити свою гіпотезу. Він також вірив, що суспільство може покращити свої лідерські якості через селекцію та був одним з основоположників євгеніки, що є суперечливим підходом до покращення людської раси. Дослідник заклав основи для подальших досліджень у галузі лідерства, хоча його ідеї про спадковість і євгеніку зазнали значної критики через їхню етичну неприпустимість і наукову обмеженість [74].

Сучасний дослідник у галузі лідерства С. Сміт значно розвинув теорію особистісних рис, підкреслюючи їхню взаємодію з ситуаційними факторами. Він акцентує на важливість когнітивних здібностей і соціальних навичок у визначенні ефективності лідерів. Сміт розширив теорію особистісних рис, додавши до неї багатофакторний підхід – це дозволяє більш точно передбачити ефективність лідера у різних контекстах [108, С. 6-16].

Американський дослідник, відомий своїми роботами з лідерства та управління, М. Гантер ще в 1979 році досить детально проаналізував феномен харизми як джерела влади лідера над людьми, обумовленого його здатністю здійснювати на них сильний вплив своїми особистісними якостями і стилем керівництва. Він обґрунтував шість характерних рис харизматичного лідера. По-перше, він регулярно об-мінюється енергією із зовнішнім середовищем, виявляючи свої сугестивні здібності. По-друге, така людина здатна правильно обирати характер доцільного впливу на конкретних людей. По-третє, такому лідерові притаманний дар випромінювати енергію, «заряджаючи» нею своє

оточення. По-четверте, його зовнішність і привітне обличчя завжди буквально заворожують людей. По-п'яте, йому звичайно властива незалежність характеру, яку він підкреслено демонструє. По-шосте, харизматичному лідерові прита-манні яскраво виражений артистизм і розвинені риторичні здібності [77, С. 2-54].

Однак, з часом було визнано, що не існує універсального набору особистісних рис, які гарантують успішне лідерство в будь-якому контексті. Це привело до розвитку поведінкового підходу, який фокусується на вивченні конкретних поведінкових стилів та дій лідерів. Дослідження, проведені в рамках поведінкового підходу, виявили два основних стилі лідерської поведінки: орієнтований на завдання та орієнтований на стосунки [62].

З розвитком поведінкових теорій з'явилися ситуаційні та контингентні підходи, які підкреслюють важливість контексту в ефективності лідерства. Однією з найбільш відомих ситуаційних теорій є модель Фідлера [72], яка стверджує, що ефективність лідера залежить від поєднання його стилю лідерства та ситуаційних факторів, таких як відносини між лідером і підлеглими, структура завдання та позиційна влада лідера.

Інша важлива ситуаційна теорія - це модель життєвого циклу або модель ситуаційного лідерства, розроблена П. Герсі та К. Бланшардом [79, С. 26-34.]. Вона передбачає, що ефективний стиль лідерства залежить від рівня готовності або зрілості підлеглих, який включає їхню компетентність і мотивацію. Лідери повинні адаптувати свій стиль керівництва (від директивного до мотивуючого) відповідно до рівня розвитку своїх підлеглих.

У 70-80-х роках минулого століття Д. Бернс та Б. Бас розробили концепції трансформаційного та транзакційного лідерства. Трансформаційне лідерство характеризується здатністю лідера надихати та мотивувати своїх послідовників, змінюючи їхні цінності, вірування та поведінку на більш високому рівні. Трансформаційні лідери демонструють чотири основні компоненти: харизму або ідеалізований вплив, натхненну мотивацію, інтелектуальну стимуляцію та індивідуалізований підхід.

Тому Д. Бернс пропонує визначення лідера як агента змін, який здатний перетворювати цінності, переконання та поведінку своїх послідовників. Він описує лідерів як тих, хто піднімає своїх послідовників на вищі рівні моральності та мотивації. Автор підкреслює роль лідера в трансформації групи чи організації. Лідери – джерело натхнення та змін, які здатні стимулювати розвиток і покращення, сприяють досягненню високих результатів через етичні та моральні впливи [66].

У контрасті до цього, транзакційне лідерство базується на обміні між лідером і підлеглими, де винагороди надаються за виконання завдань, а покарання - за їхнє невиконання. Такий підхід є більш традиційним і зосереджується на управлінні через встановлення чітких структур, процесів і систем винагород та покарань [58].

Останніми десятиліттями дослідники звертають увагу на нові підходи до лідерства, такі як етичне лідерство, автентичне лідерство та лідерство служіння.

Одне з найвпливовіших досліджень у сфері етичного лідерства було здійснено М. Брауном, Л. Тревіно та Д. Гаррісоном. Вони визначили етичне лідерство як прояв «морально правильної поведінки через власні вчинки та взаємодію з іншими, а також сприяння такій поведінці серед підлеглих через відкриту комунікацію, заохочення та прийняття рішень» [66, С.120]. Дослідники Дж. Ресік, П. Хейнджес, М. Діксон та Ж. Мітчелсон також підкреслюють, що етичне лідерство позитивно впливає на емоційний клімат організації та загальну поведінку її членів [92]. Професор Г. Юкл також досліджував етичне лідерство, акцентуючи увагу на його впливі на організаційні процеси та результати, та зазначає, що етичні лідери створюють довірливу атмосферу, сприяють відкритій комунікації та підтримують розвиток підлеглих [107].

Автентичне лідерство акцентує увагу на важливості самосвідомості, прозорості, етичної поведінки та послідовності у діях лідера. Автентичні лідери діють відповідно до власних цінностей і переконань, що сприяє

створенню довіри та взаємоповаги в команді. Провідні дослідники у сфері автентичного лідерства, Б. Аволіо та Ф. Лутанс, підкреслюють значення справжності та прозорості в керівництві. Вони розробили концептуальну модель автентичного лідерства, яка охоплює чотири ключові компоненти: самосвідомість, внутрішню моральну перспективу, збалансовану обробку інформації та відкриту поведінку. Дослідники стверджують, що автентичні лідери створюють умови для довіри та високої продуктивності в організаціях. [56, 57]. Автор книги «Автентичне лідерство» Б. Джордж є відомим прихильником цієї концепції. Він зазначає, що більшість теорій лідерства призводять до втрати особистості й індивідуальності, оскільки звертають увагу лише на стилі лідерства, що базуються на певних рисах і якостях лідера.

Для того, аби досягти прихильності послідовників і досягти фінансових результатів, формальні лідери використовують готові рецепти успіху, при цьому забувають про власні цінності та погляди. Тому він визначає автентичного лідера як людину, яка керується своїми внутрішніми цінностями і переконаннями, а не зовнішніми вимогами чи тиском. Джордж підкреслює, що автентичні лідери не тільки досягають високих результатів у бізнесі, але й створюють позитивний вплив на суспільство в цілому [75]. Інші дослідники (У. Фріман, М. Гланц, Д. Лероус, Ш. Акерман) також стверджують, що автентичне лідерство є ключовим фактором у створенні організацій, які можуть адаптуватися до змін і процвітати в умовах невизначеності [69] та що автентичні лідери сприяють створенню робочого середовища, яке підтримує психологічне благополуччя та професійний розвиток співробітників що, тим самим, підвищує продуктивність та зменшує рівень вигорання серед працівників [86].

Лідерство служіння, концепція, яку розробив Р. Грінліф, акцентує увагу на служінні іншим як основному принципу лідерства. Справжній лідер перш за все є слугою, і тільки після цього – лідером. Він підкреслює, що основна мета лідера – служити своїм підлеглим, допомагати їм рости і розвиватися, а не домінувати над ними [76]. Один з головних послідовників і пропагандистів

ідей Грінліфа, Ларрі Спірс, розробив «Десять характеристик слугуючого лідерства», серед яких слухання, емпатія, зцілення, усвідомлення, переконання, концептуалізація, передбачення, управління, зобов'язання до росту людей та побудова спільноти [100].

Американський бізнес-консультант К. Бланшар активно досліджує концепцію лідерства як служіння. У своїй книзі «The Servant Leader» (2003), написаній у співавторстві з Ф. Ходжесом, Бланшар розглядає застосування принципів слугуючого лідерства в бізнесі, підкреслюючи важливість лідерів, які підтримують і служать своїм підлеглим [61]. Дослідник Дж. Скуллер також розвиває ідеї слугуючого лідерства у своїй сучасній трирівневій моделі лідерства. Модель Скуллера, усуваючи недоліки класичних теорій, об'єднує їх, фокусуючись на психології лідера, а також на здатності лідера піклуватися про потреби своїх послідовників і власні потреби. Скуллер підтримує ідею, що лідер повинен працювати разом з іншими та для них, а не лише керувати ними. Усвідомлення важливості кожного члена колективу та визнання їхніх думок як цінних є актом служіння іншим. Основними аспектами лідерства в цій моделі є взаємозалежність, визнання, піклування та баланс [97]. Наприкінці ХХ століття сформувалося припущення, що існує деяка сукупність здібностей, які дозволяють людині продуктивно взаємодіяти з іншими людьми, на основі розуміння, інтерпретації і контролю власних емоцій та емоцій інших людей. Система таких здібностей отримала назву «Емоційний інтелект» [88].

Одні з перших дослідників емоційного інтелекту П. Саловей і Дж. Майер визначають його як форму соціального інтелекту, що включає здатність відображати власні і чужі емоції і почуття, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для регуляції людського мислення та дій. Автори описують емоційний інтелект як здатність відображати почуття та емоції (свої та інших людей), розрізняти їх та використовувати для ефективного орієнтування власної поведінки та мислення [88, С. 267–298].

Ці дослідники виділили два основні компоненти коли проводили змістовно-структурний аналіз емоційного інтелекту. Це внутрішньо

особистісний (здатність встановити взаємозв'язки між своїми думками, вчинками та почуттями) та міжособистісний (здатність налаштуватись на інших людей, навчитись співчувати, надихати та спонукати їх до тих чи інших дій) компоненти. Водночас, до основних принципів емоційного інтелекту віднесено емпатію, обізнаність, рівновагу та відповідальність [95, С. 303- 318.]

На початку 1990-х років з'явилася сучасна, вдосконалена модель емоційного інтелекту, що була заснована американськими науковцями Д. Гоулманом, Р. Бояцісом та Е. Маккі. Вони додали до виділених П. Саловеем та Дж. Майером компонентів ще декілька, а саме: ентузіазм, наполегливість і соціальні навички, а також з'єднали когнітивні здібності з особистісними характеристиками та пропонують чотири структурні елементи, виходячи із свого бачення сутності емоційного інтелекту: емоційна самосвідомість, самокерування, соціальна свідомість та керування взаєминами [11].

На основі концепцій емоційного лідерства та характеристик особистості автентичного лідера, професор менеджменту в Уортонській школі бізнесу при Університеті Пенсильванії С. Фрідмен презентував свою концепцію тотального лідерства. Автор зазначає, що тотальне лідерство базується на принципі, коли ефективні лідери повинні досягати високих результатів у всіх аспектах свого життя, такі як робота, сім'я, спільнота та власне «я». Ця концепція є спробою знайти баланс між різними життєвими сферами та досягти гармонії, що сприяє загальному благополуччю і ефективності [69]. Дослідник виділяє кілька основних принципів тотального лідерства: бути автентичним (дотримуватись принципів автентичного лідерства); бути цілісним (інтегрувати всі аспекти життя – робота, сім'я, спільнота і саморозвиток – та розуміти, що ці різні сфери взаємопов'язані, і працювати над створенням синергії між ними); бути іноваційним (готовим експериментувати і знаходити нові способи досягнення своїх цілей).

Лідер – це авторитетна особистість, яка володіє пізнавальним, ціннісним, творчим, комунікативним і художнім потенціалом; реалізує у процесі діяльності своє мотиваційне прагнення бути лідером і діяти як лідер;

особистість, що веде за собою інших, здатна забезпечити свободу в організації кожному окремому індивіду для досягнення його власних цілей і потреб, водночас сприяючи досягненню цілей організації.

На основі вищезазначеного уточнемо визначення поняття «лідерство». Лідерство – це процес впливу на особу або групу людей, під час якого лідер (або група лідерів) надихає та спрямовує інших до досягнення спільної мети або результату, що має позитивний вплив на розвиток суспільства, організації або особистості.

У педагогіці «лідерство» розглядається як педагогічна взаємодія, яка спрямована на розвиток особистості і стимулювання активності учнів. Педагогічне лідерство пов'язане з координацією навчального процесу, формуванням цінностей і створенням середовища, що сприяє розвитку здібностей студентів (майбутніх керівників оркестрових колективів також). Важливим аспектом є здатність лідера-педагога мотивувати, розвивати креативність і критичне мислення в учнів. Українська дослідниця О. Іванова продовжує цю думку і зазначає, що лідерство в педагогіці визначають як здатність педагога мобілізувати та спрямовувати зусилля педагогічного колективу для досягнення спільно визначених цілей, покращення освітнього процесу та навчальних досягнень здобувачів освіти. Лідер у педагогіці впливає на колектив, сприяє інноваційному та творчому мисленню, мотивує педагогів до професійного зростання та створює відповідні умови для ефективної навчальної діяльності [16, С. 239–256.]. Роль лідерства у педагогіці виявляється у здатності створювати мотивуюче навчальне середовище, формувати відповідну організаційну культуру, сприяти розвитку педагогічних умінь та компетентностей педагогів, координувати та співпрацювати зі всіма учасниками освітнього процесу. Професійна діяльність педагогічного лідера визначається формуванням такої навчальної ситуації, де здобувачі залучаються до активного навчання, пошуку нових знань та вирішенню проблем.

Багато дослідників [8, С. 16–20] зазначають, що лідерство в педагогіці сьогодні є однією з ключових тем у сучасній освітній практиці та дослідженнях, оскільки воно відіграє центральну роль у формуванні ефективної освітньої системи та розвитку навчальних закладів. У різних країнах поняття лідерства в педагогіці розглядається через призму специфіки освітніх традицій, суспільних цінностей і сучасних викликів. Ця стаття розглядає останні українські та міжнародні підходи до розуміння лідерства в освіті, зокрема в Німеччині та США.

В українській педагогіці лідерство розглядається як важлива складова діяльності керівника навчального закладу та викладача. Українські дослідники часто акцентують увагу на важливості особистісних якостей лідера, таких як емоційний інтелект, здатність до комунікації, мотивація учнів і колег. Важливим аспектом є розвиток демократичних методів управління, які сприяють формуванню спільних цілей та їх ефективному досягненню. Наприклад, дослідження Бондаренко [7] вказує на значущість емоційного інтелекту та здатності до співпраці як ключових чинників у процесі формування педагогічного лідера в Україні [цит. по 7;1].

У Німеччині акцент робиться на колегіальному підході до лідерства в освіті, який передбачає співпрацю між різними учасниками освітнього процесу — адміністрацією, викладачами, учнями та батьками. Німецькі дослідження, такі як робота Коха і Мюллера, акцентують увагу на лідерстві, що ґрунтується на спільних рішеннях і відповідальності. Важливою складовою є підтримка професійного розвитку педагогів через спеціальні програми навчання лідерських навичок [цит. по 7; 2]. В умовах зростаючої мультикультурності та глобалізації системи освіти Німеччини, лідерство повинне бути гнучким і здатним адаптуватися до різноманітних викликів.

У США лідерство в педагогіці часто асоціюється з трансформаційними підходами, що включають не лише адміністративне управління, але й вплив лідера на культуру закладу, розвиток інновацій та стимулювання змін. Згідно з дослідженням Робінсона [94], лідерство в американських школах базується

на підтримці вчителів та наданні їм можливостей для зростання. Американські дослідники підкреслюють важливість особистісного зростання педагогів та ролі лідера в цьому процесі [94]. Цей підхід допомагає досягати високих результатів у навчанні завдяки колективній відповідальності та інноваціям.

Лідерство в педагогіці розуміється по-різному залежно від соціокультурного контексту. В Україні акцент робиться на емоційний інтелект та демократичне управління, тоді як у Німеччині лідерство орієнтоване на колегіальність і професійний розвиток. У США основною тенденцією є трансформаційне лідерство, що сприяє інноваціям і стимулює розвиток усієї шкільної спільноти. Незважаючи на відмінності, спільним є те, що лідерство в освіті залишається ключовим чинником для забезпечення успішного навчального процесу та створення сприятливого освітнього середовища.

Мистецька педагогіка має свою унікальну специфіку, яка полягає в поєднанні творчих та педагогічних аспектів. Лідерство в цьому контексті розглядається як здатність педагога не лише передавати знання та технічні навички, але й надихати учнів на творчість, самовираження та саморозвиток. У мистецькій педагогіці педагог-лідер відіграє роль не лише викладача, але й ментора, який допомагає учням розкрити їхній творчий потенціал. Наприклад, дослідження Левченко підкреслює важливість емоційної підтримки та індивідуального підходу до навчання в процесі формування мистецького лідера [22].

Ключовою характеристикою лідерства в мистецькій освіті є розвиток креативності та естетичного бачення учнів. Педагоги-лідери в цьому контексті допомагають своїм учням вийти за межі традиційних рамок навчання, відкриваючи для них нові можливості в експериментах та творчих пошуках. Мистецькі педагоги відіграють також важливу роль у побудові навчального процесу, заснованого на співпраці, довірі та обміні досвідом між учнями, що є важливим елементом у розвитку сучасної мистецької освіти.

Особливим прикладом лідерства в мистецькій педагогіці є диригентське лідерство. Диригент виступає не лише в ролі керівника оркестру чи хору, але й як педагог, який формує взаємодію між музикантами, стимулює їх до колективного виконавства та забезпечує художній результат. Лідерство диригента є унікальним тим, що воно поєднує у собі здатність до комунікації, технічну майстерність і глибоке розуміння музики. У цьому контексті важливим є розвиток харизми та вміння спрямовувати енергію колективу на досягнення спільної мети. Згідно з дослідженням Шульца, диригент виступає своєрідним посередником між композитором і музикантами, втілюючи творчу задумку та керуючи процесом виконання. Диригентське лідерство також вимагає високого рівня емоційного інтелекту, оскільки керування великим колективом музикантів вимагає чутливості до настрою групи та вміння координувати їхні дії для досягнення гармонії [96]. Це підтверджують також дослідження американських педагогів, які наголошують на важливості гнучкості диригента в роботі з різними стилями і колективами [82].

Повертаючись до праці І. Талгама «Несвідомий Маестро», зазначимо, як ця праця може допомогти майбутнім диригентам оркестрових колективів. Автор показує, що диригенти не повинні диктувати кожен нюанс виконання, а мають навчитись довіряти музикантам. Це вчить диригентів розвивати співпрацю та взаємну повагу між членами оркестру. Як і лідери в інших сферах, диригенти повинні вміти адаптуватися до ситуацій, що виникають під час виконання. Майбутнім диригентам важливо розвивати в собі такі якості як гнучкість у власних підходах та вміння імпровізувати. Підхід І. Талгама до лідерства підкреслює також важливість створення середовища, де музиканти мають свободу для інтерпретації, що є важливим для розвитку колективу та досягнення високого рівня майстерності.

Таким чином, лідерство в мистецькій педагогіці та, зокрема, у диригентів є багатогранним процесом, що поєднує педагогічні, творчі та організаційні аспекти. Педагог-лідер у мистецтві не тільки навчає техніці, але й спрямовує учнів до самовираження та колективної взаємодії. Лідерство

диригента, яке особливо проявляється у керуванні оркестром чи хором, є важливим компонентом не лише виконавської, але й освітньої діяльності, що підкреслює його особливу роль у формуванні майбутніх поколінь музикантів.

Розглянемо поняття «лідерство» і з точки зору коучингу. У коучингу лідерство визначається як процес супроводу і підтримки особистісного та професійного розвитку інших. Лідерство тут полягає у здатності допомогти людям розкрити свій потенціал, приймати відповідальні рішення та досягати поставлених цілей. Лідер-коуч створює умови для самоусвідомлення і саморозвитку, допомагає клієнтам аналізувати свої сильні і слабкі сторони та знаходити ресурси для подолання перешкод.

Нам близька класифікація лідерів, сформована сучасним науковцем О. Білецьким [6], який визначає чіткі відмінності ролі лідера у традиційному (транзакційному) лідерстві та сучасному (трансформаційному) лідерстві. Автор зазначає, що лідер виконує різні ролі у двох типах лідерства. Транзакційне лідерство передбачає реалізацію лідера через ролі директора, планувальника і контролера, що, в свою чергу, в мистецькому напрямі реалізує художній директор (керівник-менеджер колективу). Трансформаційне лідерство реалізується через ролі каталізатора, коуча, архітектора та візонера, що в мистецькому напрямі реалізується через фігуру диригента.

У своїй праці «The Ignorant Maestro» І. Талгам аналізує, як досвід диригента оркестру може бути перенесений на лідерство у будь-якій сфері. Він наголошує, що диригент не повинен контролювати кожен рух музикантів, а навпаки – створювати простір для їхньої творчої самореалізації. Основна ідея книги полягає в тому, що справжній лідер повинен вміти відступити на задній план, дозволяючи іншим учасникам колективу максимально розкрити свої творчі здібності. І. Талгам стверджує, що успішний диригент, як і лідер, не повинен мати потреби постійно втручатись у процес. Він має дозволяти оркестрантам «грати свою музику», керуючи не через авторитет, а через натхнення. Лідер, за І. Талгамом, виступає як «провідник енергії», що дозволяє колективу гармонійно функціонувати: «Коли диригент дозволяє музикантам

брати на себе відповідальність за інтерпретацію, він створює простір для їхньої власної творчості, а це і є справжнє лідерство» [103, С.82].

Автор проповідує ідею про те, що лідер не повинен знати всі відповіді на питання. «Несвідомий Маестро» - це метафра для лідера, який дозволяє собі бути відкритим новим ідеям, він довіряє своїм підлеглим. Це означає, що інколи лідеру потрібно визнавати своє незнання і надихати інших знаходити відповіді самостійно: «Істинне лідерство полягає не у знанні всіх відповідей, а в здатності дозволити іншим знайти ці відповіді» [103, С.102]. Автор цієї популярної сьогодні у сфері бізнесу праці приділяє багато уваги мистецтву слухання в роботі диригента, стверджуючи, що лідери повинні активно слухати тих, ким вони керують. Це не тільки дозволяє розуміти потреби та емоції колективу, але й сприяє створенню атмосфери співпраці та взаємної поваги. «Диригент має вміти слухати своїх музикантів, так само як лідер має вміти слухати свою команду. Тільки тоді можна досягти справжньої гармонії» [103, С.64].

Визначення лідерства як процесу соціально-емоційного впливу через авторитет особистості, а лідера як учасника суб'єктно-суб'єктних відносин підкреслюють соціально-психологічний та етичний аспекти процесу лідерства. Тому лідерськими слід вважати ті якості, які сприяють реалізації суб'єктно-суб'єктних відносин та соціально-емоційного впливу. Спираючись на праці І. Талгама, Бондаренко, Джексона, Шульца та інших та також власне розуміння цього поняття, дамо визначення терміну «лідерські якості керівника оркестрового колективу».

Лідерські якості керівника оркестрового колективу – це сукупність особистісних характеристик, професійних навичок і соціальних компетенцій, які дозволяють ефективно організовувати діяльність оркестру, надихати музикантів, приймати відповідальні рішення та досягати творчих і виконавських цілей.

Розглянемо аспекти лідерства та їхній вплив на формування лідерських якостей майбутнього диригента оркестрового колективу, а також

проаналізуємо, хто із сучасних диригентів може бути корисний молодим керівникам в контексті власного досвіду:

Таблиця 1.1.

Вплив аспектів лідерства на формування лідерських якостей диригента

Аспект лідерства	Короткий аналіз	Користь для диригента	Приклад
Філософський аспект	Лідерство орієнтоване на пошук істини, етичність та моральні цінності. Лідер не лише має мету, а й визначає її значущість і вплив, розшлює власну роль і роль команди в контексті загального блага.	Диригент має чітко розуміти ідею та емоційне наповнення твору, передавати це музикантам, встановлюючи зв'язок із аудиторією. Його роль – не лише в технічному відтворенні, а й у створенні цінності музики, яка надихає та формує глибший зв'язок з публікою.	Густаво Дудамель – відомий диригент, який прославився своєю пристрастю до музики та енергією, що глибоко резонує з музикантами і слухачами. Його творчість відображає цінності, які він втілює в музиці, зокрема його віру в соціальні зміни через мистецтво.
Психологічний аспект	Лідер розуміє потреби, мотиви, особистісні особливості членів команди. Ця дозволяє йому адаптувати стиль керівництва, підтримувати мотивацію, емоційний стан, працювати з психологічними бар'єрами та будувати команду	Керівник оркестру повинен розуміти психологію своїх музикантів, їхню мотивацію і настрій, щоб підтримувати їх у процесі виконання. Диригент може розпізнавати, як музиканти реагують на різні стилі керівництва, і відповідно коригувати свої підходи.	Саймон Реттл – диригент, який славиться своєю гнучкістю та здатністю знаходити підхід до різних оркестрантів, допомагаючи їм краще розкритися. Цього стиль підходить для створення комфортної атмосфери в оркестрі, де кожен музикант відчувається важливим.
Коучинговий аспект	Лідер сприяє розвитку потенціалу команди, надає підтримку, допомагає членам команди розкрити сильні сторони, усвідомити та досягти цілей, підвищує	Лідер оркестру допомагає музикантам розкрити свій потенціал, підтримуючи їхнє самовдосконалення та розвиток. Наприклад, він може працювати з кожною секцією окремо, щоб	Мирга Гражиніт-Тила – диригентка, відома своєю підтримкою молодих музикантів та пошуком нових можливостей для них. Вона активно розвиває кожного учасника і

	спмосвідомість та самостійність учасників.	налаштувати звучання відповідно до ідеї твору.	намагається надихати оркестр на високі результати через коучинг
Педагогічний аспект	Лідер виконує роль наставника, що не лше досягає результату, але й виховує команду, забузпечуючи передачу знань, навичок, цінностей, розвиваючи самостійність і відповідальність кожного	Керівник оркестру виконує роль наставника, передаючи свої знання і навички, особливо молодим музикантам, щоб сприяти розвитку оркестру. Важливо не лише вказувати на помилки, а й розвивати особистісні якості музикантів.	Рікардо Муті – диригент з багаторічним досвідом, який часто виступає в ролі наставника для молодих оркестрів. Він зосереджений на вихованні наступного покоління музикантів, передає їм свої банаторічні знання та технічні вміння, розвиваючи оркестрантів як виконавців.

Зауважимо, що питання лідерства в мистецтві найкраще досліджувати через призму музичного коучингу, оскільки цей інноваційний напрям дозволяє формувати диригенту довгострокові цілі, формувати правильні звички і контролювати наявність необхідних ресурсів для їх досягнення (Т.Строгаль). Розглянемо детальніше поняття «музичний коучинг».

Музичний коучинг – це процес наставництва та підтримки музикантів у їхньому розвитку та самовираженні. Музичний коучинг включає технічну підготовку, психологічну підтримку та розвиток творчого потенціалу клієнта. Мета музичного коуча полягає в якісній допомозі музиканту або ансамблю покращити виконавські навички, зосередитись на досягненні поставлених цілей і впоратись із можливими бар'єрами на шляху до успіху (сценічний страх, професійне вигорання, пошук ресурсів, розвиток стратегій особистісного та професійного зростання тощо).

Керівник оркестрового колективу – це не лише високофаховий музикант, знавець принципів та володар навичок з диригування, це, насамперед, Особистість, яка кожної репетиції проявляє свої лідерські якості. Керівник

оркестрового колективу – це особа, яка виконує функції художнього керівника та диригента оркестру. В його обов'язки входить організація та координація творчого процесу, вибір репертуару, проведення репетицій, а також безпосереднє керування музикантами під час виконання, він сприяє злагодженій роботі учасників оркестру, розвиває їхні виконавські здібності та забезпечує якісне звучання й інтерпретацію музичних творів. Він відповідає за естетичну цілісність, технічний рівень і художній стиль виконання оркестру.

Управління лідером-диригентом оркестровим колективом – групою людей, які мають власні психологічні особливості, прагнення, цілі, рівень підготовки і мотивації вимагає чіткої організації, розуміння завдань та потенціалу колективу, високого рівня стресостійкості та неймовірного бажання отримати результат. Розглянемо детальніше такий феномен, як оркестровий колектив.

Оркестровий колектив – це група музикантів, об'єднаних для виконання музичних творів у складі оркестру. Оркестровий колектив складається з різних інструментальних секцій (струнних, духових, ударних) і працює під керівництвом диригента. Головна мета оркестрового колективу – спільна інтерпретація музичних творів, що потребує злагодженої взаємодії, технічної майстерності та емоційної гармонії всіх учасників. Українські науковці детально досліджують оркестрові колективи. Зокрема, Т. Шугальова досліджувала специфіку ансамлевої взаємодії в оркестрових колективах та її вплив на виконавську майстерність. О. Бенч вивчала педагогічні підходи до формування оркестрової культури та професійної підготовки музикантів. Наукиня І. Сікорська аналізувала роль диригента в оркестровому колективі та взаємозв'язок між керівником та виконавцями. Г. Міщенко проводила дослідження з оркестрової практики та репетиційної діяльності в українських музичних колективах [51; 37; 34].

Сьогодні в Україні є кілька відомих оркестрових колективів, які ми побіжно згадаємо у нашому дослідженні.

Національний симфонічний оркестр України (м.Київ). Диригент Володимир Сіренко. Оркестр відомий своїми високими стандартами виконання і є одним із провідних оркестрів країни з міжнародним визнанням.

Київський камерний оркестр. Художній керівник Дмитро Яблонський. Оркестр славиться майстерною інтерпретацією камерної музики, а також класичних і сучасних творів.

Національний одеський філармонічний оркестр. Диригент Хобарт Ерл. Оркестр має репутацію одного з найстаріших і найавторитетніших в Україні, відомий своїми яскравими та емоційними виконаннями.

Львівська національна філармонія імені Мирослаа Скорика. Диригент Тарас Криса. Цей оркестр є важливим культурним осередком Західної України, відомий своєю співпрацею з європейськими музичними проєктами.

Академічний симфонічний оркестр Українського радіо (Київ). Диригент Володимир Шейко. Оркестр збагачує український радіоефір симфонічною музикою та відомий виконанням записів для радіо і телебачення.

Харківський національний академічний симфонічний оркестр. Диригент Юрій Янко. Оркестр має тривалу історію, активно популяризує українську та світову симфонічну музику.

Українські науковці активно досліджують питання формування якостей диригентів, їхню підготовку і становлення як фахівців. Ірина Сікорська, зокрема, вивчала взаємодію диригента з оркестром, його роль у створенні психологічного та емоційного клімату в колективі. О. Бенч досліджувала педагогічні підходи у підготовці диригентів та оркестрових керівників, зокрема, у роботі з музикантами різного рівня підготовки. Т. Шугальова аналізувала психологічні аспекти керівництва оркестром, акцентуючи увагу на процесах комунікації та мотивації музикантів. Л. Бондаренко вивчала мистецькі та управлінські навички, необхідні для успішного керівництва оркестровим колективом, а також специфіку підготовки майбутніх диригентів. Дамо визначення поняття «фахова діяльність».

Фахова діяльність – це цілеспрямована і спеціалізована діяльність, яка базується на глибоких знаннях, уміннях і компетенціях, що відповідають вимогам певної професійної галузі. Це систематична праця, спрямована на досягнення результатів у конкретному напрямі, яка потребує відповідного рівня підготовки і часто пов'язана з креативним підходом до завдань.

В мистецькій освіті питання фахової діяльності та її специфіки розглядали багато педагогів, науковців і дослідників [47]. Український педагог В. Сухомлинський приділяв особливу увагу творчому вихованню та ролі освіти у розвитку особистості. Він підкреслював важливість спеціалізованої підготовки та роль мистецтва в освітньому процесі. Відома дослідниця в галузі мистецької педагогіки О. Фролова вивчала специфіку професійної підготовки музикантів та особливості їхньої фахової діяльності [27].

Український дослідник М. Давидов, який вивчав аспекти фахового мислення музиканта-виконавця, приділяв значну увагу розвитку виконавської майстерності музикантів. Він визначав виконавську майстерність як вільне володіння інструментом і собою, що забезпечує інтонаційно-сміслову, інтерпретовану, одухотворену, емоційно яскраву, артистичну, співтворчу втілення музичного твору в реальному звучанні. Давидов підкреслював, що ця майстерність включає комплекс слухо-моторних і психологічних якостей, конкретних навичок та вмінь, прийомів і форм музично-ігрових рухів, які постійно модифікуються у процесі інтерпретації музичного твору. Таким чином, він розглядав фахову діяльність музиканта як динамічний процес, що вимагає постійного розвитку та адаптації [12].

Ці дослідники робили значний внесок у розуміння важливості фахової діяльності та професійної підготовки в мистецькій освіті, наголошуючи на значущості розвитку творчих здібностей, технічних навичок і культурної освіченості. Тепер розглянемо детальніше дефініцію «керівник оркестрового колективу», як одне з основних визначень нашого дослідження.

Керівник оркестрового колективу – це лідер, який об'єднує музикантів для досягнення спільної мети, забезпечує гармонію в роботі, мотивує колектив

і створює умови для якісного музичного виконання. Його головне завдання – передати музичну концепцію твору та об’єднати музикантів у єдиному творчому процесі. Керівник оркестрового колективу – це постать, на яку, як на лідера рівняється весь оркестр, тому він має володіти необхідними для такої діяльності якостями, розвиток яких і визначить його рівень і місце в професійній діяльності. Розглянемо детальніше ***основні лідерські якості керівника оркестрового колективу.***

1. *Емоційний інтелект.* Емоційний інтелект – це здатність розуміти та контролювати свої емоції і емоції музикантів, враховувати настрій колективу і підтримувати позитивну атмосферу. Розвиток емоційного інтелекту (ЕІ) є критично важливим для формування лідерських якостей керівника оркестрового колективу. Оркестр – це складний організм, де взаємодія між диригентом і музикантами має бути тонкою, збалансованою і водночас рішучою. Емоційний інтелект допомагає керівнику оркестру вдосконалювати свої лідерські навички.

2. *Здатність до самоусвідомлення.* Диригент, який розуміє свої емоції, може краще контролювати свій стан під час репетицій або виступів. Наприклад, у стресових ситуаціях він здатен уникати необґрунтованої агресії або невпевненості, що може вплинути на роботу колективу. Уміння оцінювати власний стиль керівництва дозволяє коригувати підходи до роботи з музикантами, роблячи процес більш ефективним.

3. *Саморегуляція.* Контроль над емоціями дає можливість керівникові оркестру бути стабільним у своїх рішеннях, навіть коли виникають конфліктні чи критичні ситуації. Наприклад, замість того, щоб проявляти нетерпіння до музиканта, який повторює помилки, керівник може залишатися спокійним і запропонувати конструктивний підхід до розв’язання проблеми.

4. *Мотивація.* Високий рівень ЕІ допомагає лідерові надихати музикантів на досягнення високих результатів. Керівник, який демонструє ентузіазм і відданість мистецтву, здатен мотивувати команду працювати

краще. Крім того, внутрішня мотивація лідера дозволяє йому долати перешкоди та підтримувати високу якість репетиційного процесу.

5. *Емпатія.* Розуміння почуттів та потреб музикантів сприяє створенню гармонійної атмосфери в колективі. Наприклад, емпатійний диригент може зрозуміти, коли члени оркестру перевантажені, і адаптувати графік репетицій. Емпатія також допомагає в ефективній комунікації, коли потрібно підбадьорити чи дати чіткий зворотний зв'язок.

6. *Соціальні навички.* Взаємодія з музикантами, адміністрацією і навіть слухачами вимагає високорозвинених комунікативних навичок. ЕІ допомагає будувати довірливі стосунки, вирішувати конфлікти та ефективно делегувати завдання. Наприклад, диригент, який вміє слухати, може врахувати думки оркестрантів і зробити колективну роботу більш продуктивною.

Емоційний інтелект дає змогу керівнику оркестру створити атмосферу довіри, натхнення і співпраці, що є ключовим для досягнення високого рівня майстерності колективу. Диригент із розвиненим ЕІ здатен не лише передати свою музичну ідею, а й стати справжнім лідером, який надихає і об'єднує. Вміння чітко доносити свої ідеї, вказівки та зворотний зв'язок, а також ефективно слухати музикантів і враховувати їхні думки. Уміння надихати колектив, налаштовувати на досягнення високих результатів, підтримувати впевненість музикантів у своїх силах і їхній відданості спільній меті. Здатність швидко приймати рішення, особливо під час репетицій або виступів, і діяти впевнено, навіть у критичних ситуаціях. Готовність виходити за рамки традиційних підходів у виконанні творів, здатність до музичної інтерпретації, що вражає і надихає. Вміння координувати роботу оркестру, планувати репетиції та концерти, створювати сприятливі умови для колективної роботи. Керівник оркестру несе відповідальність за якість виступу, репутацію колективу та професійний розвиток музикантів. Ці лідерські якості допомагають керівнику оркестрового колективу ефективно спрямовувати творчий потенціал музикантів, гармонізувати роботу колективу і досягати високих результатів у музичному виконанні.

Отже, у першому пункті нашого дослідження ми дали визначення поняття «лідерство», «музичний коучинг», «оркестровий колектив», «керівник оркестрового колективу», «фахова діяльність», «лідерські якості керівника оркестрового колективу» а також проаналізувати вітчизняний та зарубіжний досвід щодо формування лідерських якостей керівника оркестрового колективу на засадах коучингового підходу.

1.2. Структура лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу

У другому параграфі першого розділу нашого дослідження ми розробили компонентну структуру лідерських якостей керівника оркестрового колективу, яка відображатиме специфіку професійної діяльності диригента й акцентуватиме увагу на тих аспектах, які є важливими для успішного керівництва оркестром.

Компонентна структура лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу містить наступні складові: ***персонально-орієнтований, комунікативно-коучинговий, організаційно-управлінський, когнітивно-рефлексивний, естетично-презентаційний.*** Розглянемо складові кожного компонента детальніше.

Першим компонентом нашої структури ми обрали **персонально-орієнтований**. Цей компонент включає внутрішні особистісні риси майбутнього диригента, необхідні для ефективного лідерства в оркестрі: *емоційний інтелект, стресостійкість, харизма, саморефлексія та аналіз.*

Емоційний інтелект – це здатність розуміти свої емоції та емоції інших музикантів (оркестрантів) під час вербальної або невербальної комунікації що сприяє гармонійному співробітництву та створенню позитивної атмосфери в колективі. Американські психологи П. Саловей і Дж. Майєр ввели поняття емоційного інтелекту, а Д. Гоулман популяризував концепцію ЕІ (емоційного інтелекту) як важливу складову ефективного лідерства. В українському

контексті питання емоційного інтелекту досліджували О.Лазарєв та І. Молчанова, які зазначають його значущість у професійній діяльності. У своїх працях вони зазначають, що емоційний інтелект є ключовим фактором успіху в професійній сфері, оскільки він сприяє ефективній комунікації, розумінню емоцій оточуючих та адаптації до їхнього емоційного стану [33].

Учені підкреслюють, що високий рівень емоційного інтелекту дозволяє фахівцям краще розуміти власні почуття та потреби, а також почуття та бажання інших людей, що сприяє ефективній роботі в команді та досягненню професійного успіху. Ма Лінь у своїй статті описує принципи встановлення пріоритетності конструктів емоційного інтелекту при їх синхронізації в процесі творчої діяльності піаніста. На нашу думку, ці принципи можна адаптувати і для оркестрових диригентів. На думку дослідниці, «синергійність конструктів емоційного інтелекту піаніста у процесі сценічної інтерпретації музичного твору створює сприятливі умови для:

- пошуку ефективних методів та прийомів саморегуляції як власного емоційного стану, так і регуляції емоційного стану слухачів/глядачів;
- виходу з площини детермінізованих рішень у поле багатоваріантного емоційно-інтелектуального пошуку найвиразніших виконавських засобів передачі авторського задуму слухачам/глядачам;
- підвищення доступності сприйняття (прочитування) вербальної та невербальної мови емоцій; - досягнення конгруентної емпатії слухачів/глядачів [33].

Керівник з високим рівнем ЕІ може створити гармонійне робоче середовище, де оркестранти будуть почуватись комфортно, мотивовано та впевнено. Він розуміє, як уникнути напруги конфліктів, «читає» музикантів і вчасно робить все для зменшення рівня стресу в колективі. Особливої ваги такі заходи можуть мати перед важливими виступами, гастрольями, тривалими репетиціями, коли ресурси музикантів виснажені і їм потрібна підтримка керівника. Крім того, робота з людьми (в нашому випадку оркестрантами) вимагає від керівника високого рівня стресостійкості. Зазначимо, що

стресостійкість – це вміння керівника працювати під тиском, зберігаючи при цьому концентрацію та ефективність, особливо під час підготовки концертів та в екстрених ситуаціях.

У контексті оркестрового керівництва це є особливо важливим, адже емоційна напруга та робота під тиском є частими аспектами фахової діяльності. Емоційна нестабільність, втома, невміння керувати своїми емоціями можуть заважати керівнику оркестру реалізовувати свої задуми, доводити заплановане до кінця, відволікати його на репетиціях від основної мети. Український педагог Євген Кодолінський та зарубіжний фахівець Ганс Селіє досліджували питання стресу і стресостійкості. Їхні праці дають уявлення про методи управління стресом, що може допомогти керівнику оркестру зберігати внутрішній баланс [44]. Крім того, високий рівень стресу сьогодні, в умовах війни накладає на керівника оркестру (і майбутнього також) додаткове психічне навантаження.

Стресостійкість керівника оркестрового колективу є одним із ключових факторів, які впливають на ефективність його діяльності. Високий рівень стресостійкості керівника дозволяє йому ефективно керувати оркестром під час репетицій, що передбачає вміння зберігати спокій у конфліктних ситуаціях, здатність приймати виважені рішення в умовах обмеженого часу, спроможність забезпечувати конструктивний діалог навіть у напруженій атмосфері. Наступним критерієм наявності високого рівня стресостійкості є вміння підтримувати та мотивувати колектив. Музиканти чутливо реагують на настрій керівника. Якщо він демонструє спокій, впевненість і здатність впоратися зі стресом, це мотивує колектив і формує довіру. Стресостійкий диригент вміє надихати музикантів, навіть під час творчих криз, підтримує позитивний мікроклімат у колективі, вміє знайти підхід до кожного оркестранта та до всього оркестру в цілому.

Важливим критерієм наявності високого рівня стресостійкості керівника оркестрового колективу є вміння приймати рішення у критичних ситуаціях: зміна програми, відміна або залучення творів безпосередньо перед виступом,

заміна оркестрантів тощо. Концерти та гастролі часто супроводжуються непередбачуваними обставинами: затримками, технічними проблемами чи емоційним напруженням. Високий рівень стресостійкості керівника допомагає швидко адаптуватися до змін, ефективно розподіляти ресурси й завдання між членами колективу, уникати паніки серед музикантів.

Високий рівень стресостійкості керівника оркестрового колективу дозволяє йому проявляти креативність у вирішенні проблем. Стресостійкі керівники частіше виявляють креативність, адже вони не піддаються впливу негативних емоцій, вміють їх екологічно виражати. Це дозволяє їм знаходити нестандартні підходи до репертуару, організації концертів чи вирішення міжособистісних конфліктів [44].

Варто також зауважити, що керівник є зразком для оркестру. Його стійкість до стресу допомагає музикантам навчитися долати власні емоційні труднощі, що позитивно впливає на загальну продуктивність. Розвивати стресостійкість керівнику оркестрового колективу допомагає саморефлексія (вміння аналізувати свої реакції на стресові ситуації), практики саморегуляції (медитація, дихальні техніки, фізичні вправи), постійний розвиток комунікативних навичок (навчання емпатії, вміння слухати й конструктивно реагувати на критику), тренінги з управління емоціями (розвиток емоційного інтелекту). Стресостійкість не лише сприяє особистій ефективності керівника, а й формує гармонійний клімат у колективі, що є важливою передумовою для творчого успіху.

Саме тому кожний керівник має володіти навичками швидкого зниження рівня стресу, які передбачають занурення у медитативні практики, регулярний сон, повноцінне харчування, застосування технік фрірайтингу для знаття ситуативного стресу і звільнення від негативних переживань тощо. Це дозволить лідеру швидко відновлювати свої сили, поповнювати власні ресурси і продуктивно працювати з оркестровим колективом. Тепер розглянемо детальніше, які характеристики необхідні лідеру для успішного керування оркестровим колективом.

Особистість лідера – керівника оркестрового колективу – неможлива без розвитку харизми. Харизма – здатність надихати та мотивувати музикантів, об'єднувати колектив навколо спільної музичної мети. Харизматичний лідер володіє унікальною здатністю встановлювати емоційний зв'язок із людьми, викликати їхню довіру та спонукати до досягнення спільної мети. Соціолог М. Вебер, який вперше досліджував поняття харизми у лідерстві, вважає, що харизма допомагає формувати сильний зв'язок з колективом. Українська дослідниця Ольга Шевченко вивчала роль харизми в освіті та педагогіці, підкреслюючи її значення для натхнення учнів [54]. Саморефлексія та самоаналіз – здатність керівника оцінювати свої дії, виявляти свої сильні й слабкі сторони та працювати над їх удосконаленням. Розвиток цих якостей дозволяє керівнику оркестру бути гнучким і постійно вдосконалюватися у своїй ролі. Американський фахівець у галузі професійної освіти Д. Шон підкреслював важливість рефлексії як одного з ключових елементів професійного зростання. В українському контексті ідеї рефлексії розвивали В. Кремень та Ю. Руденко. Український дослідник Ю. Руденко досліджує аспекти особистісної рефлексії та її вплив на комунікативні навички. У своїй статті «Особистісна рефлексія і комунікативна компетентність» він підкреслює важливість самопізнання та усвідомлення власних емоцій для ефективної комунікації. Руденко зазначає, що «рефлексія є інструментом власного психічного контролю», від рівня розвитку якої залежить здатність суб'єкта до ціннісно-смислового самовизначення і цілепокладання [28.]

Другим компонентом нашої структури ми визначили **комунікативно-коучинговий**. Цей компонент охоплює вміння взаємодіяти з іншими членами оркестрового колективу та ставити реалістичні але амбітні цілі, прописувати чіткі кроки для їх реалізації у заданий термін.

Комунікативний компонент містить такі складові, як вербальна комунікація (здатність чітко формулювати інструкції, музичні бачення та коментарі для музикантів) та невербальна комунікація (важливість жестів, міміки, пози диригента, які допомагають краще координувати виконавців під

час репетицій та виступів), вміння управляти конфліктами (навички вирішення міжособистісних конфліктів у колективі, збереження командної єдності та позитивної робочої атмосфери). Комунікативний компонент для керівника оркестрового колективу є критично важливим для ефективного взаємозв'язку з музикантами. Цей компонент включає навички вербальної та невербальної комунікації, а також здатність керувати конфліктами, підтримуючи гармонію і продуктивність в оркестрі. Розглянемо основні складові комунікативного компоненту детальніше.

Вербальна комунікація. Для керівника оркестру чітка й зрозуміла вербальна комунікація є ключовою в процесі репетицій, планування та виступів. Вербальна комунікація включає здатність:

- формулювати чіткі інструкції та музичні вимоги, пояснюючи своє бачення твору так, щоб музиканти могли зрозуміти й реалізувати його на практиці.

- давати конструктивні коментарі, спрямовані на покращення виконання, а також надання зворотного зв'язку, який підтримує мотивацію музикантів.

У цьому контексті особливу роль відіграє музичний коучинг, який, за визначенням Т. Строгаль, є інструментом розвитку особистісного потенціалу музиканта через співтворчість, підтримку і професійне зростання [44]. Коучингова комунікація відмовляється від авторитарного підходу: диригент не диктує рішення, а допомагає музикантам самостійно досягти інтерпретаційного розуміння твору. Це досягається через формування відкритого простору для обговорення, використання запитань, що стимулюють роздуми, та м'який зворотний зв'язок, орієнтований на результат і розвиток особистості. Застосування коучингового підходу у вербальній комунікації забезпечує гнучкість і чутливість до складу колективу. Як зазначає Дж. Росс, сучасний лідер у мистецтві повинен володіти широким спектром комунікативних стратегій, змінюючи тон, форму і темп спілкування залежно від емоційного стану оркестру, рівня його згуртованості й професійної

зрілості. В Україні питанням комунікативної компетенції керівника у сфері мистецтв займається І. Чирва, яка розглядає роль комунікації в музичній педагогіці та диригентському мистецтві [94].

Таким чином, коучингова вербальна комунікація стає не лише засобом управління репетиційним процесом, а й важливим чинником лідерського впливу, що сприяє формуванню цілісного й самостійного творчого колективу.

Невербальна комунікація. Керівник оркестру, як диригент, використовує невербальні засоби комунікації, щоб керувати колективом під час репетицій і виступів, а саме:

- жести і рухи рук: основний інструмент диригента, за допомогою якого він вказує на темп, динаміку та виразність виконання;
- міміка і вираз обличчя: допомагає передати емоційне забарвлення музичного твору та задати необхідний настрій для музикантів;
- пози і постава: важливий аспект для підтримки уваги та концентрації оркестру, особливо в моменти, які потребують підвищеної уваги і злагожденості.

Американський музикант і диригент Дж. Моріс зазначає, що невербальна комунікація дозволяє керівникові безперервно підтримувати зв'язок з оркестром під час виступу. В Україні цю тему досліджували Ольга Зіборова та Олена Хоменко, які описували значення диригентської мови тіла для координації колективу [50]. Музичний коучинг, у дослідженнях Т. Строгаль, підсилює значення невербальних проявів через усвідомлення диригентом не лише технічної, а й емоційної складової свого жесту. Коучингова методика вчить майбутніх керівників оркестру читати реакції музикантів у реальному часі, коригувати жести під настрій колективу, а також — використовувати невербальні сигнали для активізації внутрішньої мотивації учасників ансамблю [44;45].

У музично-коучинговому підході жести диригента — це не просто «технічна схема», а *психоемоційне звернення до музиканта*, візуальний меседж, що виявляє підтримку, довіру або спонукає до мобілізації. Такий

підхід формує новий тип невербальної культури керівника — гнучкої, адаптивної та емпатійної, здатної не лише координувати, а й надихати.

Отже, невербальна комунікація у діяльності диригента є потужним інструментом лідерського впливу, який поєднує в собі професійну точність, емоційну глибину й коучингову чутливість до потреб колективу.

Управління конфліктами. Конфлікти можуть виникати з різних причин: від особистих непорозумінь до творчих розбіжностей. Важливою якістю керівника є вміння вчасно і ефективно врегулювати конфлікти, щоб зберегти командний дух, а саме:

- здатність вислуховувати учасників і враховувати їхні думки;
- вміння знаходити компроміс і відновлювати довіру;
- підтримку позитивної робочої атмосфери, яка сприяє продуктивності та творчому натхненню.

Відомий спеціаліст з управління конфліктами в творчих колективах Дж. Атсон підкреслює значущість лідерського впливу в ситуаціях напруги [58]. Український педагог О. Коваленко вивчає роль керівника у вирішенні конфліктів в оркестрах, розглядаючи різні стратегії управління міжособистісними розбіжностями.

Комунікативний компонент є важливим для лідера оркестрового колективу, оскільки забезпечує ефективну взаємодію, налаштовує робочий ритм і підтримує позитивну атмосферу в колективі. Ефективна комунікація, невербальні навички та вміння управляти конфліктами створюють базу для продуктивної співпраці та розвитку кожного члена оркестру.

З комунікативним компонентом тісно пов'язаний **компонент музичного коучингу**, де коучинг виступає складовою структурної організації як необхідний елемент побудови стратегії власного зростання майбутнього керівника оркестрового колективу.

Музичний коучинг може бути корисним диригенту, адже він спрямований на особистісний підхід до музикантів і допомагає розвивати їхні емоційні та виконавські якості. Коучинг підтримує психологічний комфорт у

колективі, стимулюючи музикантів до кращих результатів та сприяючи емоційному зв'язку з аудиторією. Музичний коучинг – це процес, який сприяє розвитку музикантів через індивідуальну роботу з ними, що зосереджується не лише на технічних, але й на психологічних аспектах виконання та особистісному зростанні.

Через індивідуальну роботу з музикантами керівник оркестру має вміти працювати з кожним оркестрантом індивідуально, виявляючи їхні сильні сторони та допомагаючи усунути недоліки. Така взаємодія може включати технічну роботу над окремими партіями, інтерпретацію музичних творів, а також мотивацію до особистісного вдосконалення.

Керівник оркестру виступає і в ролі ментора (наставника), - надає музикантам необхідну підтримку та поради щодо їхнього професійного зростання. Диригент як лідер допомагає у вирішенні проблем, пов'язаних з виконанням (інтерпретація художніх творів, стиль виконання тощо), надає психологічну підтримку під час стресових періодів і сприяє розвитку виконавських навичок усіх оркестрантів. Дж. Е. Гардінер висвітлює наставництво як один із принципів диригентської діяльності [75]. В Україні Л. Василенко розробляє підходи до менторства у музичній освіті. Застосування керівником оркестрового колективу технік музичного коучингу допомагає музикантам справлятися з емоційними та психологічними викликами, пов'язаними з професійною діяльністю [8].

Диригент-лідер сприяє зниженню рівня тривожності перед виступами та створює умови для розвитку впевненості в собі у кожного виконавця. Варто зауважити, що музичний коучинг спрямований на виявлення унікальних потреб кожного музиканта та розробку індивідуальних планів їхнього професійного вдосконалення, які відповідають як особистим, так і колективним цілям. Б. Хайдль підкреслює важливість індивідуального підходу, що сприяє більш глибокому залученню виконавців. Українська дослідниця О. Семенчук розглядає ефективність індивідуальної роботи в побудові гармонійного музичного колективу. Така діяльність створює умови

для побудови індивідуальних стратегій розвитку оркестрантів в загальній парадигмі, - диригент сприяє формуванню у виконавців здатності до самостійного прийняття рішень у процесі виконання, що допомагає їм ставати більш незалежними і впевненими у своїй виконавській майстерності [13].

Музичний коучинг як складова компонентної структури лідерських якостей керівника оркестрового колективу підкреслює важливість не лише технічного, але й психологічного впливу на розвиток музикантів. В українському контексті Т. Строгаль пропонує методи психологічної підтримки керівників творчих колективів. На численних вебінарах і тренінгах наукиня навчає практичним методам зниження рівня стресу та відновлення психічного здоров'я фахівців мистецького спрямування за допомогою музичної імпровізації, поєднання музики та малювання, роботи з тілом через тілесну терапію та роботу з голосом і пластичними матеріалами (пластилін, фольга, тісто). Диригент, що володіє коучинговими навичками, не просто координує музикантів, а й допомагає їм виявити та розвинути свій творчий потенціал, сприяючи загальному успіху оркестрового колективу. Компонент музичного коучингу в структурі лідерських якостей керівника оркестрового колективу підкреслює важливість як технічного, так і психологічного розвитку музикантів. Він сприяє створенню середовища, де кожен виконавець може розкрити свій потенціал, підвищити професійні навички і розвинути впевненість у власних можливостях.

Музичний коучинг орієнтований на виявлення потреб кожного музиканта та розробку індивідуальних планів розвитку, які враховують їхні інтереси і цілі колективу: складання індивідуальних планів розвитку, адаптованих до здібностей музикантів, розробка найкращих шляхів для досягнення результатів, відновлення фізичного і психічного здоров'я після багатогодинних репетицій та виступів. Іспанська піаністка Марта Аргеріх звертає увагу на роль персональних планів у розкритті музикантів. В Україні Т. Ковальчук розробляє методи індивідуального професійного зростання у мистецьких колективах [17].

Диригент, який володіє навичками музичного коучингу, сприяє формуванню здатності до самостійного прийняття рішень у процесі виконання, що робить музикантів більш незалежними і впевненими: надає допомогу музикантам у розвитку здатності самостійно приймати рішення, що підвищує їхню виконавську майстерність. Герберт фон Караян вважає розвиток автономності ключовою характеристикою у створенні виконавської майстерності. Компонент музичного коучингу є важливим для розвитку якості лідерства в диригента. Він поєднує психологічні, технічні та наставницькі підходи, що дозволяють не лише координувати музикантів, а й допомагати їм розвиватися як особистості і професіонали.

Організаційно-управлінський компонент включає навички ефективного планування та організації роботи оркестру:

- планування репетицій: вміння організувати робочий процес колективу, розподілити час на різні музичні твори та аспекти роботи;
- управління часом: оптимізація процесу репетицій та підготовки до концертів для досягнення високих результатів;
- мотивація колективу: вміння заохочувати музикантів до досягнення спільних цілей, підтримання ентузіазму та інтересу до творчої діяльності.

Організаційно-управлінський компонент в структурі формування лідерських якостей керівника оркестрового колективу охоплює навички, необхідні для ефективної організації, управління і мотивації учасників колективу. Цей компонент забезпечує систематичний підхід до роботи, що дозволяє оркестру досягати високих результатів у виконанні. Розглянемо основні складові цього компоненту.

1. Планування репетицій. Ефективне планування репетицій є критично важливим для забезпечення гармонійної роботи колективу. До завдань керівника входить:

- організація робочого процесу: визначення цілей і завдань кожної репетиції, складання розкладу, врахування складності творів та необхідного часу на їх освоєння;

- пріоритетність: визначення ключових етапів у підготовці, розподіл репетиційного часу між різними музичними творами чи окремими групами музикантів.

Дослідник управління в музичних колективах Г. Мазур наголошує на важливості стратегічного підходу до планування репетицій, зокрема на гнучкості плану. В Україні подібну тематику досліджує І. Трубіцина, яка аналізує структуру репетиційного процесу і його вплив на якість виконання.

2. Управління часом. Ефективне управління часом допомагає керівнику оркестру оптимізувати робочий процес, підвищуючи продуктивність і забезпечуючи своєчасну підготовку до концертів. Ефективне управління часом включає:

- оптимізацію репетиційного часу: раціональний розподіл часу для кожної частини музичного твору, забезпечення балансу між детальним опрацюванням складних фрагментів та загальною цілісністю виконання;

- підготовку до концертів: своєчасне завершення репетиційного етапу, адаптація графіка під різні види виступів.

Американський дослідник А. Джонс, який досліджував роль тайм-менеджменту у творчих колективах, вважає, що правильне управління часом підвищує рівень організованості та дисципліни в колективі. В Україні О. Семенюк розглядає вплив управління часом на продуктивність роботи в оркестрі.

3. Мотивація колективу. Мотивація є ключовим чинником для підтримки ентузіазму та залученості музикантів до творчої роботи. До основних завдань керівника в цій сфері належать:

- залучення до спільної мети: визначення колективної мети, що об'єднує музикантів і стимулює їх до досягнення високих результатів;

- позитивний зворотний зв'язок: регулярне надання підтримки та визнання зусиль музикантів, що підвищує їхню впевненість у своїх силах;

- розвиток творчої атмосфери: створення умов, у яких музиканти можуть експериментувати, вільно висловлювати свої творчі ідеї, відчувати натхнення для вдосконалення виконання.

Ф. Герцберг розробив одну з найвідоміших теорій мотивації — двофакторну модель, яка поділяє чинники, що впливають на працездатність людини, на дві категорії: гігієнічні (зовнішні) та мотиваційні (внутрішні). Згідно з його концепцією, гігієнічні чинники (умови праці, зарплата, міжособистісні стосунки, політика організації) здатні лише запобігти незадоволенню, але не викликають активної зацікавленості у праці. Натомість, мотиваційні чинники (визнання, досягнення, відповідальність, змістовність діяльності, можливість зростання) стимулюють внутрішню мотивацію, яка є ключовою в творчій праці.

У контексті оркестрового колективу, де домінує нематеріальна (не лише заради винагороди) мотивація, застосування ідей Герцберга є особливо актуальним. Музиканти часто орієнтуються на внутрішню цінність творчого процесу, самореалізацію, натхнення та визнання, а не лише на матеріальну компенсацію. Тому завдання керівника полягає не лише в організації роботи, а в створенні умов для професійного зростання, вираження індивідуальності та підтримки емоційного тону колективу.

Управлінські підходи, що базуються на теорії Герцберга, дають змогу диригенту:

- структурувати репетиційний процес так, щоб кожен учасник мав змогу відчувати особисту значущість і відповідальність;
- використовувати позитивне підкріплення, визнання досягнень окремих виконавців або секцій;
- формувати середовище психологічного комфорту, яке, хоча й належить до «гігієнічних» факторів, є базою для прояву творчої активності;
- делегувати ініціативу, що підвищує мотивацію через відчуття контролю над результатом;

- впроваджувати елементи коучингу, які посилюють орієнтацію на внутрішнє зростання музикантів.

Таким чином, керівник оркестру, який враховує двофакторну модель Герцберга у своїй діяльності, перетворює оркестр не просто на виконавський механізм, а на творчу спільноту, де кожен учасник відчуває себе співтворцем результату. Саме в такому середовищі найповніше розкриваються лідерські якості диригента як натхненника і фасилітатора творчого потенціалу колективу.

Н. Павленко, українська дослідниця мотиваційних чинників у сфері мистецької освіти, підкреслює, що саме лідерство керівника колективу є ключовим джерелом натхнення, залученості та підтримки внутрішньої мотивації музикантів. На її думку, диригент як лідер має не лише організовувати діяльність, а й бути джерелом емоційного тону, стилістичного бачення та енергії, що передається колективу. Вона також звертає увагу на важливість мікроклімату та стилю керівництва: демократичний і фасилітативний підхід значно підвищують рівень емоційної включеності музикантів у процес [31].

Організаційно-управлінський компонент є невід'ємною частиною лідерських якостей керівника оркестрового колективу. Від здатності ефективно планувати, управляти часом і мотивувати залежить гармонія в колективі та якість музичного виконання. Цей компонент підкреслює важливість організаторських навичок і вміння керувати робочим процесом для досягнення максимальної ефективності й успішних результатів у творчій діяльності.

Натсупним компонентом у структурі лідерських якостей керівника оркестрового колективу ми визначили **когнітивно-рефлексивний компонент**, який поєднує знання та навички аналізу музичних творів із здатністю до самоаналізу й осмислення власної діяльності. Це об'єднання підкреслює важливість не лише глибокого розуміння музики, але й постійної оцінки своїх рішень і дій у процесі керування оркестром.

Когнітивно-рефлексивний компонент включає такі аспекти:

- музична ерудиція та аналітичне мислення: здатність до детального розбору партитур, розуміння музичних структур, стилів та історичних контекстів, що дозволяє приймати виважені рішення щодо інтерпретації музичних творів;
- самоаналіз та рефлексія: постійна оцінка власних дій, рішень і результатів діяльності диригента, що допомагає виявляти успішні стратегії та коригувати помилки. Це сприяє особистісному і професійному зростанню;
- інтелектуальна гнучкість: здатність адаптувати свої знання і підходи до різних ситуацій, знаходити нестандартні рішення та ефективно реагувати на нові виклики в процесі роботи з оркестром.

Когнітивно-рефлексивний компонент поєднує інтелектуальний аналіз музики з постійним самопостереженням і вдосконаленням, що є ключовим для успішного керівника оркестрового колективу. Він охоплює сукупність знань, аналітичних здібностей та навичок саморефлексії, які необхідні для всебічного розуміння музики та ефективного керівництва оркестровим колективом. Цей компонент є важливим для керівника оркестру, оскільки дозволяє не лише глибоко розбирати музичний матеріал, а й постійно вдосконалювати власну діяльність. Розглянемо детальніше основні складові цього компонента.

1. Музична ерудиція та аналітичне мислення. Глибоке розуміння музики є основою для прийняття обґрунтованих рішень в інтерпретації музичних творів, що включає:

- аналіз партитур (вміння детально розбирати партитури, розуміти музичну форму, структуру, стилі та історичний контекст, що дозволяє розкрити оригінальний задум композитора і втілити його у виконанні);
- історико-стильовий контекст (знання про особливості стилів, композиторів та епох допомагає керівнику робити свідомі та обґрунтовані вибори під час інтерпретації музичних творів);

Відомий американський музикознавець Л. Майєр аналізує емоційні та структурні аспекти музики, які можуть впливати на інтерпретаційні рішення диригента. В Україні це питання досліджувала О. Шаповал, розглядаючи зв'язок між музичною ерудицією керівника і якістю інтерпретацій оркестрових творів [89].

2. Самоаналіз та рефлексія. Рефлексія є важливою складовою для керівника оркестру, оскільки вона дозволяє оцінювати ефективність власної роботи (аналізувати свої дії та рішення, виявляючи їхні позитивні сторони та помилки, що сприяє вдосконаленню); вдосконалювати навички (самоаналіз дозволяє визначати власні сильні й слабкі сторони, коригувати підхід до керівництва колективом, підвищуючи професіоналізм). Д. Шон, відомий фахівець у галузі рефлексивної практики, розробив концепцію рефлексії «в дії» і «на дії», яка може бути застосована в диригентській діяльності для покращення результатів. Українська дослідниця А. Кравченко аналізує значення рефлексії для диригентів та її вплив на професійне зростання.

3. Інтелектуальна гнучкість. Керівник оркестру повинен мати здатність швидко адаптувати свої знання та навички до змінних умов, вміти шукати нестандартні рішення (вміти швидко реагувати на нові виклики, знаходити інноваційні підходи та адаптувати свою роботу в різних творчих ситуаціях).

- адаптуватись до різних колективів (здатність керівника застосовувати різні стилі керівництва залежно від складу та рівня музикантів, з якими він працює). Американський педагог Едвард де Боно акцентує на важливості креативного мислення і гнучкості для лідерів у сфері мистецтва. В Україні О. Петричко досліджує значення інтелектуальної гнучкості для диригентів, які працюють із різними колективами [85; 38].

Когнітивно-рефлексивний компонент об'єднує інтелектуальні та рефлексивні здібності, спрямовані на глибоке розуміння музики та постійне вдосконалення професійної діяльності. Керівник оркестру, який володіє цими якостями, може забезпечити високу якість виконання творів, створити творчу атмосферу для колективу та досягати успішних результатів у своїй діяльності.

Наступним компонентом нашої структури ми визначили **естетично-презентаційний компонент**. Він об'єднує як естетичне сприйняття музичного твору, так і здатність його ефективно представити аудиторії.

Цей компонент відображає здатність диригента не лише створювати естетично гармонійне виконання музичного твору, але й майстерно представляти його публіці:

- чуття стилю та естетична інтеграція: здатність диригента підбирати музичні акценти і стилістичні рішення, які підкреслюють художню цінність твору;

- репрезентація результатів: майстерність представлення музичного продукту широкій аудиторії, яка включає поведінку диригента на сцені, взаємодію з оркестром і слухачами, а також створення емоційного зв'язку через музику;

- залучення аудиторії: диригент вміє залучити слухачів до музичної подорожі, передаючи їм ідею та емоції твору через естетику та чітко сформульовані музичні рішення.

Таким чином, естетично-презентаційний компонент об'єднує майстерність естетичної інтерпретації музичних творів із здатністю диригента ефективно презентувати їх результат як для музикантів, так і для аудиторії.

Естетично-презентаційний компонент є важливою складовою лідерських якостей керівника оркестрового колективу – він підкреслює його здатність до створення естетично гармонійного виконання та майстерного представлення твору публіці. Цей компонент вимагає від диригента не тільки технічних знань, а й розвинутого художнього смаку, вміння передавати емоційні акценти та формувати естетичну цілісність твору. Розглянемо детальнішу усі складові цього компоненту.

1. Чуття стилю та естетична інтеграція. Диригент, здатний чітко відчувати стиль музичного твору, може передати його глибоку художню цінність через вибір акцентів та інтерпретаційних рішень:

- стилістичну узгодженість: здатність інтегрувати різні музичні елементи відповідно до стилю твору, враховуючи епоху, культуру та традиції, що дозволяє досягти гармонії;

- художню цінність: підкреслення естетичних моментів твору, які роблять його унікальним і привабливим для слухачів.

Ф. Ліндсей досліджує поняття стилю у виконанні музики, розглядаючи його як один із ключових аспектів інтерпретації. В Україні, Н. Мороз підкреслює важливість стилістичної цілісності у диригентській діяльності для створення естетично завершеного виконання.

2. Репрезентація результатів – це вміння диригента не тільки створити музичний продукт, а й вдало представити його аудиторії є важливою частиною презентаційної майстерності:

- сценічна поведінка: диригент повинен володіти здатністю до виразного спілкування з оркестром і слухачами, використовувати мову тіла, жестів та міміку для посилення емоційного впливу;

- емоційний зв'язок: створення атмосфери, в якій музика резонує з аудиторією, що забезпечується виразними інтерпретаціями та взаємодією з оркестром.

Французький диригент і музикознавець Ж. Ф. Бендер досліджує роль диригента як посередника між музикою та аудиторією, підкреслюючи важливість сценічної репрезентації. Український дослідник А. Соколов аналізує питання поведінки диригента на сцені та її вплив на сприйняття музичного твору [56].

3. Залучення аудиторії. Диригент не просто керує оркестром, але й залучає слухачів у музичну подорож, завдяки чому відбувається передача емоцій (через музичні рішення та інтерпретації диригент передає аудиторії ідеї та емоції твору, створюючи інтерактивний зв'язок), досягається естетична цілісність (диригент вміє зосередити увагу аудиторії на головних музичних темах, що створює ефект занурення у твір). Видатний венесуельський диригент Густаво Дудамель, відомий своєю здатністю залучати слухачів та

створювати зворушливі, емоційні інтерпретації. В Україні І. Мельник досліджує залучення слухачів через емоційний зв'язок, що створюється диригентом.

Естетично-презентаційний компонент об'єднує майстерність художньої інтерпретації музики та вміння диригента репрезентувати її для музикантів і слухачів. Цей компонент є критичним для створення естетично завершеного та емоційно насиченого виконання. Завдяки йому керівник оркестру здатен створювати не тільки музичний продукт, а й надихати аудиторію, залучаючи її до музичного процесу.

На рисунку 1.1. зображено схематично взаємодію усіх компонентів описаної структури.

Рис.1.1. Структура лідерських якостей керівника оркестрового колективу (Розроблено автором)

Компонентна структура лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу є багатовимірною та включає особистісні, комунікативні, управлінські, когнітивні, рефлексивні й естетичні складові. Вона відображає специфіку роботи диригента та надає можливість глибше зрозуміти процес формування лідерських якостей під час професійної підготовки майбутніх керівників оркестрових колективів.

1.3. Коучингова стратегія формування лідерських якостей оркестрового диригента на основі міждисциплінарного підходу

Формування лідерських якостей оркестрового диригента є важливим аспектом професійної підготовки у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) на факультетах мистецького спрямування. Майбутнім диригентам оркестрових

колективів доводиться багато часу витратити на формування фахових компетентностей, тому заняття з оркестрового диригування, методика викладання оркестрового диригування, робота з партитурами, вибір нотного матеріалу займає досить знану частину часу під час їхньої підготовки.

Під час навчання студенти – майбутні оркестрові диригенти – мають пам'ятати, що диригент не лише керує музичним виконанням оркестрантів, а й є лідером, здатним об'єднати колектив навколо спільної художньої мети, він може надихати музикантів та ефективно вирішувати організаційні й творчі завдання. У цьому контексті впровадження коучингових стратегій стає особливо актуальним, адже вони дозволяють розвивати як професійні, так і особистісні якості диригента.

На відміну від психотерапії та психології, коучинг орієнтований на майбутнє, а не на аналіз минулого досвіду чи психологічних проблем. Він допомагає виявити справжні, а не нав'язані суспільними стандартами бажання та цінності, подолати внутрішні перешкоди, що заважають досягненню поставлених цілей, і навчитися приймати власні рішення.

Застосування коучингу у підготовці майбутніх диригентів оркестрових колективів може призвести до таких результатів:

- ефективно визначення пріоритетів, успішне завершення навчання та досягнення професійних цілей;
- послідовний професійний та особистісний розвиток протягом навчання;
- розкриття повного професійного потенціалу та ресурсів;
- розвиток стратегічного та критичного мислення, що сприятиме становленню професійного лідера;
- здатність формувати стратегічне бачення, надихати команду та досягати високих результатів;
- поліпшення навичок професійної комунікації та ін.

Оскільки оркестрові диригенти – творчі та часто неординарні особистості, з власним баченням не лише форм і методів роботи, а й кінцевого

продукту, класичний коучинг не завжди підходить для практичного застосування. Ми дослідили життєвий і професійний шлях багатьох відомих диригентів і можемо зауважити, що підход, форми і методи роботи з оркестровими колективами у них різні. Звісно, є й спільні стратегії та прийоми, але диригент-лідер – це завжди штучна одиниця. Густав Малер, Вільгельм Фунтвенглер, Карлос Клайбер, Рікардо Муті, Артуро Тосканіні, Ріхард Штраус, Герберт фон Караян, Леонард Бернстайн, Леопольд Стоковський, Джордж Шолті, Саймон Ретл, Андріс Нелсонс, Густаво Дудамель, Кент Нагано, Марін Алсоп, - цей перелік можна продовжувати. Але кожен згаданий лідер має власні таємниці управління оркестром, неперевершені сильні сторони і цікаві прийоми.

Що може допомогти молодому диригенту досягти таких висот? Ми вважаємо, що правильне творче планування, постановка цілей, знання і розвиток власних ресурсів та чітке розуміння своїх можливостей для побудови графіку занять для професійного зростання, - все це стає можливим завдяки застосуванню музичної імпровізації та самодослідження з чітким виокремленням проміжних результатів. Саме в цьому і може допомогти майбутнім оркестровим диригентам музичний коучинг.

Музичний коучинг — це інноваційний підхід, що інтегрує елементи психології, педагогіки, менеджменту й мистецтва. Сьогодні з техніками музичного коучингу можна познайомитись лише на курсах підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, на жаль, в закладах вищої педагогічної та закладах вищої мистецької освіти ця навчальна дисципліна відсутня. Як ми вже зазначали в попередніх пунктах нашого дослідження, диригенту оркестрового колективу важливо розвивати емоційний інтелект для побудови стратегії власного професійного зростання.

Розуміння емоцій і мотивів дій музикантів, які грають в оркестрі, вміння керувати власними емоціями і станами, спроможність швидко відновлюватись після складних репетицій є необхідними вміннями кожного диригента, і саме цьому може навчити їх музичний коучинг. Техніки музичного коучингу в

контексті розвитку лідерських якостей керівника оркестрового колективу сприяють і підсиленню командної роботи оркестрантів, оскільки методики музичного коучингу сприяють розвитку навичок співпраці та створення атмосфери довіри в оркестрі.

Варто зауважити, що формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу неможливе без наявності креативного мислення і саме музичний коучинг заохочує студентів до пошуку нестандартних рішень під час роботи над художнім образом і над музичним текстом безпосередньо, що є ключовим для диригента як для творчої особистості. Як бачимо, формування лідерських якостей спирається на знання та вміння, які формуються під час навчання в ЗВО на різних дисциплінах. Підготовка до професійної діяльності майбутнього керівника оркестрового колективу неможлива лише за рахунок однієї або кількох дисциплін. Формування індивідуальної стратегії розвитку лідерських якостей можливе лише за умови застосування міждисциплінарного підходу.

Міждисциплінарний підхід у цій стратегії відіграє фундаментальну роль. Він дозволяє поєднати знання з різних дисциплін для комплексного розвитку лідерських якостей майбутнього оркестрового диригента. Теоретичні та практичні навички, які студенти здбувають на психологічних дисциплінах забезпечують розуміння процесів групової динаміки, розвитку мотивації й методів впливу на колектив. Музична психологія дозволяє студентам познайомитись з індивідуально-психологічними властивостями музикантів, пізнати процеси спілкування в музичній діяльності. Окремо варто підкреслити опанування студентами практичними навичками психологічної адаптації до ситуації публічного виступу, яким в музичній психології приділено значну увагу. На нашу думку, оркестровому диригенту буде цікаво також дізнатись про методи оволодіння оптимальним концертним станом, що для лідера є важливою навичкою. Детальніше ці техніки ми розглянемо у другому розділі нашого дослідження.

Майбутньому диригенту як лідеру варто познайомитись із навичками управління, способами прийняття рішень та вирішення конфліктів. Нажаль, у навчальних планах сьогодні відсутні такі дисципліни як «Менеджмент управління» та «Психологія конфліктів» або «Конфліктологія», що було б доречним для ознайомлення майбутнім диригентам.

Окремо варто зупинитись на блоці музично-теоретичних дисциплін, серед яких диригенту необхідно вивчати ті, які дають уявлення про стилістику, аналіз музичних творів і історичний контекст обраних партитур для диригування. Базові знання та вміння майбутні диригенти здобувають ще під час навчання на бакалавріаті, але лише в магістратурі ці знання можна трансформувати і почати застосовувати на практиці. Ми вважаємо, що під час навчання в магістратурі необхідно звернути увагу на дослідження біографій відомих оркестрових диригентів, проведення з ними інтерв'ю для отримання практичного досвіду взаємодії та створення власних стратегій просування.

Нижче ми наведемо у вигляді таблиці необхідні, на нашу думку, навчальні дисципліни, які можуть допомогти майбутньому керівнику оркестрового колективу сформувати власні лідерські якості на основі міждисциплінарного підходу. Для цього важливим є формування не лише музичних, а й управлінських, психологічних і комунікаційних компетенцій. Розглянемо ключові навчальні дисципліни, які можуть допомогти у розвитку необхідних навичок.

Таблиця 1.2

*Навчальні дисципліни для
формування лідерських якостей
майбутнього оркестрового диригента
(на основі міждисциплінарного підходу)*

№	Напрямок (сфера діяльності)	Дисципліни у ЗВО	Які навички формуються
1	Диригування та оркестровий менеджмент	Техніка диригування	Вдосконалення жестикуляції, ритміки та роботи з оркестром
		Інтерпретація музичних творів	Аналіз стилів і виконання
		Оркестровий менеджмент	Організація репетиційного процесу, логістика концертів, взаємодія з адміністрацією
2	Музикознавство та аналіз	Вітчизняна та всесвітня історія музики	Поглиблене вивчення різних музичних епох і стилів
		Аналіз музичних творів	Структурний і гармонійний аналіз репертуару
3	Лідерство і комунікація	Психологія управління	Основи лідерства, мотивація команди, вирішення конфліктів
		Комунікативні стратегії	Розвиток навичок ефективного спілкування з музикантами, публікою та адміністрацією
4	Педагогіка та коучинг	Методика навчання диригування	Підготовка до роботи з учнями та студентами
		Музичний коучинг	Використання сучасних методів музичного коучингу для розвитку творчих і лідерських здібностей
5	Міждисциплінарні предмети	Основи менеджменту культури	Управління творчими проєктами, фінансування, робота зі спонсорами
		Основи права в культурі	Авторські права, контрактні зобов'язання
6	Практичні дисципліни	Оркестрова практика	Робота з реальним оркестром, формування навичок керівництва (через відвідування тренінгів)
		Сценічна майстерність	Управління емоціями та поведінкою під час публічних виступів
7	Інноваційні дисципліни	Музична технологія та звукорежисура	Використання сучасного програмного забезпечення в підготовці до концертів
		Цифровий маркетинг у мистецтві	Просування оркестру та власного бренду через соціальні мережі
8	Гендерні та культурні аспекти в мистецтві	Гендерні аспекти та культурна різноманітність	Розуміння різноманітності культур і стилів, робота з інтернаціональними колективами

Запропоновані дисципліни формують у майбутнього керівника оркестру баланс між технічною майстерністю, мистецьким смаком і лідерськими якостями, необхідними для успіху в професії. Акцент на практичності міждисциплінарного підходу, запропонованій у нашому дослідженні передбачає використання конкретних технік і методів для формування лідерських якостей. Студенти-диригенти повинні мати можливість застосовувати отримані знання на практиці, працюючи з реальними оркестрами й вирішуючи типові для їхньої професії завдання.

Інтеграція коучингових стратегій у навчальний процес не лише сприяє формуванню лідерських якостей оркестрового диригента, а й готує його до реалій сучасного мистецького середовища, де від лідера вимагається гнучкість, креативність і здатність надихати колектив на досягнення спільних цілей. Саме це формує у майбутнього керівника оркестрового колективу коучинговий стиль лідерства. Розглянемо це поняття детальніше.

Коучинговий стиль лідерства – це спосіб управління, спрямований на довгостроковий розвиток команди та розкриття потенціалу кожного з учасників для досягнення їхньої максимальної продуктивності. Диригенту оркестрового колективу важливо мати чіткі очікування щодо того, на що спрямовуються зусилля орестру (хто і чого прагне досягти). Коли цілі оркестрантів співпадають з цілями диригента, можна відповідним чином узгодити свої зусилля. Герберт фон Караян із заплученими очима, навмисне неточними жестами, вимагаючи від своїх гравців читати його думки, щоб зрозуміти його бачення музики. Диригент має чітко розподілити ролі в оркестрі: хто і за що відповідає, концертмейстери, наставники новачків тощо. Це можливо за умови усвідомлення диригентом чітких стандартів щодо організації роботи колективу та концертної діяльності, що можливо через вербальну і невербальну комунікацію. Ріхард Штраус, композитор і диригент, вимагав суворого виконання детальних інструкцій у своїх партитурах, залишаючи мало місця для індивідуальної творчості.

У творчому (оркестровому) колективі високих результатів можливо досягти тоді, коли є чітко встановлені правила і норми поведінки, яких дотримуються усі члени колективу: неприпустимо, наприклад, запізнюватись на репетиції, пропускати їх, не виконувати поставлені задачі тощо. Рікардо Муті незворушно наказує, що ставитись до оркестрантів потрібно як до «інструментів для досягнення мети», а не до партнерів.

Для справжнього лідера важливим є і зворотній зв'язок і саме диригент має його забезпечити: вчасно відповідати на запитання оркестрантів, щоб можна було зосередитись на професійному зростанні колективу, проблемах і можливостях кожного оркестранта і колективу в цілому.

Варто зауважити, що чітка структура, регулярні репетиції, прозорі цілі ще не дають гарантій якісного результату. Оркестранти можуть хворіти, пропустити репетицію або концерт з іншої причини, не впоратись із завданням. Диригент має швидко реагувати в таких ситуаціях та шукати виходи, – це виховує у лідера адаптивність і гнучкість у виконанні поставлених завдань. Карлос Клайбер, «відкриваючи простір для досвідчених, автономних гравців, щоб додати рівень інтерпретації». Щоб «контроль більше не був грою з нульовою сумою». Власний вчитель І. Таллама, Леонард Бернстайн зазначав, що «оркестранти – це оповідачі, які на сцені беруть участь в інтерпретації музики нарівні із диригентом» [103].

Чому диригент має бути лідером, співтворцем та інтерпретатором музичних творів і як саме він має втілювати ці надскладні завдання?

Музикант і письменник Бенджамін Зандер під час своєї диригентської кар'єри визнавав, що диригент – єдина людина на сцені, яка не видає жодного звуку. Яким би не був стиль диригента, усі диригенти залежать від оркестрантів, а вони – від диригента. Раніше ми припускали, що лідерство – це дисципліна, а не позиція в ієрархії. У своїй праці Б. Зандер пропонує лідерам замість запитання «Наскільки я хороший?» ставити інше: «Що робить групу оркестрантів живою та залученою в процес?». Автор розмірковує над тим, як лідери можуть створити умови для розвитку інших членів колективу,

об'єднуючи свої знання, досвід, вміння керувати. Диригент Роджер Нінберг розробив «Музичну парадигму», - працю, яка вийшла пізніше в друк. Серед моментів, висвітлених у серії коротких відео (детальніше з ними можна ознайомитись на вебсайті musicparadigm.com) та у книзі «Маестро: дивовижна історія про керівництво» автор розповідає про вплив на професійних музикантів мікроуправління диригентом і надання змішаних повідомлень, а також про позитивний ефект надання правильних вказівок і довіри професіоналам діяти відповідно до них.

Про якість стосунків між диригентом і оркестром можна зробити висновки під час концертів, поспостерігавши, як вони спілкуються між собою. Деякі концертні зали та телевізійні трансляції дають глядачам змогу побачити диригента, а також жести, вирази та моменти зв'язку під час музикування. Брови диригента можуть бути такими ж важливими, як диригентська паличка! [103]

Вміння розробляти коучингові стратегії на основі міждисциплінарного підходу важливо, оскільки це заезпечує ефективну комунікацію, розвиток творчого потенціалу колективу та підвищення професійної компетентності. Саме міждисциплінарний підхід дозволяє диригенту враховувати психологічні, педагогічні та соціальні аспекти роботи з музикантами, що сприяє створенню позитивного клімату в колективі та покращенню взаєморозуміння учасників. Коучингові стратегії, засновані на інтеграції знань з інших сфер (психології, менеджменту, нейронаук тощо) допомагають диригенту стимулювати індивідуальне зростання кожного музиканта та розкривати їхні унікальні здібності в контексті гармонійного зростання виконавського рівня оркестру.

Сьогодні музичне мистецтво дедалі більше інтегрується в сучасні медіа, технології та культурний контекст, і міждисциплінарний підхід допоможе диригенту враховувати ці тенденції, формувати гнучкі стратегії управління та залишатися актуальними у професії. У поєднанні з коучингом це дозволить диригенту не лише передавати свої знання, а й створювати умови для

самостійного розвитку музикантів через підтримку, зворотній зв'язок і стимулювання творчих пошуків. Ми переконані, що такий підхід спрямовуватиме диригента та його колектив до досягнення високих мистецьких результатів.

Отже, у пункті 1.3. ми розглянули коучингову стратегію формування лідерських якостей оркестрового диригента на основі міждисциплінарного підходу, обґрунтували важливість міжисциплінарного підходу, з'ясували, які передумови формують справжнього лідера у сфері мистецької освіти – оркестровому диригуванні. Наступний розділ буде присвячено методичним засадам формування лідерських якостей оркестрового диригента на основі запропонованих нами наукових підходів, зважаючи на необхідні педагогічні умови.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дистертаційного дослідження було проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід формування лідерських якостей на основі коучингового підходу. Особливу увагу приділено ролі музичного коучингу, який забезпечує унікальні можливості для професійного та особистісного розвитку майбутніх керівників оркестрових колективів. Виявлено важливість міждисциплінарного підходу, що об'єднує філософські, соціальні, психологічні й педагогічні аспекти у формуванні лідерських якостей. Визначено ключові риси сучасного керівника-лідера, зокрема, здатність інтегрувати в собі ролі філософа, воєначальника й ремісника.

На підставі аналізу психолого-педагогічної, мистецтвознавчої та філософської літератури було визначено сутність базових понять, що використовуються в дослідженні, таких як «лідерство», «музичний коучинг», «оркестровий колектив», «керівник оркестрового колективу», «фахова діяльність», «лідерські якості керівника оркестрового колективу». Це дозволило створити теоретичну основу для подальшого розгляду теми. Лідерство ми розуміємо як процес впливу на особу або групу людей, під час

якого лідер (або група лідерів) надихай та спрямовує інших до досягнення спільної мети або результату, що має позитивний вплив на розвиток суспільства, організації або особистості. Лідерські якості керівника оркестрового колективу розглядаємо як сукупність особистісних характеристик, професійних навичок і соціальних компетенцій, які дозволяють ефективно організовувати діяльність оркестру, надихати музикантів, приймати відповідальні рішення та досягати творчих і виконавських цілей. До лідерських якостей, важливих для майбутнього керівника оркестрового колективу належать: емоційний інтелект, здатність до самоусвідомлення, самлрегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички.

Фахова діяльність – це цілеспрямована і спеціалізована діяльність, яка базується на глибоких знаннях, уміннях і компетенціях, що відповідають вимогам певної професійної галузі. Це систематична праця, спрямована на досягнення результатів у конкретному напрямі, яка потребує відповідного рівня підготовки і часто пов'язана з креативним підходом до завдань.

Оркестровий колектив – це група музикантів, об'єднаних для виконання музичних творів у складі оркестру. Оркестровий колектив складається з різних інструментальних секцій (струнних, духових, ударних) і працює під керівництвом диригента.

Керівник оркестрового колективу – це не лише високофаховий музикант, знавець принципів та володар навичок з диригування, це, насамперед, Особистість, яка кожної репетиції проявляє свої лідерські якості. Керівник оркестрового колективу – це особа, яка виконує функції художнього керівника та диригента оркестру. В його обов'язки входить організація та координація творчого процесу, вибір репертуару, проведення репетицій, а також безпосереднє керування музикантами під час виконання, він сприяє злагодженій роботі учасників оркестру, розвиває їхні виконавські здібності та забезпечує якісне звучання й інтерпретацію музичних творів. Він відповідає за естетичну цілісність, технічний рівень і художній стиль виконання оркестру.

Розглянуто лідерство як багатогранне психолого-педагогічне явище, що має особливе значення для керівників оркестрових колективів. Встановлено, що лідерські якості вимагають не лише технічної майстерності, але й емоційного інтелекту, здатності до мотивації, управління міжособистісними відносинами та розвитку колективної довіри. Встановлено наявність суперечностей між потребою в сильному лідерстві в оркестровому середовищі та недостатньою методологічною базою для його формування у процесі фахової підготовки. Виявлено прогалини у підготовці майбутніх керівників, що стосуються розвитку їхньої здатності до лідерства.

Проаналізовано компонентну структуру лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу. Вона містить наступні складові: ***персонально-орієнтований, комунікативно-коучинговий, організаційно-управлінський, когнітивно-рефлексивний, естетично-презентаційний.***

Результати першого розділу створюють основу для подальшого розроблення методичних засад формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу та перевірки їх ефективності у практичній діяльності.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Акімова Т. Ю. Формування лідерських якостей молоді як необхідна умова розвитку держави // Public administration and regional development. 2021. № 14. С. 850–868.
2. Актуальні аспекти сучасного українського музичного мистецтва : колективна монографія / за ред. В. В. Сінельнікової, А. Б. Попової. Київ : Ліра-К, 2017. 212 с.
3. Антонюк О. Позитивна психологія як важлива складова освітнього лідерства // Ukrainian Educational Journal. 2023. № 4. С. 121–130. DOI: 10.32405/2411-1317-2022-4-121-130.

4. Арістотель. Нікомахова етика / Αριστοτέλους. Ηθικά Νικομαχεια. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с. Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/aristoteles__nicomachean_ethics__ua.htm (дата звернення: 10.07.2025).
5. Арістотель. Політика. Київ, 2000. 239 с. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm> (дата звернення: 10.07.2025).
6. Білецький О. Трансформація ролі та якостей лідера в новій управлінській парадигмі // Економіка та суспільство. 2024. № 66. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-1> (дата звернення: 10.07.2025).
7. Бондаренко О. Емоційний інтелект у педагогічному лідерстві: теоретичний аспект // Педагогічні науки. 2020. № 5(2). С. 45–53.
8. Волківська Д. А. Сучасні трактування поняття «лідер» // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39(3). С. 78–84. URL: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/pspo_2013_39\(3\)__15.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/pspo_2013_39(3)__15.pdf) (дата звернення: 10.07.2025).
9. Волкова Н. П., Наход С. А., Крижановська Г. І. До питання про лідерські якості викладача закладу вищої освіти та шляхи їх розвитку в умовах аспірантури // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія. Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 30–38.
10. Гишка І. Складові успіху концертного виступу оркестрового колективу // Музикознавча думка Дніпропетровщини. 2024 (липень). URL: https://www.researchgate.net/publication/385033919_SKLADOVI_USPIHU_KO_NCERTNOGO_VISTUPU_ORKESTROVOGO_KOLEKTIVU (дата звернення: 10.07.2025).
11. Гоулман Деніел, Бояціс Річард, Маккі Енні. Емоційний інтелект лідера / пер. з англ. Валерія Глінка. 5-те вид. Київ : Наш Формат, 2023. 288 с.
12. Давидов М. До проблеми опанування цілісною теорією музично-виконавської майстерності // Музична україністика: сучасний вимір : зб. наук. праць. 2010. URL: <https://core.ac.uk/reader/38366610> (дата звернення: 10.07.2025).

13. Денисюк Ж. З. Мистецька освіта в умовах глобалізації та культурних трансформацій сучасності // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2023. № 1. С. 23–28.
14. Єфімова О., Жицька С. Коучинг як складова особистісно-орієнтованого навчання у професійній підготовці студентів вищих навчальних закладів // Науковий огляд. 2017. № 4 (36). С. 103–112.
15. Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т. Т. 2. Т–Я / за ред. Н. Михальської, Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 864 с. С. 328–332.
16. Іванова О. М. Педагогічне лідерство як фактор підвищення ефективності навчального процесу // Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічні науки. 2022. № 38. С. 147–154.
17. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / за наук. ред. В. Р. Міляєвої. Київ ; Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с.
18. Козир А. В., Федоришин В. І. Вступ до акмеології мистецької освіти : навчально-методичний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 263 с.
19. Костиця І. В., Юдіна А. Г. Формування емоційного інтелекту як необхідна складова професійної підготовки конкурентоспроможного фахівця-лідера. Харків, Україна. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/63147> (дата звернення: 21.10.2023).
20. Коучинг як технологія розвитку лідерства у сфері освіти / О. О. Нежинська, В. М. Тищенко // Вища освіта України. 2017. № 2 (дод. 1) : Тематичний випуск «Університет і лідерство». С. 65–68.
21. Kremenets Science: Open Air, або наука в кросівках : зб. наук. ст. Вип. III / за заг. ред. Р. О. Дубровського. Кременець : КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2018. 100 с.
22. Левченко М. Лідерство в мистецькій педагогіці: креативний підхід до виховання учнів // Мистецтвознавчі студії. 2021. № 7(1). С. 35–42.

23. Макіавеллі Н. Сочинения: Государь / пер. Г. Муравьевой. Харків : Фоліо ; ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. 656 с.
24. Нежинська О. О., Тименко В. М. Коучинг як технологія розвитку лідерства у сфері освіти // Вища освіта України. 2017. № 2 (дод. 1). С. 65–68. (Повтор, рекомендується залишити тільки один запис.)
25. Нестуля О. О., Нестуля С. І. Основи лідерства. Наукові концепції (від найдавніших часів до середини ХХ ст.) : навч. посіб. Полтава : ПУЕТ, 2016. 277 с.
26. Олійник І. В. Використання коучинг-технології у процесі формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки. 2019. № 2 (дод. 1). С. 158. DOI: 10.32342/2522-4115-2019-1-17-20 (дата звернення: 21.10.2023).
27. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / за наук. ред. В. Р. Міляєвої. Київ ; Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с. (Повтор, рекомендується залишити тільки один запис.) Педагогіка лідерства : монографія / О. Рома-новський, В. Михайличенко, Л. Н. Грень. Харків: НТУ «ХП», 2018. 496 с.,
28. Підгурська В. П., Мірошніченко О. А. Формування лідерських якостей у майбутніх керівників навчальних закладів // Наукові підходи в управлінні навчальними закладами : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. 2015. С. 328–334.
29. Платон. Держава. Київ, 2000. 355 с. Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/plato/plat.htm> (дата звернення: 21.10.2023).
30. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с. С. 465–466.
31. Потапчук Т., Онищук В. Комунікативна культура майбутнього керівника оркестрового колективу: зміст і сутність поняття // Збірник

наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. 2023. Т. 31, № 4. С. 140–150.

32. Потапчук Т. Особливості професійної діяльності майбутнього диригента оркестрового колективу. Режим доступу: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/538> (дата звернення: 21.10.2023).

33. Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 6 березня – 16 квітня 2023 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 472 с.

34. Рудницьких О. Коучинг як інтерактивна технологія в освіті // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки. 2014. № 2(8). С. 173–176.

35. Рудич Ф. М. Політика в особах. Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти / за заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ : Парламентське видавництво, 2008. 352 с.

36. Савчук Б., Білавич Г. Феномен коучингу в зарубіжному дискурсі // Нова педагогічна думка. 2020. № 2 (102). С. 7–11.

37. Сверлюк Я., Онищук В. Сучасні вектори професійної підготовки диригента оркестрового колективу // Мистецька освіта та розвиток творчої особистості: зб. наук. пр. Рівне, 2023. Вип. 10. С. 31–40.

38. Сверлюк Я. Психологічний концепт комунікативної взаємодії в оркестровому колективі. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/339625903_Psihologicnij_koncept_komunikativnoi_vzaemodii_v_orkestrovomu_kolektivі (дата звернення: 21.10.2023).

39. Сверлюк Я., Сверлюк Л. Феномен професійної Я-концепції майбутнього диригента оркестрового колективу // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. 2022. Т. 30, вип. 3. С. 474–485.

40. Сидоренко В. В. Положення «Про педагогічний коучинг у системі післядипломної освіти». Донецьк : Витоки, 2014. 63 с.
41. Собчишин О. Феномен лідерства у філософії соціальної роботи: ретроспективний аналіз // Соціальна робота. 2020. Т. 7, № 4. С. 466–482. DOI: 10.25128/2520-6230.20.4.5.
42. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. URL: <https://subjectum.eu/sociology/dict/248.html> (дата звернення: 21.10.2023).
43. Співак В., Ганулич Т., Кус Л. Сутність та значення репетиційної роботи у становленні оркестрового колективу. Режим доступу: https://aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_8/12.pdf (дата звернення: 21.10.2023).
44. Строгаль Т. Коучинговий підхід до викладання музично-теоретичних дисциплін в закладах вищої педагогічної освіти // Музика в системі мистецької освіти: взаємини та протидії : матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації у галузі мистецтвознавства, музикознавства, музичної педагогіки, м. Одеса, 15 березня – 23 квітня 2021 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 308 с.
45. Строгаль Т., Федас О. Музичний коучинг: трансформація через мистецтво: методичні рекомендації. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 50 с.
46. Строгаль Т. Ю. Формування емоційно-естетичного досвіду підлітків на уроках музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. Київ, 2018. 21 с.
47. Таранов Т. С. Анатомія мудрості: в 2 т. Симферополь : Реноме, 1997. Т. 1. 624 с.
48. Тіщук О. А. Педагогічний коучинг : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. Київ, 2016. 166 с.
49. Управління закладом освіти : підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С. Г. Немченко, В. В. Крижко, І. Ф. Шумілова, О. М. Старокожко, О. Б. Голік. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ : БДПУ, 2020. 603 с.

50. Фари́на А. С., Єрко Г. І., Галан О. М., Ковальчук І. Л., Казмірчук О. А., Курчаба О. Є. Педагогічний коучинг в сучасному освітньому закладі // Директор школи, ліцею, гімназії. 2019. № 20 (6). URL: <https://director.npu.edu.ua/index.php/dslg/article/view/260> (дата звернення: 21.11.2023).

51. Феномен лідерства в історико-філософській ретроперспективі // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія. 2015. № 36. С. 238–253.

52. Ніцше Ф. Так мовив Заратустра : повне зібрання творів : у 4 т. Т. 4 / пер. з нім. О. Фешовець. Львів : Астролябія, 2010. 384 с.

53. Черкасов В. Ф. Основи наукових досліджень у музично-освітній галузі : підручник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка ; Харків : ФОП Озеров, 2017. 316 с.

54. Шевчук С. Коучинг як метод навчання студентів у контексті реформування вищої освіти України // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Педагогіка. 2016. Т. 269, вип. 257. С. 62–65.

55. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

Джерела іноземною мовою:

56. Avolio B. J., Luthans F. The High Impact Leader: Moments Matter in Authentic Leadership Development. New York : McGraw-Hill, 2003.

57. Avolio B. J., Gardner W. L. Authentic Leadership Development: Getting to the Root of Positive Forms of Leadership. Leadership Quarterly. 2005. Vol. 16, No. 3. P. 315–338.

58. Bass B. M. Leadership and Performance Beyond Expectations. New York : Free Press, 1985.

59. Bernard L. Leadership and Propaganda. New York, 1927.

60. Blackmar F. Leadership in Reform. *American Journal of Sociology*. 1911. Vol. 16. P. 626–644.
61. Blanchard K., Hodges P. *The Servant Leader: Transforming Your Heart, Head, Hands, & Habits*. Nashville : Thomas Nelson, 2003.
62. Blake R. R., Mouton J. S. *The Managerial Grid: The Key to Leadership Excellence*. Houston : Gulf Publishing Company, 1964.
63. Blau P. M. *Exchange and Power in Social Life*. New York : John Wiley & Sons, 1964.
64. Brown J. *Psychology and the Social Order*. New York, 1936.
65. Brown M. E., Treviño L. K., Harrison D. A. Ethical Leadership: A Social Learning Perspective for Construct Development and Testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 2005. Vol. 97, No. 2. P. 117–134. DOI: 10.1016/j.obhdp.2005.03.002.
66. Cooley C. *Human Nature and the Social Order*. New York, 1902.
67. Emerson R. M. *Exchange Theory, Part I: A Psychological Basis for Social Exchange* // Berger J., Zelditch M. Jr., Anderson B. (Eds.). *Sociological Theories in Progress*. Vol. 2. Boston : Houghton Mifflin, 1972. P. 38–57.
68. Freeman W. H., Glantz M. *Leadership and Innovation: The Key to Organizational Success*. San Francisco : Jossey-Bass, 2010.
69. Friedman S. D. *Leading the Life You Want: Skills for Integrating Work and Life*. Boston : Harvard Business Review Press, 2014.
70. Friedman S. D. *Total Leadership: Be a Better Leader, Have a Richer Life*. Boston : Harvard Business Review Press, 2008.
71. Fiedler F. E. *A Theory of Leadership Effectiveness*. New York : McGraw-Hill, 1967.
72. Fullan M. *The Change Leader*. *Educational Leadership*. 2002. Vol. 59, No. 8. P. 16–20.
73. Galton F. *Hereditary Genius: An Inquiry into Its Laws and Consequences*. London : Macmillan and Company, 1869.

74. George B. Authentic Leadership: Rediscovering the Secrets to Creating Lasting Value. San Francisco : Jossey-Bass, 2003.
75. Greenleaf R. K. Servant Leadership: A Journey into the Nature of Legitimate Power and Greatness. New York : Paulist Press, 1977.
76. Gunter M. Charisma. Journal of Communications. 1979. Vol. 29, No. 2. P. 2–54.
77. Group Dynamics. Research and Theory. New York, 1953. 492 p.
78. Hersey P., Blanchard K. H. Life Cycle Theory of Leadership. Training and Development Journal. 1969. Vol. 23, No. 5. P. 26–34.
79. Homans G. C. Social Behavior as Exchange. American Journal of Sociology. 1958. Vol. 63, No. 6. P. 597–606.
80. Jackson R. Conducting Leadership: The Role of Flexibility in Managing Diverse Musical Ensembles. Journal of Music Education. 2021. Vol. 45, No. 4. P. 78–90.
81. Janis I. L. Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascos. Boston : Houghton Mifflin, 1972.
82. Kalshoven K., Den Hartog D. N., De Hoogh A. H. B. Ethical Leader Behavior and Big Five Factors of Personality. Journal of Business Ethics. 2011. Vol. 100, No. 2. P. 349–366. <https://doi.org/10.1007/s10551-010-0685-9>.
83. Kouzes J. M., Posner B. Z. The Leadership Challenge. Hoboken, New Jersey : John Wiley & Sons, 2003.
84. Koch A., Müller J. Leadership in Education: Collaborative Approaches in German Schools. Berlin : Springer, 2021.
85. LeRoux J., Ackerman S. Authentic Leadership and Well-being: The Role of Personal Development. Berlin : Springer, 2012.
86. Lewin K. Frontiers in Group Dynamics. Human Relations. 1947. Vol. 1, No. 2. P. 5–41.
87. Mayer J. D., Salovey P. Emotional Intelligence [Electronic resource]. 2005. Mode of access: <http://www.unh.edu/emotionalintelligence>

88. Mayer J. D., Caruso D. R., Salovey P. Emotional Intelligence Meets Traditional Standards for an Intelligence. *Intelligence*. 1999. Vol. 27. P. 267–298.
89. Mumford E. Origins of Leadership. *American Journal of Sociology*. 1906–1907. Vol. 12. P. 216–240.
90. Northouse P. G. *Leadership: Theory and Practice*. 7th ed. Thousand Oaks : Sage Publications, 2015.
91. Resick C. J., Hanges P. J., Dickson M. W., Mitchelson J. K. A Cross-cultural Examination of the Endorsement of Ethical Leadership. *Journal of Business Ethics*. 2006. Vol. 63, No. 4. P. 345–359. DOI: 10.1007/s10551-005-3242-1.
92. Robinson T. Transformational Leadership in U.S. Schools: Impact on Teacher Development and Student Achievement. *Journal of Educational Leadership*. 2022. Vol. 39, No. 3. P. 112–129.
93. Robinson L. R. Building Cultural Competence in Schools Through Teacher Capacity : Ed.S. dissertation. University of Mississippi, 2022. 150 p. URL: <https://egrove.olemiss.edu/etd/2269> (дата звернення: 02.07.2025).
94. Salovey P., Mayer J. D. Some Final Thoughts About Personality and Intelligence // *Personality and Intelligence*. Cambridge, U.K. : Cambridge University Press, 1994. P. 303–318.
95. Schulz P. *Leadership in Conducting: Emotional Intelligence and Teamwork in Music Ensembles*. Berlin : Springer, 2022.
96. Scouller J. *The Three Levels of Leadership: How to Develop Your Leadership Presence, Knowhow and Skill*. Oxford : Management Books 2000, 2016.
97. Secord P., Bachman C. *Social Psychology*. New York, 1964.
98. Smith M. Personality Dominance and Leadership. *Sociology and Social Research*. 1934. Vol. 19. P. 18–25.
99. Spears L. C. *Reflections on Leadership: How Robert K. Greenleaf's Theory of Servant-Leadership Influenced Today's Top Management Thinkers*. New York : John Wiley & Sons, 1995.
100. Stogdill R. M. Leadership, Membership and Organization. *Psychological Bulletin*. 1950. Vol. 47, No. 1. P. 1–14.

101. Stogdill R. M. Personal Factors Associated with Leadership: A Survey of the Literature. *Journal of Psychology*. 1948. Vol. 25. P. 35–71.
102. Talgam I. Ignorant Maestro: Management Principles of Six Great Conductors of the 20th Century / Larry Bloom ; transl. from English by Y. Zmeeva. Moscow : Mann, Ivanov and Ferber, 2017. 224 p.
103. Tuckman B. W. Developmental Sequence in Small Groups. *Psychological Bulletin*. 1965. Vol. 63, No. 6. P. 384–399.
104. Wong K., Leung D. Creating a Learning Culture: The Role of Leadership and Collaboration // *Journal of Education for Library and Information Science*. 2008. № 49(4). P. 239–256.
105. Yukl G. Leadership in Organizations. 7th ed. Upper Saddle River : Pearson, 2010.
106. Zaccaro S. J. Trait-based Perspectives of Leadership. *American Psychologist*. 2007. Vol. 62, No. 1. P. 6–16.

РОЗДІЛ II Методичні засади формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу

2.1. Наукові підходи до формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу (Міждисциплінарний, Особистісно орієнтований, Музично-коучинговий)

Науковий підхід — це система методів, принципів і правил, що використовуються для отримання нових знань, їх перевірки та систематизації в рамках певної науки чи дисципліни. Він базується на об'єктивному та раціональному підході до досліджуваних явищ, використанні фактів, теорій і перевірених даних. Вибір таких наукових підходів, як міждисциплінарний, особистісно орієнтований та коучинговий, є важливим для дослідження лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу з кількох причин:

Міждисциплінарний підхід дозволяє об'єднати знання з різних наук — музикознавства, психології, управління, педагогіки, соціології. Як вже було зазначено в першому розділі (пункт 1.3. С. 74

), цей підхід дає можливість комплексно підходити до вивчення лідерських якостей, оскільки виявлення ефективних лідерських рис потребує розуміння як технічних аспектів музичного мистецтва, так і соціальних і психологічних характеристик особистості керівника.

Особистісно орієнтований підхід зосереджується на унікальності особистості майбутнього диригента, враховує його індивідуальні психологічні особливості, мотивацію та потенціал. Це важливо, оскільки лідерські якості не можуть бути універсальними — кожен диригент має свою специфіку, яку потрібно враховувати для ефективного розвитку та взаємодії з оркестром.

Музично-коучинговий підхід сприяє розвитку самосвідомості, особистої відповідальності та здатності до самостійного вирішення проблем, що є ключовими рисами успішного лідера. Взаємодія з коучем допомагає диригенту зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, усвідомити свої справжні

цілі та знайти шляхи для їх досягнення, що є необхідним для розвитку лідерських якостей у культурному контексті.

Поєднання цих підходів дозволяє всебічно оцінити та розвинути лідерські якості майбутнього керівника оркестрового колективу, враховуючи не лише професійні, але й особистісні, психологічні та соціальні аспекти його діяльності. Розглянемо кожний підхід в контексті нашого дослідження більш детально.

Міждисциплінарний підхід передбачає інтеграцію знань і методів з різних наукових дисциплін для всебічного розгляду певного явища чи проблеми. Він дозволяє отримати більш глибоке та багатогранне розуміння досліджуваного об'єкта, об'єднуючи найкращі практики з різних сфер знання для вирішення складних, багатоаспектних завдань. У контексті формування лідерських якостей майбутнього диригента оркестрового колективу, міждисциплінарний підхід є особливо важливим, оскільки діяльність диригента охоплює не лише музичну сферу, але й психологічні, соціальні, управлінські та педагогічні аспекти. Лідер оркестру повинен володіти багатьма компетенціями, що виходять за межі традиційного музикознавства, тому для їхнього розвитку необхідний міждисциплінарний підхід.

Дослідженню міждисциплінарного підходу в мистецькій педагогіці присвячені праці А. Грінченко, О. Олексюк, О. Отич, Л. Теряєвої та інших. Сучасний науковець А. Грінченко вивчала міждисциплінарний підхід у дослідженні музично-виконавського самоконтролю студентів-піаністів. У своїй роботі вона аналізувала взаємозв'язок між музичним виконанням та психологічними аспектами самоконтролю, підкреслюючи важливість інтеграції знань з різних дисциплін для підвищення ефективності навчання.

Формування методичної компетентності майбутніх учителів музики на основі використання міждисциплінарних зв'язків при вивченні дисципліни «Хорове диригування» досліджувала Л. Теряєва. Науковець підкреслювала, що інтеграція знань з різних дисциплін сприяє глибшому розумінню та ефективнішому засвоєнню матеріалу студентами. О. Отич аналізувала

педагогіку мистецтва у системі мистецьких дисциплін, звертаючи увагу на важливість міждисциплінарного підходу у формуванні професійних компетентностей майбутніх педагогів. Вона зазначала, що поєднання знань з різних галузей сприяє розвитку творчого потенціалу студентів та їхньої здатності до інноваційної діяльності. Розвиток мистецької освіти в контексті постнекласичної педагогіки, акцентуючи увагу на міждисциплінарності як ключовому елементі сучасної мистецької освіти, досліджувала О. Олексюк. Вона підкреслювала, що інтеграція різних дисциплін дозволяє студентам глибше розуміти мистецькі явища та розвивати критичне мислення [1].

Застосування міждисциплінарного підходу до формування лідерських якостей диригента включає кілька ключових аспектів:

Поєднання музичних знань з психологією. Для ефективного керівництва оркестром диригент повинен розуміти психологічні особливості музикантів, їх мотивацію, емоційний стан і можливості. Знання психології дозволяє диригенту налагоджувати ефективну комунікацію, справлятися з емоційними бар'єрами та створювати сприятливу атмосферу для творчої роботи.

Інтеграція управлінських та організаційних навичок. Диригент є не тільки музичним керівником, але й менеджером оркестру. Для ефективного планування репетицій, організації роботи колективу та досягнення високих результатів необхідні знання з управлінської теорії, організації командної роботи та розв'язання конфліктів.

Педагогічні аспекти навчання та розвитку. У процесі роботи з оркестром диригент також виконує педагогічну роль, допомагаючи музикантам розвивати свої технічні та творчі навички. Педагогіка дозволяє диригенту розуміти процес навчання, застосовувати ефективні методи навчання та формування необхідних навичок у музикантів.

- культурологічний контекст: музика є частиною культури, і диригент повинен розуміти культурні та історичні особливості музичних творів, з якими працює. Це дозволяє йому передавати глибину змісту музичних творів оркестру та інтерпретувати їх відповідно до культурних традицій;

- філософський та етичний вимір лідерства: розуміння філософії лідерства, етики та моральних аспектів управління дозволяє диригенту не тільки досягати високих результатів у музичній сфері, але й сприяти розвитку моральних і етичних норм у взаємодії з колективом.

Міждисциплінарний підхід є основою для всебічного розвитку лідерських якостей майбутнього диригента оркестрового колективу. Він дає можливість врахувати всі аспекти діяльності диригента, зокрема музичні, психологічні, управлінські та педагогічні, що сприяє створенню гармонійного та ефективного лідерства в оркестровій практиці.

Центральною стратегією в роботі диригента є саме коучингова, адже вона спрямована на побудову особистого бренду, виокремлення диригента і колективу, з яким він працює як окремої одиниці, визначає підхід, оскільки він допомагає розвивати не лише технічні, а й лідерські та емоційні якості музикантів. В контексті нашого дослідження ми будемо розглядати саме музичний коучинг, як складову частину коучингу, оскільки в роботі майбутнього диригента оркестрового колективу саме цей підхід є більш влучним.

Застосування **музичного коучингу як наукового підходу** ми вже згадували у першому розділі нашого дослідження, тепер розглянемо його саме з позиції важливого наукового підходу. Музичний коучинг акцентує увагу на індивідуальній підтримці диригентом музикантів, розвитку їхньої особистості та професійних навичок. Саме музичний коучинг допомагає розкрити творчий потенціал оркестрантів через диригента, як носія основних сенсів та ідей, які він втілює під час взаємодії з оркестровим колективом.

Музичний коучинг розглядається як науковий підхід у сучасній педагогіці. Зокрема, Т. Лебіга у своїй статті «Коучинг в роботі викладача музичної школи» досліджує концептуальні засади коучингу та його практичне застосування у процесі викладання музичних дисциплін. Авторка здійснює аналіз основних положень коучингового підходу, принципів коучингу та систематизує методи коучингових технологій у контексті музичної освіти. Крім того, у статті «Коуч-технології, тренінги та майстер-класи як складові

музичного менеджменту в соціокультурному просторі України» досліджується вплив коучингових технологій на розвиток сфери музичного менеджменту та систему мистецької освіти. У публікації розглядаються методологічні аспекти коучингових підходів та їхня роль у професійній підготовці фахівців музичної галузі.

Український дослідник Р. Крупник у статті «Коучинг в освіті: теорія і практика» висвітлює теоретичні засади освітнього коучингу, аналізує його практичну значущість та перспективи впровадження в освітній процес. Автор розглядає коучингові технології як ефективний інструмент розвитку особистісних та професійних компетентностей студентів. Таким чином, сучасні дослідження засвідчують, що коучинг розглядається як інноваційна технологія в музичній освіті, що сприяє розвитку індивідуальних здібностей, формуванню творчого потенціалу студентів та підвищенню ефективності освітнього процесу.

Диригент використовує музично-коучингові методики, щоб підтримати музикантів у досягненні чітких цілей — особистих і колективних. Це є особливо важливим для оркестрових колективів, оскільки в одному просторі над втіленням одного художнього задуму через призму музичного досвіду диригента музиканти працюють над кожним музичним твором. Колективне усвідомлення спільної цілі, розуміння художнього задуму композитора, виконавської інтерпретації диригента можливе лише за умови повноцінного залучення всього колективу музикантів (часто з різним досвідом і власним баченням кінцевого результату). Саме через музично-коучинговий підхід майбутній диригент навчатися грамотно ставити цілі, вибудовувати стратегії власного професійного зростання, бачити загальну картину під час роботи над музичним текстом та поетапного втілення художнього задуму.

Музичний коучинг також сприяє розвитку саморефлексії у диригента, що допомагає йому постійно вдосконалювати свої лідерські стратегії та адаптувати їх до конкретних обставин.

В контексті музичного коучингу ми не можемо не згадати про трансформаційне лідерство як чинник становлення майбутнього диригента оркестрового колективу. Трансформаційне лідерство передбачає глибокий вплив на оркестрантів через натхнення, мотивацію та спільне бачення мети. Для диригента це вміння трансформувати оркестровий колектив, мотивувати його членів до досягнення високих результатів. Тут диригент виступає як натхненник, який допомагає музикантам усвідомити значення музичних творів і власної ролі у їх виконанні.

Трансформаційне лідерство зосереджується на індивідуальному підході до кожного музиканта (чим і займається музичний коучинг), - виконавські навички, організаторські здібності музиканта, його стресостійкість, організованість, вміння швидко начатись, сумлінне ставлення до задач, які ставить диригент, - все це і навіть більше має враховувати майбутній лідер оркестрового колективу. Вміння витримувати навантаження, зберігати контроль над ситуацією і при цьому не вигорати – ось надскладне завдання, яке виконує лідер оркестрового колективу. Для повноцінного включення в процеси команди (оркестру), майбутній диригент має чітко усвідомлювати свої цілі, бачити стратегію і добре знати наявні ресурси. Саме такий підхід дозволяє продуктивно працювати над перешкодами, які виникають на шляху до результату, зберігати енергію і здоров'я.

Лідер-диригент заохочує творчий підхід і пошук нових шляхів інтерпретації музичних творів. Він прислухається до думки оркестрантів, але завжди сам відповідає за результат, а тому усвідомлює усю відповідальність. Чіткі цілі і спрямованість на результат не відміняють важливість гнучкості в лідерстві, коли диригент адаптує свої методи керування залежно від конкретної ситуації. Наприклад, коли диригент аналізує рівень підготовки музикантів, характер музичного твору, умови виконання та відповідно до цього коригує свої стратегії управління.

Залежно від рівня професійності музикантів та наявних обставин диригент може застосовувати різні коучингові методи, від інтенсивної

підтримки до делегування відповідальності. Для цього майбутньому диригенту важливо навчитись розуміти емоційний фон колективу та настрої конкретних музикантів. Допоможе у цьому лідеру розвинений емоційний інтелект. Емоційний інтелект є ключовою складовою для лідера, особливо в мистецькій педагогіці, де важливо розуміти та керувати емоціями не лише своїми, а й інших. Диригент повинен бути здатний розуміти свої емоційні реакції, керувати ними і використовувати їх для досягнення ефективного керівництва оркестром. Вміння співпереживати і розуміти емоційний стан музикантів допомагає створити в оркестрі позитивну атмосферу, яка сприяє продуктивній роботі. Диригент керує не лише музикантами, а й емоційним середовищем під час репетицій та виступів, що є важливою частиною музичного коучингу.

Особистісно орієнтований підхід спрямований на розвиток особистісних якостей диригента, які необхідні для ефективного лідерства. Розглянемо їх детальніше.

Розвиток лідерського потенціалу: майбутній диригент оркестрового колективу має тримати фокус на формуванні лідерських якостей, таких як рішучість, впевненість у собі, відповідальність. Чітке розуміння кінцевої цілі, аналіз стратегій досягнення результату, чітке позиціонування себе як керівника та головного наставника дають можливість довести оркестр до результату.

Індивідуальний підхід: коучингова стратегія передбачає розвиток індивідуальних рис кожного диригента і врахування його особистих потреб та можливостей у процесі навчання. Так, ми чітко уявляємо різницю у манері диригуванні, притаманній Рікардо Муті, Анатолію Авдієвському чи Карлосу Клайберу. Часто слухачі обирають можливість послухати оркестр під керівництвом Сіренка чи Шейка саме тому, що диригент здатен створити відповідну атмосферу, спираючись на свої ресурси, використовуючи власний досвід та енергію.

Автономія в прийнятті рішень: навчання майбутніх диригентів приймати самостійні рішення в роботі з оркестром і відповідати за результат. Це надзвичайно важливо, навчитись відповідати за обраний репертуар, стратегію роцвітку колективу і підбір кадрів. Справжній лідер вміє враховувати все, а якщо припускається помилки, то в змозі визнати її та виправити.

Особистісно орієнтований підхід базується на орієнтації на індивідуальні особливості особистості, її потреби, мотиви та потенціал. Він ставить в центр уваги унікальність кожної людини, враховуючи її психологічні, емоційні та когнітивні характеристики. Цей підхід дозволяє не лише покращити професійні навички, а й сприяє розвитку внутрішнього потенціалу особистості, підтримуючи її самосвідомість і самореалізацію.

У контексті формування лідерських якостей майбутнього диригента оркестрового колективу особистісно орієнтований підхід є надзвичайно важливим, оскільки лідерство в музиці та мистецтві, зокрема в оркестровому колективі, неможливе без урахування індивідуальних рис особистості диригента. Кожен диригент має свої унікальні можливості та стиль керівництва, що може значно впливати на ефективність взаємодії з оркестрантами та результативність роботи колективу.

Застосування особистісно-орієнтованого підходу до формування лідерських якостей диригента передбачає кілька важливих аспектів:

1. Індивідуалізація навчання: використання цього підходу дозволяє зосередити увагу на унікальних сильних сторонах кожного майбутнього диригента. Під час навчання враховуються його психоемоційні особливості, темп і способи засвоєння матеріалу, що сприяє більш ефективному розвитку лідерських якостей.

2. Самосвідомість і саморозвиток: особистісно-орієнтований підхід підтримує розвиток самосвідомості диригента. Він навчає його розуміти свої емоції, мотиви та реакції, що є основою для розвитку емоційного інтелекту — ключового аспекту лідерства. Лідер оркестру повинен вміти керувати своїми

емоціями і розуміти емоції інших, щоб ефективно спілкуватися з музикантами і керувати процесом.

3. Розвиток міжособистісних навичок: лідер диригент повинен мати здатність до емпатії та ефективної комунікації, щоб встановити довірливі стосунки з оркестрантами. Особистісно-орієнтований підхід дозволяє тренувати ці якості, допомагаючи диригенту краще зрозуміти потреби та бажання кожного музиканта. Міжособистісне спілкування між диригентом та оркестром (в цілому та окремими музикантами зокрема) відбувається під час вербальної та невербальної комунікації. Жест диригента – як основа невербальної комунікації набуває надважливого значення під час репетицій та концертної діяльності. Дослідник М. Давидов дає цікаве, на наш погляд, визначення жесту як різновиду міжособистісного спілкування – це «сфера зацікавлення лінгвістики, етнографії, етнопсихології та ін. Різновид міжособистісного мовно-музичного спілкування, шляхом зосередження уваги на істотних моментах творчого виконавського процесу [1; С.98].

4. Мотивація та натхнення: лідер, орієнтуючись на свої власні цінності і переконання, може надихати колектив на досягнення спільних цілей. Особистісно-орієнтований підхід допомагає майбутньому диригенту знайти свій шлях у лідерстві, формувати особисту мотивацію і стилістику керівництва, яка найбільше відповідає його внутрішнім переконанням та цілям оркестру.

5. Задоволення потреб музикантів: оскільки диригент має бути вмотивованим і орієнтованим на потреби оркестру, особистісно-орієнтований підхід дозволяє зрозуміти, які саме аспекти роботи з колективом є найбільш важливими для музикантів, як їх мотивувати і як створити сприятливу атмосферу для творчої роботи.

Великого значення у своїх дослідженнях цьому підходу приділяли Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та інші. О. Рудницька обґрунтувала значущість всієї мистецької освіти через призму особистісно орієнтованого підходу. Вона підкреслювала важливість мистецтва у гармонійному розвитку

людини, зокрема у поєднанні емоційного та інтелектуального становлення, формуванні образного мислення, активізації підсвідомих творчих процесів і задоволенні індивідуальних духовних потреб [27]. У своїй праці «Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)» Г. Падалка розглядає цей підхід у процесі навчання мистецтва. Зокрема, у розділі «Особистісно-орієнтований підхід в процесі навчання мистецтва» [27; С. 71–77] вона аналізує принципи та методи, спрямовані на розвиток індивідуальних здібностей і творчого потенціалу студентів.

Галина Микитівна підкреслює важливість врахування унікальності кожного студента, його особистісних характеристик та інтересів у процесі навчання мистецтва. Падалка наголошує на необхідності створення педагогічних умов, які сприяють самовираженню та саморозвитку студентів, стимулюють їхню творчу активність і забезпечують гармонійний розвиток особистості. Вона також розглядає методи навчання, які передбачають активну участь студентів у навчальному процесі, розвиток їхньої рефлексії та критичного мислення, а також формування здатності до самостійного художнього пошуку. Таким чином, особистісно-орієнтований підхід, за Г. Падалкою, полягає у спрямуванні педагогічного процесу на розкриття та розвиток індивідуального потенціалу кожного студента через мистецтво [26].

Загалом, застосування особистісно-орієнтованого підходу у формуванні лідерських якостей майбутнього диригента дозволяє врахувати його індивідуальні особливості, сприяти глибшому розумінню своїх сильних і слабких сторін, а також розвивати навички ефективного взаємодії з оркестром, що є ключовим для успішного керівництва та досягнення високих результатів.

Ми розглянули кілька наукових підходів до формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу (міждисциплінарний, музично-коучинговий, особистісно орієнтований). Впровадження запропонованих нами наукових підходів допоможе майбутньому керівнику оркестрового колективу ефективно керувати колективами на різних етапах своєї професійної діяльності.

2.2. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу

Формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу потребує створення певних педагогічних умов, які сприятимуть розвитку не лише професійних музичних навичок, а й управлінських, комунікативних, психологічних та емоційних компетенцій. Дамо визначення поняття «педагогічні умови».

Педагогічні умови — це сукупність факторів, що створюють сприятливі умови для ефективного навчання та виховання учнів, сприяють розвитку їхніх здібностей, формуванню необхідних знань, навичок та компетенцій. Це може включати організаційні, методичні, психологічні, соціальні та матеріально-технічні фактори, що взаємодіють між собою і забезпечують успішне досягнення поставлених освітніх і виховних цілей.

Педагогічні умови можуть включати:

- оптимальні організаційно-методичні форми навчання;
- розробку індивідуальних підходів до учнів;
- сприятливе психологічне середовище для розвитку особистості;
- використання ефективних педагогічних технологій та методик;
- створення мотиваційної та комунікативної атмосфери для активної участі учнів у навчальному процесі.

У контексті формування лідерських якостей у майбутнього керівника оркестрового колективу педагогічні умови забезпечують створення середовища, яке дозволяє розвивати необхідні компетенції для успішного керівництва, творчого підходу до роботи та ефективної комунікації з колективом.

Ми визначили кілька необхідних, на наш погляд, педагогічних умов, які є необхідними для формування лідерських якостей майбутніх керівників

оркестрового колективу: *індивідуалізація навчального процесу, розвиток емоційного інтелекту, створення сприятливого комунікативного середовища, розвиток управлінських навичок та стратегічного мислення.*

Першою педагогічною умовою ви визначили **індивідуалізацію навчального процесу**. Індивідуалізація навчання дозволяє врахувати особливості кожного студента, його інтереси, здібності та потенціал, що є важливим для розвитку лідерських якостей. Сьогодні така індивідуалізація здійснюється в закладах загальної середньої освіти в рамках проєкту НУШ (нової української школи) і має назву індивідуальної освітньої траєкторії. Таку траєкторію розуміють як «персональний шлях розвитку здібностей, особистісних якостей і психічних процесів дитини» [26]. У своїй праці «Інноваційні технології в мистецькій освіті» українська професорка Г. Падалка приділяє значну увагу запровадженню інноваційного навчання у вищій школі та пошуку інноваційних технологій вирішені завдань підготовки фахівців музично-театральної сфери. Наукиня зазначає, що важливим є «психолого-педагогічний моніторинг мистецьких досягнень – надзвичайно відповідальна ланка побудови освітнього процесу» [26].

Кожен майбутній диригент має свої сильні сторони і потреби в певних аспектах розвитку, тому персоналізовані підходи в навчанні, зокрема у виборі методів і темпів навчання, допомагають оптимізувати процес формування лідерських компетенцій. Тому ідея індивідуальної освітньої траєкторії досить добре може бути впроваджена під час підготовки диригентів оркестрових колективів. Цю думку продовжує молода наукиня Н. Джумеля, яка зазначає, що «як приклад, можна навести діяльність диригента - людини, яка, не граючи сама на інструменті, і не співаючи, в той же час управляє таким колосальним інструментом, як оркестр чи хор. Значить, є в жесті диригента щось таке, що дає не лише відчуті інтонаційно-образний зміст музики, а й передати це відчуття іншим. Рух - це зрима музика, не випадково зараз на сцені з'явилися пластичні трактування багатьох інструментальних і вокальних творів» [9; С.30-31]. Для того, аби втілити індивідуальні здібності та реалізувати обрані

освітні стратегії, майбутній диригент має постійно і безперервно начатись. Безперервна освіта є важливим компонентом професійного становлення диригентів, особливо молодих оркестрових керівників. Розглянемо основні ідеї, висвітлені провідними фахівцями у цій галузі. О. Віла-Боцман у своїй праці «Модернізація фахової підготовки хормейстерів: виклики та можливості в умовах глобальних трансформацій» зазначає: «Майбутні хорові диригенти повинні мати можливості для самостійного самовдосконалення, зокрема через безперервну освіту та професійний розвиток». Дослідниця Я. Кириленко у навчальному посібнику «Теоретичні та практичні засади диригентської підготовки» підкреслює: «Постійне вдосконалення диригентських навичок є ключовим аспектом професійного розвитку молодих диригентів» [16].

Український науковець С. Салій у своїй статті «Диригентсько-хорова освіта і педагогіка на сучасному етапі розвитку» акцентує увагу на ролі постійної освіти в умовах сучасної музичної індустрії: «Безперервна освіта диригентів є необхідною умовою для адаптації до сучасних вимог музичної індустрії» [28]. Усі ці праці демонструють, що безперервна освіта не лише сприяє розвитку професійних навичок молодих диригентів, але й забезпечує їхню адаптацію до постійно змінюваних умов музичної індустрії. Таким чином, освітній процес повинен бути гнучким, інноваційним і спрямованим на практичні потреби. Формування лідерських якостей майбутнього диригента залежить від доступності сучасних освітніх ресурсів, гнучкості навчальних програм та можливостей для самостійного вдосконалення. Наукові дослідження у цій галузі створюють міцну теоретичну основу для розробки ефективних підходів до безперервного навчання.

Для реалізації цієї педагогічної умови ми пропонуємо запровадити наступні методи:

Метод індивідуального підходу. Цей метод передбачає побудову індивідуальних траєкторій навчання, наприклад, створення персоналізованих програм репетицій для студентів з урахуванням їхніх сильних сторін і зон розвитку. Професор Г. Падалка наголошує: «Індивідуалізація навчання є

одним із найважливіших принципів мистецької педагогіки, що забезпечує розкриття творчого потенціалу кожного студента» [26, С. 182]. Дослідниця Т. Шавловська наголошує, що ефективне лідерство в мистецькому середовищі має базуватись на гуманістичних засадах, де «взаємини керівника й учасників колективу будуються на основі довіри, партнерства та особистісного розвитку» [35]. Це узгоджується з поглядами К. Роджерса, який розглядав успішне лідерство як таке, що «відштовхується від унікальності кожної особистості» та сприяє її зростанню в атмосфері прийняття й підтримки. Диригент як лідер оркестрового колективу реалізує даний метод шляхом уважного спостереження за поведінкою та прогресом музикантів; він проявляє інтерес до стратегій професійного розвитку музикантів в рамках спільної стратегії розвитку оркестрового колективу; за потреби керівник оркестру може надавати й психологічну підтримку членам колективу, гнучко керувати емоційним кліматом в колективі.

Метод педагогічної підтримки. Викладач виконує роль наставника, допомагаючи студенту розкрити свій потенціал і долати труднощі. «У центрі індивідуалізованого навчання – підтримка студента у власному творчому пошуку» [27, С. 184]. Метод передбачає глибоку взаємодію диригента й оркестрантів на засадах довіри, поваги та співтворчості. Майбутній керівник оркестрового колективу, засвоюючи цей метод, навчається не лише техніці диригування, а й психолого-педагогічній взаємодії з колективом. Його завдання — бути не лише диригентом у прямому сенсі, а й психологом, коучем, фасилітатором, який розуміє й підтримує кожного музиканта. Цей метод формує здатність розпізнавати емоційний стан учасників колективу; уміння будувати довірливі стосунки; готовність створювати середовище, в якому комфортно помилятися, пробувати, рости. На практиці метод педагогічної підтримки реалізується через: індивідуальні бесіди та наставницькі зустрічі, рефлексивні діалоги після репетицій, створення комфортної атмосфери в репетиційному процесі, визнання навіть незначних

досягнень кожного учасника, делікатне коригування, що не демотивує, а надихає.

Друга педагогічна умова - розвиток емоційного інтелекту. Емоційний інтелект є важливою складовою лідерства. Для ефективного управління колективом диригент повинен розуміти свої емоції та емоції інших, вміти їх контролювати і правильно реагувати в різних ситуаціях. Врахування емоційних потреб музикантів, здатність до емпатії і підтримки морального духу колективу є критично важливими для успішного керівництва оркестром. Д. Гоулман, який ввів концепцію емоційного інтелекту, а також роботи вітчизняних психологів, таких як О. Конончук, які вивчали важливість емоційного інтелекту в професійній діяльності. Ряд психологічних досліджень підтвердив, що високий рівень емоційного інтелекту позитивно впливає на успішність людини у різних сферах життя. Він допомагає реалізувати себе в ключових аспектах, таких як навчання, кар'єра, сімейне життя, виховання дітей, боротьба з шкідливими звичками та покращення загального самопочуття.

У мистецькій освіті питанням дослідження емоційного інтелекту присвячено багато робіт. Окремо хочемо відзначити статтю професора О. Комаровської «Художнє пізнання та емоційний інтелект особистості: точки перетину в контексті мистецької освіти», в якій авторка зазначає, що «розвиток ЕІ особистості постає як свого роду методичний орієнтир для вибудовування загальної стратегії навчання мистецтва, оскільки є невід'ємним механізмом утворення особистісних цінностей як результату художнього пізнання, що має організовуватись педагогом стосовно кожного твору як багатоскладовий і цілісний перманентний процес» [15, С.76]. Високий рівень емоційного інтелекту у майбутніх диригентів оркестрових колективів сприятиме профілактиці емоційного та професійного вигорання, набуттю необхідних навичок для повноцінного відновлення після тривалих та складних репетицій. Саме тому розвиток емоційного інтелекту стає одним із пріоритетів

у підготовці майбутніх диригентів оркестрових колективів. Для реалізації цього підходу пропонуємо звернути увагу на наступні методи:

Метод емоційно-ціннісного виховання. Для керівників оркестрового колективу важливо розуміти і керувати емоційним станом як своїм, так і музикантів. Це сприяє гармонійній взаємодії, підвищенню рівня виконання та створенню сприятливої творчої атмосфери. Для цього доцільно використовувати елементи арт-терапії, рольові ігри, спрямовані на розвиток емпатії та емоційної виразності. Професор Г. Падалка наголошує, що «формування емоційної культури студентів у мистецькій освіті – це не лише розвиток їхньої здатності до співпереживання, але й підвищення їхньої чутливості до художніх явищ» [26, С. 145].

Сучасні дослідження підтверджують важливість розвитку емоційного інтелекту у професійній підготовці музикантів. Наприклад, у статті «Механізми розвитку емоційного інтелекту соціальних працівників в умовах війни: регіональний аспект» (2023) розглядаються підходи до розвитку емоційного інтелекту, які можуть бути адаптовані і для керівників оркестрових колективів. Автори підкреслюють, що «емоційний інтелект відіграє ключову роль у професійній діяльності, оскільки сприяє ефективній комунікації та управлінню стресом» [5].

Таким чином, метод емоційно-ціннісного виховання, з акцентом на розвиток емоційного інтелекту, є важливим компонентом у підготовці керівників оркестрових колективів, сприяючи їхній професійній ефективності та художній виразності.

Метод художнього аналізу. Аналіз емоційної складової музичних творів допомагає майбутнім керівникам оркестру краще розуміти емоційний вплив музики на слухачів і музикантів. Завдяки цьому аналізу майбутній керівник оркестру не просто «знає» твір, а проживає його, розуміє вплив кожної музичної фрази на емоційний стан аудиторії, що є надзвичайно важливим для усвідомленого музичного керівництва. Здатність до глибокого художнього аналізу формує у майбутнього керівника оркестру емоційну чуйність,

необхідну для взаємодії з колективом; розвинене естетичне мислення, яке допомагає тонко відчувати нюанси інтерпретації; емпатійність, що дозволяє розуміти й передбачати реакції як музикантів, так і слухачів; відповідальність за емоційний зміст виконання.

Метод художнього аналізу включає:

- слухання та порівняння різних інтерпретацій твору;
- обговорення художніх образів, емоційних станів, настроїв;
- розбір інтонаційної структури як носія емоційного змісту;
- письмові та усні рефлексії щодо власного емоційного переживання твору;
- роботу з програмними творами, де аналіз образів має особливо важливе значення.

Створення сприятливого комунікативного середовища є третьою педагогічною умовою для формування лідерських якостей керівника оркестрового колективу. Лідер диригент повинен постійно розвивати вміння ефективно комунікувати з оркестром, передавати свої ідеї, слухати та враховувати думки музикантів. Успішне формування лідерських якостей потребує розвитку таких комунікативних навичок як активне слухання, аргументація, здатність мотивувати і надихати колектив. Це вимагає від лідера (майбутнього керівника оркестрового колективу) створення умов для практичного застосування комунікаційних стратегій у процесі навчання та репетицій. Тому так важливо практикувати навички спілкування під час практики, на відповідних тренінгах та безпосередньо під час роботи з викладачами на фахових дисциплінах.

В галузі мистецької освіти, питання створення сприятливого комунікативного середовища для формування лідерських якостей є важливим аспектом, що досліджується українськими науковцями. Деякі з них висвітлюють, як ефективна комунікація сприяє розвитку лідерства серед майбутніх керівників мистецьких колективів, зокрема диригентів. У своїй статті Н. Вакуленко «Комунікативна компетентність як фактор розвитку лідерських якостей у майбутніх музичних педагогів» зазначає: «створення

ефективного комунікативного середовища є однією з ключових умов для формування лідерських якостей у студентів музичних факультетів. Важливими аспектами є взаємодія викладача з учнями, розвиток їх здатності до виразного та чіткого спілкування». [3, с. 56]. Ще одна сучасна наукиня І. Єфіменко в статті «Роль комунікаційних процесів у підготовці майбутніх диригентів» продовжує цю думку: «комунікативна взаємодія між диригентом і оркестром є основою для створення сприятливого середовища, яке дозволяє диригенту ефективно реалізувати свої лідерські якості. У процесі взаємодії важливими є як вербальні, так і невербальні аспекти комунікації». [11, с. 112].

Наведемо для прикладу кілька методів, які, на нашу думку, найкраще підходять для впровадження цієї педагогічної умови:

Метод групових дискусій. Метод групових дискусій є важливим інструментом у формуванні соціально-комунікативних навичок майбутнього керівника оркестрового колективу. Така форма взаємодії сприяє обміну думками, розвитку навичок активного слухання, аргументації позиції, вирішення конфліктів, а також формуванню атмосфери довіри в межах навчального чи професійного середовища. Підкреслюючи важливість роботи в колективі, професор Г. Падалка зауважує: «навчання у мистецькому середовищі має спрямовуватися на створення атмосфери взаєморозуміння та співпраці між учасниками творчого процесу» [27, С. 205]. Саме така атмосфера є необхідною умовою для ефективного функціонування оркестру, де кожен виконавець не лише володіє високим рівнем професіоналізму, а й готовий до конструктивної комунікації.

Сучасні дослідження підтверджують ефективність групових дискусій як дидактичного методу в мистецькій освіті. Зокрема, у роботі С. Ткачук [33] зазначається, що «структуровані дискусії у студентських групах формують здатність до колективного прийняття рішень, що є необхідним для майбутніх керівників творчих колективів» [33, с. 61].

Метод симуляційних вправ. Метод симуляційних (імітаційних) вправ полягає у створенні навчальних ситуацій, максимально наближених до реальних, у яких студент має змогу опрацювати конкретні сценарії взаємодії з оркестром. Це можуть бути:

- організаційні завдання (планування репетицій, підготовка до виступу, розподіл партій);
- конфліктні ситуації (між учасниками колективу, між керівником і музикантами);
- емоційно напружені епізоди (стрес перед концертом, демотивація учасників, критика від глядачів чи адміністрації).

Такі вправи дозволяють студенту без ризику для репутації чи результату спробувати себе в ролі лідера, ухвалити рішення, помилитися, скоригувати дії та усвідомити їхні наслідки.

Четвертою педагогічною умовою є **розвиток управлінських навичок та стратегічного мислення**. Управлінські компетенції диригента, такі як стратегічне планування репетицій, організація робочого процесу, мотивація команди та вирішення конфліктів, є важливими складовими його лідерської діяльності. Педагогічні умови для формування цих навичок включають включення управлінських практик і тренінгів у навчальний процес, а також розвиток критичного та стратегічного мислення, необхідного для ефективного керівництва оркестровим колективом. У своїй статті «Педагогічний вплив на формування управлінських умінь студентів» професор Л. Нечипоренко досліджує питання формування управлінських умінь студентів класичних університетів, але ці висновки цілком можна адаптувати до контексту мистецької освіти і теми нашого дослідження безпосередньо [20]. Цікавим, на нашу думку, є й дослідження О.Лебідь («Особливості стратегічного мислення керівника загальноосвітнього закладу»), де авторка аналізує складові стратегічного мислення керівників освітніх установ, що можна застосувати і для керівників оркестрових колективів [20].

До цієї педагогічної умови доцільними, на наш погляд, будуть наступні методи:

Метод проблемного навчання. Метод проблемного навчання є ефективним засобом формування управлінських, аналітичних та комунікативних компетентностей майбутніх керівників оркестрових колективів. Його суть полягає у створенні навчальних ситуацій, що вимагають від студентів самостійного аналізу, пошуку альтернатив, ухвалення рішень і відповідальності за їх наслідки. Застосування кейсів, пов'язаних з управлінням оркестровими колективами, зокрема аналіз реальних або змодельованих ситуацій щодо організації концертів, планування репетиційного процесу, вирішення організаційних і творчих завдань, допомагає студентам розвивати стратегічне бачення та управлінське мислення. Доктор педагогічних наук Г. Падалка зазначає: «студентам необхідно пропонувати завдання, що сприяють розвитку аналітичного мислення та пошуку нестандартних рішень» [27, С. 230]. Цей підхід не лише стимулює когнітивну активність студентів, а й формує навички, необхідні для адаптації до швидкозмінного культурно-освітнього простору.

У сучасному науково-методичному дискурсі метод проблемного навчання підтримується як ефективна форма організації освітнього процесу. Зокрема, у дослідженнях останніх років підкреслюється, що використання кейс-методу сприяє формуванню здатності до прийняття рішень у складних соціально-культурних контекстах, що є надзвичайно актуальним для професійної підготовки диригентів.

Метод моделювання. Відтворення умов роботи диригента в реальних чи змодельованих ситуаціях (наприклад, підготовка програми концерту, планування репетицій, управління кризовими ситуаціями) дає змогу відпрацювати значимі навички в умовах, наближених до реальних. Професор Г. Падалка підтверджує і цю думку: «Моделювання творчих ситуацій сприяє підготовці студентів до реальних професійних викликів» [26, С. 231]. Це

дозволить студенту максимально якісно підготуватись до концертного виступу, зберігаючи ресурси оркестрового колективу.

Однією з найрезультативніших форм методу є використання кейсів, пов'язаних із діяльністю оркестрових колективів. Це можуть бути реальні або змодельовані ситуації, що стосуються:

- планування концертної діяльності;
- організації репетиційного процесу;
- взаємодії з адміністрацією, спонсорами, медіа;
- вирішення конфліктів у колективі;
- адаптації до форс-мажорів (заміна соліста, технічні проблеми, зміна програми).

Сучасні дослідження підтверджують ефективність застосування методу моделювання у підготовці диригентів та керівників оркестрових колективів. Так, дослідження проведене професором С. Джексоном підкреслює важливість моделювання кризових ситуацій для розвитку лідерських якостей у диригентів, зокрема вміння адаптуватися до змін і ефективно взаємодіяти з членами оркестру в стресових умовах [38, с. 78–90]. Автор наголошує на необхідності створення навчальних ситуацій, що наближені до реальних професійних викликів, щоб студенти мали змогу опанувати ключові навички управління в умовах невизначеності та високих вимог.

Також, дослідження С. Робінсона підкреслює важливість моделювання командної роботи в оркестрі як частини процесу лідерства, що включає вирішення конфліктів, підтримку морального духу та ефективне використання ресурсів у колективі [39, с. 112–129]. Моделювання таких ситуацій допомагає підготувати студентів до різноманітних викликів, з якими вони зіштовхуються в реальному професійному середовищі.

Таким чином, для формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу необхідно створити умови, які сприятимуть розвитку індивідуальних здібностей, емоційного інтелекту, комунікаційних та

управлінських навичок, що є основою для ефективного лідерства в оркестровій практиці.

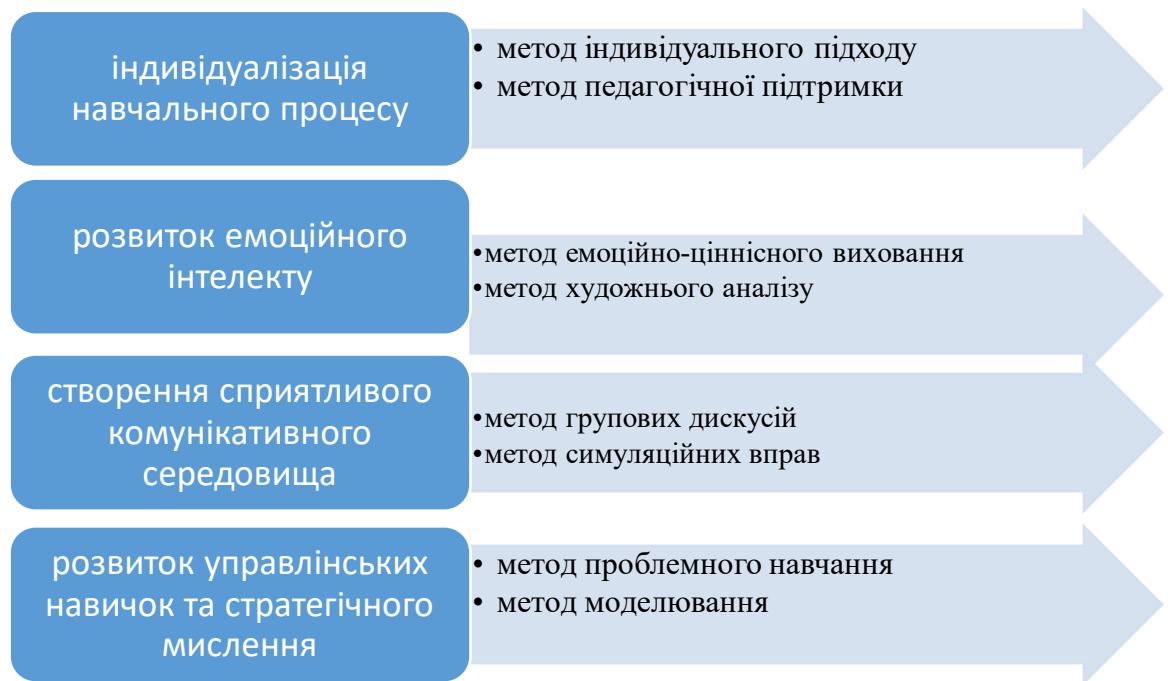

Рис. 2.1. Педагогічні умови та методи формування лідерських якостей керівника оркестрового колективу

Джерело: розроблено автором

Отже, у пункті 2.2. ми розглянули основні педагогічні умови, які, на нашу думку, є визначними для формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу. На основі виокремлених наукових підходів та педагогічних умов, а також, спираючись на ґрунтовні теоретичні дослідження, викладені в першому розділі, ми створимо методику формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів.

2.3. Методика формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.

Методика формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу спрямована на всебічну підготовку керівників оркестрових колективів до професійної діяльності в умовах сучасного мистецького середовища. Лідерські якості, які майбутні керівники оркестрових колективів активно розвивають протягом навчання, стануть ключовими для успішного функціонування та розвитку творчих об'єднань. Запропонована нами методика містить 3 основні етапи, кожний з яких вирішує ряд важливих завдань.

Методика формування лідерських якостей керівника оркестрового колективу включає три основні етапи: **освітній, практичний і оцінний**. На кожному з цих етапів використовуються різні методи, техніки та вправи, що враховують коучинговий, міждисциплінарний і особистісно орієнтований підходи.

Перший етап методики - освітній.

Завдання першого етапу методики: розвивати у керівника оркестрового колективу розуміння теоретичних аспектів лідерства, комунікації та роботи з колективом.

Запропонований нами музично-коучинговий підхід дозволить проводити навчання майбутніх диригентів через систему правильних запитань та рефлексії. Ми пропонуємо активно використовувати коучингові бесіди, де майбутній керівник самостійно знаходить відповіді на питання щодо свого лідерського стилю, сильних і слабких сторін, цілей.

Застосовуючи міждисциплінарний підхід майбутні керівники оркестрових колективів можуть інтегувати знання з психології, соціології, мистецтвознавства та менеджменту для створення цілісного розуміння принципів керування оркестром.

Підвищення самоусвідомлення, розвитку емоційного інтелекту та особистісного зростання можливе за умови застосування особистісно

орієнтованого підходу. Кожний диригент – самостійна, самобутня і неповторна особистість, яка, акумулюючи всі надбання знання і вміння, викристалізовує власну манеру диригування, спирається на особливості своєї особистості і грамотно поставлені цілі. Саме тому немає двох однакових диригентів, і навіть ті студенти, які довгий час навчаються в одному класі диригування, в одному навчальному закладі і мають приблизно однакові дані на початку навчання, можуть мати різні результати після його завершення.

Для досягнення результатів ми пропонуємо застосовувати наступні методи:

1. **Коучинг-сесії:** регулярні індивідуальні сесії з коучем, де керівник оркестру ставить собі цілі, оцінює своє лідерство і шляхи розвитку.
2. **Теоретичні лекції та тренінги:** про основи лідерства, роль емоційного інтелекту в управлінні командою, комунікацію, мотивацію та вирішення конфліктів.
3. **Техніка «SWOT-аналіз»:** керівник аналізує свої сильні та слабкі сторони, можливості і загрози в контексті лідерства в оркестрі.

До першого етапу методики пропонуємо використовувати короткі пізнавальні лекції, які можна читати студентам в аудиторіях, завантажувати на різні носії або розміщувати на освітніх платформах з подальшим контролем через серію запитань. Приклад такої лекції вміщено у *Додатку А* нашого дослідження

Запропоновані запитання можуть бути використані в різних форматах під час навчання майбутніх диригентів оркестрових колективів: на індивідуальних коучингових сесіях, під час групових обговорень або під час рефлексії після репетицій чи виступів. Відповіді студенти можуть озвучувати у форматі вербальної взаємодії або через музичну (інструментальну чи вокальну) імпровізацію. Розглянемо ці можливості детальніше.

Під час індивідуальних консультацій та коучингових сесій запитання можуть бути використані для роботи з коучем або тренером, під час яких

диригент аналізує свої дії та реагує на зворотний зв'язок. Відповіді на запитання можуть бути озвучені диригентом вербально і занотовані, наприклад, у відповідний щоденник спостережень, або ж відтворені за допомогою музичного інструменту (або голосу) у вигляді музичної імпровізації. Другий спосіб більш творчий і сприяє глибокому емоційному розкриттю диригента, тоді як перший спрямований на аналіз конкретних дій.

Групові обговорення можуть проводитись разом з іншими студентами або колегами, під час тренінгів або ворк-шопів чи майстер-класів, які відвідують майбутні диригенти. Такі форми взаємодії корисні для посилення лідерських позицій і напрацювання досвіду взаємодії з фахівцями вищих категорій. Під час майстер-класів, які проводяться досвідченими музикантами для молодих колег, майбутні диригенти можуть поділитися своїми думками, поставити запитання, обговорити різні стратегії керівництва та отримати зворотний зв'язок від колег.

Рефлексія після репетицій чи виступів передбачає роботу з коучинговими запитаннями. Запитання можна пропонувати диригентам для самостійної рефлексії після кожної репетиції чи виступу, щоб вони могли оцінити свої дії, виявити проблемні аспекти та розробити стратегії для покращення. Коучингові запитання допомагають диригентам не тільки сформулювати свої цілі й пріоритети, а й зосередитися на постійному розвитку своїх лідерських якостей.

Розглянемо детальніше техніку SWOT-аналізу в музичному коучингу та підготовці майбутніх диригентів оркестрових колективів

SWOT-аналіз є ефективним інструментом самооцінки та стратегічного планування, який широко застосовується у сфері менеджменту, педагогіки та коучингу. У контексті музичного коучингу та підготовки студентів – майбутніх диригентів оркестрових колективів – дана техніка дозволяє оцінити індивідуальні професійні якості, визначити сильні та слабкі сторони диригента, а також проаналізувати зовнішні можливості та загрози, що можуть впливати на його кар'єрний розвиток та ефективність роботи з оркестром.

1. Сильні сторони (Strengths)

На цьому етапі студент-диригент аналізує власні професійні та особистісні переваги, які сприяють його успішній діяльності. Серед таких переваг можна виділити:

- Музично-теоретичні та практичні знання (володіння технікою диригування, розуміння музичних стилів, знання партитури).
- Комунікативні навички (здатність ефективно взаємодіяти з оркестрантами, передавати художній задум, мотивувати музикантів).
- Лідерські якості (авторитет серед оркестрантів, здатність керувати колективом, приймати відповідальні рішення).
- Креативність і гнучкість (вміння адаптуватися до різних умов, шукати нестандартні підходи до виконання музичних творів).
- Стресостійкість та емоційний інтелект (здатність контролювати емоції, підтримувати продуктивну атмосферу в колективі).

2. Слабкі сторони (Weaknesses)

Даний етап передбачає визначення аспектів, які потребують покращення або подолання, зокрема:

- Недостатній досвід керування оркестром (особливо у студентів, які лише починають практичну діяльність).
- Труднощі в налагодженні взаємодії з музикантами (можливі комунікативні бар'єри, труднощі у формуванні авторитету серед виконавців).
- Недостатній рівень психологічної підготовки (емоційна нестабільність, невміння працювати з конфліктами у колективі).
- Обмеженість репертуару (знання лише певних музичних стилів, невміння швидко адаптуватися до нових жанрів і традицій).
- Проблеми з тайм-менеджментом (складнощі у плануванні репетиційного процесу, неефективне розподілення часу на вивчення партитури).

3. Можливості (Opportunities)

На цьому етапі аналізуються зовнішні фактори, що можуть сприяти професійному розвитку майбутнього диригента, зокрема:

- Можливість навчання у відомих диригентів (участь у майстер-класах, стажування, освітні програми з академічного диригування).
- Розвиток музичного коучингу (використання сучасних коучингових методик у диригентській підготовці).
- Збільшення кількості фестивалів та конкурсів (можливість заявити про себе, отримати досвід публічних виступів).
- Інноваційні технології в музичній освіті (використання цифрових партитур, програм для аналізу виконання, дистанційне навчання).
- Розширення міжнародної співпраці (участь у міжнародних проєктах, обмін досвідом з диригентами інших країн).

4. *Загрози (Threats)*

Цей етап передбачає аналіз ризиків та викликів, які можуть заважати професійному зростанню диригента:

- Конкуренція у професійному середовищі (велика кількість випускників диригентських факультетів, складність отримання престижної посади).
- Недостатнє фінансування культури (складнощі у розвитку оркестрових колективів, обмежені можливості для реалізації концертних програм).
- Високі вимоги до диригентів (потреба у постійному професійному вдосконаленні, швидка адаптація до змін у сфері музичного мистецтва).
- Психологічне навантаження (висока відповідальність, необхідність роботи з великою кількістю людей, можливі конфліктні ситуації).
- Технічні обмеження у роботі (відсутність сучасного обладнання, складнощі у використанні цифрових технологій у репетиційному процесі).

SWOT-аналіз у музичному коучингу є ефективним інструментом для усвідомлення майбутніми керівниками оркестрового колективу власного потенціалу, можливостей розвитку та викликів, які можуть виникати у професійній діяльності. Застосування цієї техніки у процесі навчання дозволяє

майбутнім диригентам краще підготуватися до роботи з оркестровими колективами, розробити стратегії подолання слабких сторін, максимально використати наявні можливості та мінімізувати ризики.

Таким чином, SWOT-аналіз є важливою технікою музичного коучингу, що сприяє формуванню компетентного, впевненого у собі диригента, здатного ефективно керувати оркестром та розвивати власну кар'єру у сфері музичного мистецтва.

Перший етап запропонованої методики спрямований на аналіз наявних лідерських якостей, аналіз та збір необхідної інформації для практичного втілення та саморефлексії. На першому етапі методики найкраще реалізується перша та друга педагогічні умови - *індивідуалізація навчального процесу, розвиток емоційного інтелекту*.

Другий етап нашої методики- практичний. Завдання цього етапу полягає у розвитку у керівника оркестру практичних навичок управління колективом, забезпечення ефективної взаємодії між учасниками оркестру. Для реалізації завдань другого етапу необхідно зважати на запропоновані нами в пункті 2.1. наукові підходи. **Музично-коучинговий підхід** дозволить через практичні ситуації допомогти майбутньому керівнику оркестру знайти рішення для реальних викликів, з якими він може зустрітись під час керування оркестровим колективом. **Міждисциплінарний підхід** розкриє можливості застосування знань із музичної педагогіки та психології для формування взаємодії та підтримки емоційного стану членів колективу. **Особистісно орієнтований підхід** допоможе сформулювати стратегії розвитку практичних навичок, що враховують особливості особистості кожного музиканта.

Для реалізації поставлених завдань з врахуванням запропонованих наукових підходів ми виокремили наступні психолого-педагогічні методи та вправи:

1. *Рольові ігри*: допоможуть створити симуляцію ситуацій, що виникають у колективі (наприклад, конфлікт між музикантами, мотивація групи), під час яких керівник оркестру розвиває свої лідерські якості.
2. *Практика з фокусом на розвиток емоційного інтелекту*: допоможе змодельовати тренування реакцій на емоції та потреби учасників оркестру під час репетицій та виступів.
3. *Групові вправи*: вплинуть на розвиток командної взаємодії (наприклад, вправи на покращення комунікації та слухового сприйняття, що сприяють розвитку навичок роботи в колективі).

На другому етапі запропонованої нами методики ми створили авторський тренінг на тему «Розвиток практичних лідерських навичок керівника оркестрового колективу». Мета запропонованого тренінгу – розвивати навички управління оркестром з позиції лідера, налагодити комунікацію з учасниками колективу, розвивати емоційний інтелект та лідерські якості через інтерактивні вправи, рольові ігри на групові завдання. Повний текст тренінгу вміщено у *Додатку В*

Наведемо приклади деяких групових вправ музичного коучингу, які можуть бути корисні майбутнім керівникам оркестрового колективу у формування лідерських якостей. На нашу думку, заслуговує а увагу авторська техніка Т. Строгаль «Моя перемога» [29, С.12]. Студентам пропонується згадати одну яскраву ситуацію зі свого життя, коли вони реально чогось досягли і ця перемога стала для них значимою. Це може бути перемога на конкурсі, вихід на вершину гори, перша самостійна поїздка в незнайоме місто чи навіть країну. Головним критерієм вибору ситуації є відчуття «я зміг (змогла)». Студентам пропонується згадати, які саме емоції вони переживали в цей момент. Обравши будь-який доступний музичний інструмент, студенти створюють самостійно музичну імпровізацію, яка відповідає цьому емоційному стану. На другому етапі цієї техніки студенти можуть підібрати твори з класичної або сучасної оркестрової музики, яка відповідає їхньому стану в «момент перемоги». Далі студенти відповідають на запитання: «Яке

важливе завдання Ви вирішуєте зараз? До чого прагнете?». Ця техніка дозволяє генерувати необхідні емоції та енергію для досягнення актуальних цілей, посилює мотивацію та надихає на нові звершення.

На другому етапі методики найповніше реалізується третя педагогічна умова - *створення сприятливого комунікативного середовища*,

Третім етапом нашої методики став **оцінний етап**, на якому ми пропонуємо проаналізувати всі попередні досягнення та за потреби провести корекцію формування лідерських якостей, визначити сильні та слабкі сторони керівника оркестру, коригувати стратегію розвитку. **Метою цього етапу методики** є оцінка прогресу в формуванні лідерських якостей керівника оркестрового колективу, визначення сильних і слабких сторін, корекція стратегії розвитку на основі зворотного зв'язку та саморефлексії. Цей етап включає як об'єктивну, так і суб'єктивну оцінку результатів. Оцінка допомагає виявити, чи були досягнуті поставлені цілі, і дозволяє адаптувати стратегії та підходи для подальшого розвитку лідерських якостей керівника оркестру.

Музично-коучинговий підхід на цьому етапі дозволить провести оцінку результатів за допомогою коучингових бесід, зворотного зв'язку та саморефлексії. **Міждисциплінарний** підхід обґрунтує застосування інструментів психології для глибшого розуміння мотивації та перешкод, з якими стикається керівник. **Особистісно орієнтований** підхід сприятиме проведенню регулярного моніторингу особистісного розвитку керівника та корекції поведінки відповідно до його індивідуальних особливостей. На третьому етапі пропонуємо застосовувати наступні **методи та вправи**:

1. *360-градусна оцінка*: передбачає отримання зворотного зв'язку від членів оркестру, колег, викладачів або коуча щодо ефективності лідерства.
2. *Рефлексія*: обов'язково провести аналіз власних дій, успіхів та помилок на основі спостережень під час роботи з оркестром, а також отримання конструктивного зворотного зв'язку.

3. *Медитація та техніки зниження стресу*: систематизувати вправи для розслаблення, які дозволяють керівникові зберігати емоційну рівновагу під час виконання своїх обов'язків.

Розглянемо детальніше запропоновані методи *третього етапу* методики.

1. *360-градусна оцінка*. 360-градусна оцінка є методом, при якому керівник отримує зворотний зв'язок не тільки від свого безпосереднього керівника, а й від підлеглих (музикантів оркестру), колег та навіть з боку самого себе. Це дає всебічну картину ефективності лідерства, дозволяючи врахувати різні точки зору.

Для реалізації цього методу необхідно провести:

- Визначення основних критеріїв для оцінки лідерства, таких як комунікація, здатність до вирішення конфліктів, мотивація команди, емоційний інтелект, організаторські здібності.
- Розповсюдження анкети серед колективу, де кожен має оцінити керівника за шкалою (наприклад, від 1 до 5).
- Підсумок отриманих оцінок і обговорення результатів на індивідуальних зустрічах з керівником оркестру.

Наприклад, учасники оркестру оцінюють, наскільки керівник оркестру ефективно керує репетиціями, чи мотивує він колектив і чи здатний впоратися з кризовими ситуаціями. На основі цих оцінок керівник отримує зворотний зв'язок, який допомагає йому розуміти, в яких аспектах його лідерські якості потребують вдосконалення.

Рефлексія є важливим інструментом для самооцінки керівником своїх дій, успіхів і помилок. Цей метод дозволяє глибше зрозуміти, що саме призвело до тих чи інших результатів, та виявити зони для розвитку. Керівник оркестру проводить саморефлексію після кожної репетиції чи виступу. Для цього він може використовувати спеціальні журнали або анкети для самоперевірки, де записує свої враження про ефективність взаємодії з колективом, оцінює свою поведінку, прийняті рішення і їх вплив на результат. Після завершення певного періоду (наприклад, після завершення концертного

сезону) керівник підсумовує свої записи і виділяє ключові моменти, що потребують покращення. Наприклад, після кожної репетиції керівник оркестру аналізує, чи було досягнуто поставлених цілей, чи вдалося налаштувати музикантів на правильну хвилю, як сприймалися його диригентські вказівки, чи виникали конфлікти, і якщо так — як вони були вирішені. В кінці сезону керівник підбиває підсумки: чи відбулися зміни в атмосфері оркестру, чи вдалося зберегти мотивацію колективу, і чи змінилися його власні лідерські навички.

На цьому етапі пропонуємо використовувати авторські техніки Т. Строгаль «Золота тінь», «Трансформація» та відому психологічну техніку «Психічна саморегуляція» [29; С. 24, та ін.]. Детальний опис технік вміщено у додатках (*Додаток С*). Техніка «Трансформація» дозволить студентам подолати обмежувальні переконання, які заважають рухатись вперед; техніка «Золота тінь» - максимально активізувати наявні ресурси і актуалізувати сильні сторони, а техніка «Психічна саморегуляція» - знизити рівень стресу та втоми після виснажливих репетицій.

2. *Аналіз конкретних ситуацій (кейс-метод)*. Метод аналізу конкретних ситуацій (кейсів) передбачає розбір реальних або змодельованих ситуацій, які могли виникнути під час керування оркестром. Це дає змогу оцінити, як керівник застосовує свої лідерські якості на практиці. Під час тренінгів чи спеціальних зустрічей розігруються сценарії, що зображують складні ситуації, які могли б виникнути під час роботи з оркестром (наприклад, конфлікти між музикантами, проблеми з мотивацією, труднощі в досягненні музичних цілей). Керівник оркестру разом з тренером або колегами розбирає ситуацію: як він реагував, чи був ефективним його підхід і що можна було б змінити.

Наведемо приклад кейсу: виник конфлікт між двома музикантами, які не можуть домовитись про темп виконання певної частини. Керівник оркестру повинен вирішити, як втрутитись в ситуацію, щоб зберегти гармонію в колективі і забезпечити якісне виконання твору. Під час обговорення цього

кейсу керівник аналізує свою реакцію, оцінює, чи була вона достатньо об'єктивною і чи не вплинула емоційно на інших учасників оркестру.

3. *Індивідуальні та групові зворотні сесії* можуть бути застосовані на третьому етапі методики для отримання зворотнього зв'язку. Зворотний зв'язок від колег або підлеглих є важливою складовою оцінки лідерських якостей керівника оркестру. Це може бути організовано через індивідуальні сесії або групові обговорення.

Керівник оркестру організовує індивідуальні зустрічі з кожним учасником оркестру для обговорення його лідерських якостей і взаємодії. Під час сесії керівник отримує зворотний зв'язок щодо того, що йому вдалося, а де є потреба в покращенні. Додатково можуть проводитись групові сесії, де вся команда надає відгуки про роботу керівника в колективі. Наведемо приклад такого кейсу. Керівник проводить інтерв'ю з кожним музикантом оркестру, де питає про його враження від керівництва, що він відчуває під час репетицій, чи є якісь труднощі у взаємодії з іншими учасниками або з самим керівником. Після цього керівник оркестру проводить групову сесію, на якій відкрито обговорює отримані відгуки і розробляє план покращення своєї роботи.

Метод «Чесного зворотного зв'язку». Цей метод включає регулярні короткі сесії з фокусом на відкритий і чесний зворотний зв'язок від учасників колективу. Під час кожної репетиції або після концерту керівник може організовувати невеликі сесії, під час яких кожен учасник висловлює свої зауваження або побажання щодо управлінських підходів. Збори проводяться в атмосфері довіри, щоб музиканти могли відкрито висловлювати свої думки без страху перед негативними наслідками.

Наведемо приклад. Після завершення кожної репетиції керівник оркестру пропонує учасникам залишити анонімні коментарі про те, що сподобалось в його стилі керівництва, а що потребує корекції. Ці коментарі обговорюються на індивідуальних зустрічах або в групі.

Оцінний етап є ключовим для розвитку лідерських якостей керівника оркестрового колективу. Використання різноманітних методів, таких як 360-

градусна оцінка, рефлексія, аналіз конкретних ситуацій, індивідуальні та групові зворотні сесії, а також метод чесного зворотного зв'язку, дозволяє створити повну картину ефективності лідерства. Це забезпечує можливість для корекції та розвитку, а також дозволяє керівникові оркестру адаптувати свій стиль управління відповідно до потреб і характеристик колективу.

Процес формування лідерських якостей у керівника оркестрового колективу є складним та багатоетапним. Він вимагає поєднання теоретичних знань, практичних навичок і постійної саморефлексії. Завдяки використанню коучингових, міждисциплінарних та особистісно орієнтованих підходів, керівник оркестру може розвивати свої лідерські якості, ефективно працюючи з колективом та досягаючи високих результатів у творчій діяльності.

Спираючись на вищезазначене, наведемо **практичні поради для керівника оркестру.**

1. Розвивати самоусвідомлення. Самоусвідомлення є ключовою навичкою успішного диригента. Воно допомагає розуміти власні сильні та слабкі сторони, аналізувати реакції у складних ситуаціях та вдосконалювати стиль керівництва.

Для розвитку самоусвідомлення майбутньому керівнику оркестрового колективу ще на етапі навчання важливо навчитись вести «Щоденник емоцій»: після кожної репетиції або виступу варто записувати власні думки, почуття та аналізувати, які дії дали позитивний результат, а які варто покращити.

Приділяти 5–10 хвилин роздумам над тим, що відбулося під час занять, чи були ефективно досягнуті цілі, як відреагували музиканти на диригентські вказівки.

Запитувати думку оркестрантів про власний стиль керівництва, щоб виявити аспекти, які можна вдосконалити.

Самоусвідомлення сприяє гнучкості керівника, допомагає формувати ефективні комунікаційні навички та будувати довіру між диригентом і оркестром.

2. Практикувати активне слухання. Диригент оркестру повинен бути не лише керівником, а й уважним слухачем, який розуміє потреби та пропозиції своїх музикантів. Для відпрацювання цієї навички підійдуть такі вправи:

Техніка «відкрите вухо»: під час обговорень давайте музикантам можливість висловлювати свої думки без перебивань. Так майбутній диригент може створити атмосферу довіри та відкритості.

Рефреймінг (перефразування): керівнику варто повторювати почуте своїми словами, щоб переконатися, що правильно зрозумів співрозмовника (наприклад, «Я правильно розумію, що Ви пропонуєте змінити темп у цій частині?»).

Мова тіла: підтримувати зоровий контакт, кивати, використовувати відкриті жести, щоб показати, що думка музиканта цінна.

Індивідуальні зустрічі: знаходити час для коротких розмов із музикантами, щоб дізнатися їхні особисті враження від роботи в колективі.

Активне слухання дозволяє музикантам відчувати свою значущість, сприяє створенню довірливих стосунків у колективі та допомагає знаходити оптимальні рішення.

3. Контролювати власні реакції. Емоційний інтелект є критично важливим для диригента. Важливо навчитися керувати власними емоціями, щоб уникнути конфліктів і підвищити ефективність комунікації.

Майбутнім керівникам оркестрових колективів варто звернути увагу на наступні вправи:

Техніка «Пауза перед відповіддю»: перш ніж реагувати на критику чи непорозуміння, зробити глибокий вдих і дати собі 5 секунд для усвідомлення ситуації.

Запит «Що я можу змінити?»: у конфліктній ситуації варто зосереджуватися не на тому, хто винен, а на тому, як можна покращити ситуацію.

Практика саморефлексії: після емоційних моментів повертатися до них і аналізувати, чи можна було відреагувати інакше.

Розвиток навичок емпатії: намагатися побачити ситуацію очима музикантів, розуміти їхні емоції та труднощі.

Контроль над реакціями знижує рівень стресу, сприяє продуктивній комунікації та допомагає зберігати авторитет диригента.

4. Інвестувати в команду. В умовах сучасного культурно-освітнього простору діяльність диригента виходить за межі суто художнього керівництва та репетиційного менеджменту. Зростає роль лідерських якостей, зокрема в частині формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, підтримки індивідуального професійного зростання кожного музиканта. Успішний керівник не лише забезпечує функціонування оркестру як злагодженої структури, а й виступає *фасилітатором особистісного і творчого розвитку виконавців*.

Одним із ключових управлінських векторів у цьому контексті є *індивідуальна підтримка професійної траєкторії музикантів*. Проведення регулярних бесід, спрямованих на виявлення кар'єрних орієнтирів, творчих інтересів та очікувань виконавців, дозволяє керівнику сформувати гнучку модель персоналізованої взаємодії. Такий підхід відповідає сучасним вимогам гуманістичної педагогіки та створює передумови для зростання внутрішньої мотивації до участі в колективній діяльності [21].

Особливого значення набуває інститут менторства, що базується на принципах горизонтальної взаємодії між досвідченими та молодими музикантами. Наставництво сприяє передачі професійного досвіду, закріпленню традицій колективу та налагодженню неформальної підтримки, що, згідно з дослідженнями Н. Клименко, позитивно впливає на адаптацію молодих виконавців до умов професійного середовища.

Важливою стратегією управління є *створення умов для самовираження музикантів*. Залучення виконавців до обговорення творчих рішень, стимулювання їхньої активної участі в інтерпретації музичних творів, ініціативність у підготовці програм сприяють формуванню атмосфери творчої

співпраці, що, у свою чергу, підвищує ступінь залучення до спільної діяльності та знижує ризики демотивації [26; 27;10].

Не менш значущою є практика *позитивного підкріплення*. Систематичне визнання зусиль і досягнень музикантів, навіть на рівні мікроуспіхів, забезпечує підвищення самооцінки виконавців, активізує внутрішні ресурси та формує позитивний імідж колективу як середовища взаємопідтримки [25].

Таким чином, розвиток людського потенціалу в оркестровому колективі розглядається як *інтегральна складова управлінської компетентності диригента*, що поєднує педагогічні, психологічні й організаційні функції. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям у сфері мистецької освіти, де центр ваги переноситься з директивного управління на лідерство розвитку, партнерство та емпатійне керівництво.

5. Управління оркестровим колективом вимагає не лише фахової майстерності диригента, а й здатності формувати згуртовану спільноту, об'єднану спільними цінностями, емоціями та метою. У цьому контексті розвиток командного духу є необхідною умовою для забезпечення високого рівня взаємодії між виконавцями та підвищення якості музичного продукту.

Командний дух проявляється у *взаємній довірі, відчутті приналежності до спільної справи, емоційному резонансі між учасниками*, що у сукупності створює потужний ресурс для колективної творчості. Як зазначає Н. Артеменко [2], психологічна єдність оркестру прямо впливає на виразність, злагодженість і емоційний рівень виконання музичних творів.

Для розвитку цього аспекту диригент може використовувати низку практичних інструментів, що мають як художній, так і психолого-педагогічний вектори:

Організація неформальної взаємодії: спільне дозвілля поза межами репетицій (відвідування концертів, тематичні вечори, виїзні майстер-класи) сприяє зняттю напруги, покращенню міжособистісного спілкування та формуванню позитивного емоційного фону у колективі.

Командні вправи під час репетицій: спільні розминки, слухові ігри на взаємодію, вправи на реакцію і синхронізацію активізують відчуття спільної ритмічної, тембрової та динамічної пульсації. Це формує відчуття «єдиного музичного тіла», як зазначає П. Кравченко [17], і водночас розвиває слухову чутливість між учасниками.

Творчі ініціативи з боку музикантів: залучення оркестрантів до створення альтернативних інтерпретацій, імпровізаційних вставок чи авторських аранжувань підвищує рівень відповідальності, емоційного включення й задоволення від спільної творчості.

Залучення до колективного прийняття рішень: практика спільного обговорення репертуарної політики, графіка виступів чи внутрішніх змін у структурі репетицій сприяє демократизації управління. Як показують дослідження Л. Чернової, така взаємодія знижує рівень конфліктності та підвищує ідентифікацію з колективом [37].

Отже, формування командного духу не є побічним ефектом успішної роботи, а навпаки — фундаментом продуктивної взаємодії в оркестровому колективі, що забезпечує емоційну стійкість, високий рівень співпраці та довготривале професійне зростання учасників.

Застосування принципів музичного коучингу дозволяє диригенту оркестру ефективніше керувати колективом, сприяти розвитку музикантів та створювати продуктивне та гармонійне середовище. Поєднання самоусвідомлення, активного слухання, контролю реакцій, підтримки команди та розвитку командного духу допомагає створити оркестр, у якому кожен музикант відчуває свою значущість і прагне до спільного успіху.

На третьому етапі запропонованої нами методики найповніше може реалізуватись четверта педагогічна умова - *розвиток управлінських навичок та стратегічного мислення*.

На основі виокремлених нами наукових підходів, педагогічних умов, етапів методики та методів дослідження ми створили модель «Формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу» (Рис.3.1.)

Отже, у пункті 3.3. ми створили методику формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів на основі теоретичних та методологічних пошуків, вміщених у нашому дослідженні. Перевірка ефективності запропонованої методики буде проведена у третьому розділі після проведення діагностики наявного рівня сформованості лідерських якостей в контрольній та експериментальній групі.

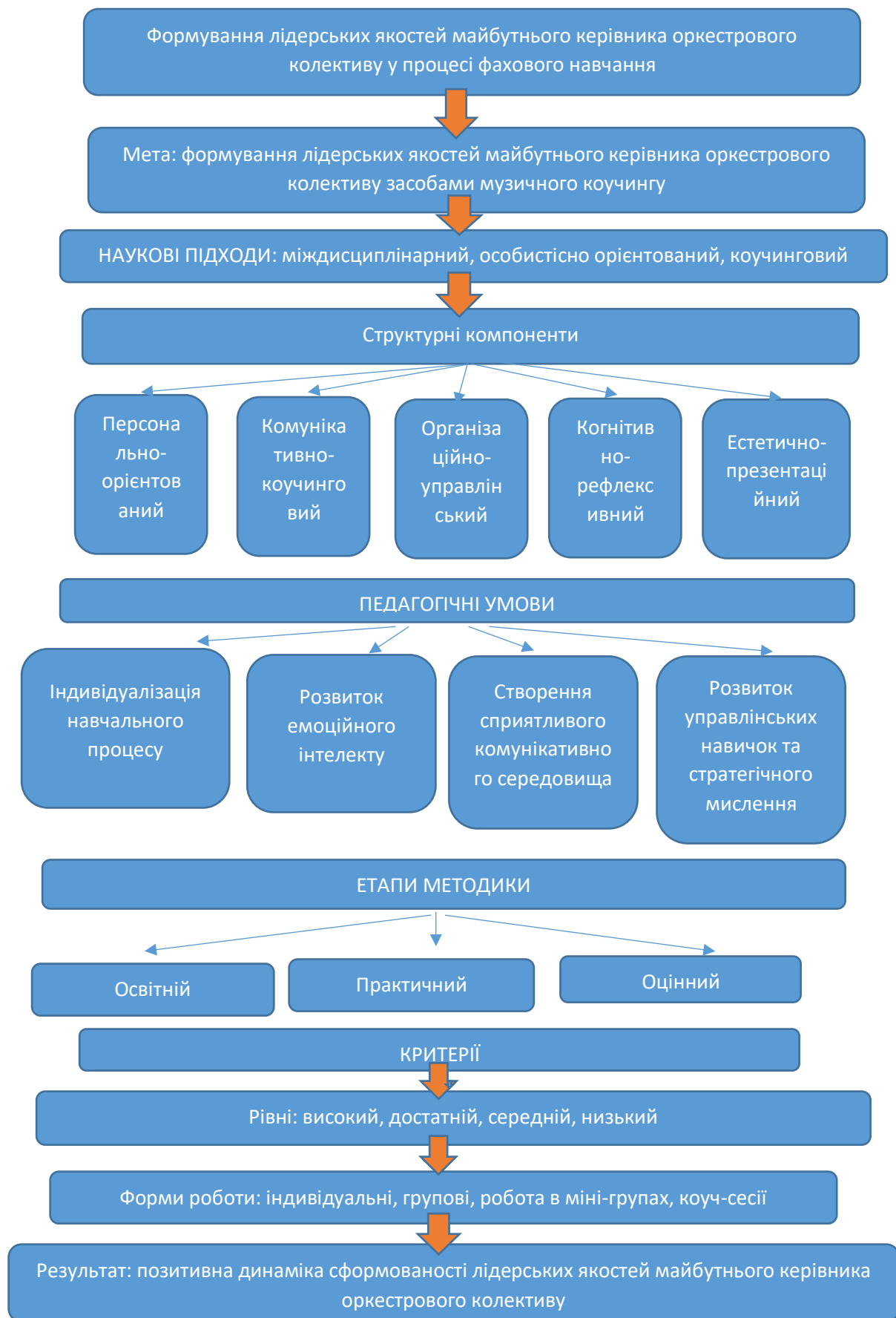

Рис. 3.1. Модель формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу.

Джерело: розроблено автором

Висновки до другого розділу

У другому розділі розглянуто методичні засади формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу. Проведений аналіз дозволив обґрунтувати наукові підходи, визначити педагогічні умови та розробити структуровану методику, спрямовану на розвиток особистісного та професійного потенціалу майбутніх диригентів.

1. Виокремлено три ключові наукові підходи до формування лідерських якостей: міждисциплінарний підхід, який передбачає інтеграцію знань з різних галузей – музикознавства, психології, педагогіки, менеджменту — для створення цілісного розуміння процесу керування оркестром; особистісно-орієнтований підхід, що акцентує увагу на індивідуальності диригента, враховує його особистісні характеристики та стиль лідерства; музично-коучинговий підхід, який сприяє розвитку самосвідомості, відповідальності та здатності до вирішення проблем через інтерактивну взаємодію.

2. Визначено педагогічні умови, які сприяють розвитку лідерських якостей: індивідуалізація навчального процесу через створення освітніх траєкторій для кожного студента з урахуванням його здібностей і потреб; розвиток емоційного інтелекту, який дозволяє керівнику ефективно взаємодіяти з оркестром, розуміти емоційні реакції музикантів та керувати командним духом; створення сприятливого комунікативного середовища для ефективної взаємодії між диригентом і музикантами; розвиток управлінських навичок і стратегічного мислення, що включає планування репетицій, організацію роботи колективу, мотивацію і вирішення конфліктів.

3. Розроблена методика включає три етапи: освітній етап – проведення лекцій, ворк-шопів, майстер-класів; інтерактивних занять, тренінгів, коучингових сесій, рольових ігор для розвитку комунікативних, управлінських та емоційних навичок; практичний етап – спрямований на розвиток практичних навичок управління колективом безпосередньо під час диригування з оркестром; оцінний етап – спрямований на детальний аналіз попередніх досягнень, виявлення сильних і слабких сторін керівника

оркестрового колективу, проведення відповідної корекції обраної стратегії (за потреби). Розроблена методика є адаптивною, особистісно орієнтованою та інтегративною. Вона створює умови для свідомого становлення лідера як художнього і психологічного центру оркестрового колективу. Отримані результати можуть бути ефективно застосовані в рамках освітніх програм другого (магістерського) рівня, а також при розробці тренінгових курсів і програм підвищення кваліфікації. Визначені підходи та умови утворюють концептуальну базу для подальшої дослідно-експериментальної перевірки, що є предметом наступного етапу дисертаційного дослідження.

Використані джерела до другого розділу

1. Антонюк В. М. Міждисциплінарний підхід у мистецькій освіті // Вісник культурології. 2017. № 12. С. 98–102.
2. Артеменко Н. М. Психологічні засади командної взаємодії в мистецьких колективах // Психологія і педагогіка в сучасній освіті. 2021. № 4. С. 47–52.
3. Вакуленко Н. Комунікативна компетентність як фактор розвитку лідерських якостей у майбутніх музичних педагогів // Мистецтвознавство. 2019. № 5. С. 55–60.
4. Віла-Боцман О. Модернізація фахової підготовки хормейстерів: виклики та можливості в умовах глобальних трансформацій // Мистецька освіта. 2021. № 5. С. 27–33.
5. Гольман Д. Емоційний інтелект. Чому він може мати більше значення, ніж IQ. Київ : Наш формат, 2019. 424 с.
6. Гольман Д. Емоційний інтелект у роботі. Як впливає на успіх у професії. Київ : Наш формат, 2021. 352 с.
7. Головань С. І., Олійник О. В. Проблемне навчання як педагогічна технологія розвитку професійного мислення студентів // Педагогіка та психологія професійної освіти. 2021. № 3. С. 47–53.

8. Давидов М. Жест диригента як різновид міжособистісного спілкування // Актуальні проблеми гуманітарних наук. 2013. № 7. С. 98–101.
9. Джумеля Н. Диригент як носій музичної інтерпретації : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 – Музичне мистецтво. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 220 с.
10. Дяченко М. А. Творче самовираження як чинник внутрішньої мотивації музикантів // Професійна мистецька освіта: теорія і практика. 2021. Вип. 12. С. 54–59.
11. Єфіменко І. Роль комунікаційних процесів у підготовці майбутніх диригентів // Педагогічний альманах. 2020. № 7. С. 111–115.
12. Кириленко Я. Теоретичні та практичні засади диригентської підготовки : навч. посіб. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 156 с.
13. Клименко Н. О. Кейс-метод як засіб формування управлінської компетентності диригентів оркестрових колективів // Педагогічні науки: теорія і практика. 2022. № 10. С. 110–115.
14. Клименко Н. О. Наставництво як чинник професійної адаптації музикантів // Педагогіка мистецтва. 2022. № 5. С. 102–107.
15. Комаровська О. Художнє пізнання та емоційний інтелект особистості: точки перетину в контексті мистецької освіти // Наукові записки. 2018. С. 72–78.
16. Коуч-технології, тренінги та майстер-класи як складові музичного менеджменту в соціокультурному просторі України [Електронний ресурс]. Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2020. Режим доступу: <https://eprints.zu.edu.ua/31592/1/2292%20RS%20Global%20Коуч-технології,%20тренінги%20та%20майстер-класи.pdf> (дата звернення: 06.04.2025).
17. Кравченко П. С. Слухова взаємодія як основа ансамблевої злагодженості в оркестрі // Мистецька освіта і практика. 2022. № 2. С. 89–94.

- 18.Крупник І. Р. Коучинг в освіті: теорія і практика [Електронний ресурс] // Педагогічний журнал. 2019. № 2. Режим доступу: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1319> (дата звернення: 06.04.2025).
- 19.Лебіга Т. В. Коучинг в роботі викладача музичної школи [Електронний ресурс] // Науковий альманах «Наука і освіта». 2021. Режим доступу: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/48-visimnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/395-kouching-v-roboti-vikladacha-muzichnoji-shkoli> (дата звернення: 06.04.2025).
- 20.Лебідь О. Особливості стратегічного мислення керівника загальноосвітнього закладу // Науковий журнал «Педагогіка». 2020. № 3. С. 45–52.
- 21.Левченко Т. А. Застосування кейс-методу у процесі фахової підготовки майбутніх керівників творчих колективів // Актуальні проблеми мистецької освіти та художньої культури. 2023. Вип. 31. С. 102–107.
- 22.Левченко Т. А. Психологічна підтримка професійного зростання виконавця в оркестрі // Науковий вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2023. № 75. С. 87–92.
- 23.Механізми розвитку емоційного інтелекту соціальних працівників в умовах війни: регіональний аспект // Габітус. 2023. Вип. 53. С. 45–50. URL: https://habitus.od.ua/journals/2023/53-2023/53_2023.pdf (дата звернення: 06.04.2025).
- 24.Нечипоренко Л. Педагогічний вплив на формування управлінських умінь студентів // Вісник післядипломної освіти. 2019. № 4. С. 123–130.
- 25.Олійник О. В. Позитивне підкріплення в системі управління творчими колективами // Проблеми сучасної педагогіки. 2021. № 3. С. 61–66.
- 26.Падалка Г. Мистецька освіта і культура : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2008. 256 с.
- 27.Падалка Г. Педагогіка мистецтва: домінантні аспекти розвитку. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 231 с.

- 28.Падалка Г. М. Інноваційні технології в мистецькій освіті // Вісник НМАУ. 2008. С. 182–184.
- 29.Строгаль Т., Федас О. Музичний коучинг: трансформація через мистецтво: метод. рек. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 50 с.
- 30.Ткач М. М. Концепт професійного світорозуміння майбутнього вчителя музичного мистецтва у постнекласичному дискурсі // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2019. Вип. 4 (91). С. 208–222. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-91-4-208-222>.
- 31.Ткач М. М. Постнекласичні актуалітети вищої мистецької освіти: онтологічний вимір // Мистецтво та освіта: науково-методичний журнал. 2020. № 1 (95). С. 14–20. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-91-1-14-20>.
- 32.Ткач М. М. Сучасні підходи до проблеми формування професійного світорозуміння майбутніх учителів музичного мистецтва в університетах // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2018. Вип. 18. С. 315–327.
- 33.Ткачук С. В. Групова дискусія як метод формування управлінських навичок у мистецькій освіті // Педагогічні інновації. 2023. № 1. С. 60–64.
- 34.Федоришин В. І. Інтегральна система мистецької освіти: етнокультурний напрям розвитку здібностей творчої особистості. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 580 с.
- 35.Федоришин В. І. Акмеологічний розвиток майбутнього вчителя музики в творчому навчальному колективі: теорія і практика : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 410 с.
- 36.Федоришин В. І. Особливості формування виконавської майстерності майбутніх учителів музики // Теорія та методика мистецької освіти. Наукова школа Г. М. Падалки : колект. моногр. Вип. II. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 294–301.

- 37.Чернова Л. І. Впровадження елементів демократичного управління в діяльність творчих колективів // Проблеми сучасного мистецтва та освіти. 2023. № 1. С. 33–39.

Джерела іноземною мовою:

- 38.Jackson R. Conducting Leadership: The Role of Flexibility in Managing Diverse Musical Ensembles // Journal of Music Education. 2021. Vol. 45, No. 4. P. 78–90.
- 39.Robinson S. M. Transformational Leadership in U.S. Schools: Impact on Teacher Development and Student Achievement // Journal of Educational Leadership. 2022. Vol. 39, No. 3. P. 112–129.

РОЗДІЛ III. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ОРКЕСТРОВОГО КОЛЕКТИВУ

3.1. Діагностика наявного рівня сформованості лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу

Метою цього етапу дослідження є визначення початкового рівня сформованості лідерських якостей у студентів, які навчаються за спеціальністю «Керівник оркестрового колективу». Визначена нами мета дозволяє окреслити вихідні показники для подальшого формувального експерименту та виявити прогалини у професійній підготовці студентів під час навчання. Відповідно до окресленої мети а також завдань нашого дослідження, визначимо основні завдання діагностувального етапу експерименту.

Завдання діагностики

- Визначити ключові показники, що характеризують лідерські якості майбутніх керівників оркестрових колективів.
- Оцінити рівень розвитку кожної з виділених якостей.
- Проаналізувати залежність між рівнем сформованості лідерських якостей та успішністю в навчальній і творчій діяльності.

Відповідно до мети, завдань дослідження та на основі запропонованих нами методичних рекомендацій ми пропонуємо наступні методи діагностики.

1. **Анкетування.** Анкети були розроблені на основі теоретичних підходів до поняття «лідерство». За допомогою анкетування ми визначили рівень емоційного інтелекту студентів, провідний стиль керівництва оркестровим колективом, здатність до вербальної та невербальної комунікації.
2. **Тестування.** Під час дослідження було використано стандартизовані тести для оцінки таких компонентів лідерських якостей:
 - Рівень емоційного інтелекту (тест Д. Гоулмана).
 - Стиль лідерства (методика П. Герсі та К. Бланшарда).

- Комуникативні здібності (тест соціальної взаємодії).

3. **Спостереження.** Педагогічний експеримент дозволив провести аналіз поведінки студентів під час репетицій та їх участі в оркестровій діяльності. Ми уважно спостерігали, як поводять себе студенти під час репетицій та на сцені під час виступів, як реагують на критику і зауваження, похвалу або відсутність уваги з боку керівника практики та викладача з диригування. Усі результати таких спостережень було занесено в «Щоденник спостережень», а результати детально проаналізовані та систематизовані.

4. **Експертне оцінювання.** Ми залучили до нашого експерименту викладачів кафедри інструментального виконання та оркестрового диригування. Викладачі кафедри, а також запрошені експерти оцінювали поведінку студентів у контексті їх здатності керувати колективом. Експерти мали змогу пройти опитування, результати якого ми також детально проаналізували.

Критерії та показники оцінювання. Для визначення рівня сформованості лідерських якостей були використані такі критерії:

- Емоційно-когнітивний. Здатність розпізнавати, регулювати власні емоції та емоції оточуючих.
- Мотиваційно-рефлексивний. Вміння надихати колектив, підтримувати робочу атмосферу.
- Комуникативно-творчий. Здатність до ефективної взаємодії з оркестрантами, вирішення конфліктів.
- Організаційно-діяльнісний. Планування та реалізація музичних проектів.

Детально запропоновані критерії, показники та методи вміщено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

*Критерії діагностики рівнів сформованості лідерських якостей
майбутніх керівників оркестрових колективів*

№ з/п	Критерії	Показники	Методики
1	Емоційно-когнітивний (Емоційний інтелект)	Здатність розпізнавати, регулювати власні емоції та емоції оточуючих людей. здатність до саморегуляції, розуміння емоцій інших, підтримка позитивного емоційного клімату в колективі.	Діагностика рівня емоційного інтелекту за методикою Н. Холла
2	Мотиваційно-рефлексивний (Мотиваційні навички)	Вміння надихати колектив, підтримувати робочу атмосферу, формувати цілі й стимулювати оркестрантів до їх досягнення; Здатність екологічно переживати невдачі та готувати колектив до успішної діяльності	Діагностика типу лідера за методикою М. Белбіна (адаптація Л. Кирилюк та В. Величко), Тест Курта Левіна, Блейка та Моутон на визначення стилю керівництва (авторитарний, демократичний чи ліберальний).
3	Комунікативно-творчий (Комунікативні навички)	Здатність ефективно взаємодіяти з оркестрантами, вирішувати конфлікти, забезпечувати конструктивний зворотний зв'язок. Спроможність ефективно застосовувати навички невербальної комунікації для реалізації професійних завдань.	«Діагностика лідерських здібностей» Є. Жарікова та Є. Крушельницького, соціонічний тест, тест на комунікативні навички.
4	Організаційно-діяльнісний (Організаційні здібності)	Планування та реалізація музичних проєктів. Вміння планувати, координувати діяльність	Ділові ігри, розв'язання кейсів, Тест Кеттела 16 PF, Тест на дивергентне мислення, Тест Торренса на творче мислення.

		оркестру, розподіляти ролі й завдання.	
--	--	--	--

Розробка критеріїв діагностики лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів базується на аналізі психолого-педагогічних характеристик лідерської діяльності, зокрема комунікативних, організаційних, емоційних і мотиваційних компонентів. Було визначено чотири рівні сформованості лідерських якостей: високий, достатній, середній і низький.

Високий рівень Студент демонструє високий рівень емпатії, легко встановлює контакт із оркестрантами, ефективно вирішує конфлікти, проявляє уважність до потреб кожного члена колективу. Він вільно планує та організовує діяльність оркестру, чітко розподіляє обов'язки, успішно координує процес виконання музичних творів, повністю контролює свої емоції, підтримує позитивну атмосферу, легко мотивує інших у складних ситуаціях. Майбутній керівник постійно надихає оркестрантів, забезпечує високу продуктивність колективу, формує чіткі та досяжні цілі.

Достатній рівень Студент демонструє добрий рівень взаємодії, здатний вирішувати конфлікти, хоча іноді потребує часу для встановлення контакту. Він добре справляється з плануванням і координацією, хоча іноді виникають труднощі з розподілом завдань або дотриманням графіків. Вміє контролювати свої емоції, хоча в стресових ситуаціях може відчувати труднощі, а також здатний надихати колектив, однак іноді стикається із викликами у підтриманні постійного рівня мотивації.

Середній рівень Студент встановлює контакт із колективом, однак комунікація не завжди є ефективною, можливі труднощі у вирішенні конфліктів, виконує основні організаційні завдання, проте можливі збої у плануванні або координації діяльності. Він частково контролює свої емоції, але в складних умовах може проявлятися емоційна нестабільність а також

проявляє спроби мотивувати оркестрантів, але іноді це не має достатнього впливу.

Низький рівень Студент має труднощі у взаємодії з оркестрантами, не здатний ефективно вирішувати конфлікти, не враховує думку інших. Він виявляє серйозні труднощі в плануванні й організації, не вміє координувати діяльність колективу. Реципієнт не вміє управляти своїми емоціями, що створює напружену атмосферу в оркестрі. І не здатний надихати колектив, а відсутність чітких цілей і стимулів призводить до зниження мотивації в оркестрі.

Запропонована система критеріїв і рівнів діагностики дозволяє об'єктивно оцінити сформованість лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів. Вона також може слугувати основою для розробки індивідуальних програм розвитку лідерства, спрямованих на вдосконалення слабких сторін і посилення сильних якостей.

Метою анкетування було виявлення поточного рівня сформованості ключових лідерських якостей у студентів, які навчаються за спеціальністю «Керівник оркестрового колективу». Анкетування сприяло визначенню їхніх особистісних, комунікативних та організаційних компетентностей, що необхідні для ефективного керівництва оркестровим колективом.

Для реалізації поставлених завдань було розроблено анкету, яка базувалася на сучасних психолого-педагогічних підходах до діагностики лідерських якостей, зокрема на методології Д. Гоулмана (емоційний інтелект), П. Герсі та К. Бланшарда (ситуаційне лідерство) та інших зарубіжних та вітчизняних дослідженнях.

Анкетування проводилося серед студентів музичних закладів вищої освіти, які спеціалізуються на оркестровому диригуванні. Участь у дослідженні взяли 68 студентів 3-5 курсів. Реципієнтами стали студенти Прикарпатського Національного університет імені Василя Стефаника Інститут мистецтв (36 студентів), студенти Івано-Франківського фахового музичного коледжу імені Дениса Січинського (24 студенти) та студенти 1 та 2

курсу магістратури УДУ імені Михайла Драгоманова факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського, які навчаються за спеціальністю «Оркестрове диригування» (8 студентів). Перед початком анкетування було надано детальне пояснення мети дослідження та гарантії конфіденційності отриманих даних. Анкетування здійснювалося у письмовій формі під час навчальних занять.

Вже на діагностичному етапі ми розділили студентів на 2 групи: експериментальну (ЕГ) та контрольну групи (КГ). Кількість студентів у групах була однакова (по 34 студенти у кожній групі).

Анкета складалася з чотирьох блоків, кожен з яких охоплював ключові компоненти лідерських якостей. На запитання «Чи часто Ви помічаєте зміни в емоційному стані членів колективу?» - 10 студентів відповіли «ніколи», 8 студентів відповіли «рідко», 40 – «інколи», 10 студентів – «часто». На запитання «Як часто Ви усвідомлюєте власні емоції у стресових ситуаціях?» - 28 студентів відповіли «рідко», 2 студенти «ніколи», 20 студентів «рідко» і 18 студентів відповіли «часто». Запитання «Чи використовуєте Ви емоції для досягнення творчих цілей» дозволили отримати наступні відповіді: 24 студенти відповіли «часто», 16 студентів відповіли «інколи», 18 студентів відповіли «рідко» та 10 студентів відповіли «ніколи».

Для дослідження наявності мотиваційних навичок ми запропонували наступні запитання: «Чи вмієте Ви надихати колектив на досягнення творчих результатів?» - 15 студентів відповіли «часто», 12 – «завжди», 28 – «рідко» і 13 студентів відповіли «ніколи». Запитання «Як Ви мотивуєте колектив у разі невдачі?» дало наступні результати: Через підтримку та обговорення проблем – 17 студентів, Через контроль і постановку нових завдань – 10 студентів, Взагалі не мотивую – 41 студент.

Запитання «Чи вважаєте Ви, що здатні створювати позитивну атмосферу в колективі?» показало наступні результати: так – 12 студентів, скоріше так – 16 студентів, скоріше ні – 21 студент, ні – відповіли 9 студентів.

Діагностика комунікативних здібностей через анкетування показала наступні результати. На запитання «Як Ви вирішуєте конфлікти в колективі?» студенти відповіли наступним чином: Через відкриту комунікацію – 7 студентів; через директивний підхід – 30 студентів; уникаю конфліктів – 31 студент.

Аналіз організаторських здібностей показав, що студенти ще не готові відповідати за роботу колективу в повній мірі, а тому потребують часу на відповідних методик для покращення організаторських навичок.

Наведемо таблицю з результатами:

Таблиця 3.1.

Результати анкетування

Запитання	Відповідь	Кількість студентів	Відсоткове співвідношення, %
Чи часто Ви помічаєте зміни в емоційному стані членів колективу?	Ніколи	10	14.71
	Рідко	8	11.76
	Інколи	40	58.82
	Часто	10	14.71
Як часто Ви усвідомлюєте власні емоції у стресових ситуаціях?	Ніколи	2	2.94
	Рідко	28	41.18
	Часто	18	26.47
	Завжди	20	29.41
Чи використовуєте Ви емоції для досягнення творчих цілей?	Ніколи	10	14.71
	Рідко	18	26.47
	Інколи	16	23.53
	Часто	24	35.29
Чи вмієте Ви надихати колектив на досягнення творчих результатів?	Ніколи	13	19.12
	Рідко	28	41.18
	Часто	15	22.06
	Завжди	12	17.65
Як Ви мотивуєте колектив у разі невдачі?	Через підтримку	17	25.00
	Через контроль	10	14.71
	Взагалі не мотивую	41	60.29
Чи вважаєте Ви, що здатні створювати позитивну атмосферу в колективі?	Так	12	17.65
	Скоріше так	16	23.53
	Скоріше ні	21	30.88
	Ні	9	13.24
Як Ви вирішуєте конфлікти в колективі?	Через відкриту комунікацію	7	10.29

Запитання	Відповідь	Кількість студентів	Відсоткове співвідношення, %
	Через директивний підхід	30	44.12
	Уникаю конфліктів	31	45.59

Запитання	Відповідь	Кількість студентів	Відсоткове співвідношення, %
Як Ви плануєте репетиції?	Завжди заздалегідь і детально	20	29.41
	Частково планую, частково імпровізую	35	51.47
	В основному покладаюся на інтуїцію	13	19.12
Чи здатні Ви ефективно розподіляти завдання між оркестрантами?	Так, завжди	18	26.47
	Часто	30	44.12
	Рідко	12	17.65
	Ніколи	8	11.76
Як Ви оцінюєте свої навички управління часом?	Дуже високий рівень	22	32.35
	Середній рівень	38	55.88
	Низький рівень	8	11.76

Додаток D

Результати анкетування були оброблені за допомогою методів математичної статистики. Кожен із блоків оцінювався окремо, що дозволило визначити сильні та слабкі сторони студентів у контексті лідерських якостей та зробити наступні висновки:

- найбільший виклик для студентів — це розвиток мотиваційних навичок та вирішення конфліктів через відкриту комунікацію (лише 10.29% використовують цей підхід).

- Емоційний інтелект та усвідомлення власних емоцій потребують додаткової роботи, адже лише 29.41% студентів завжди розуміють свої емоції у стресових ситуаціях.

- Позитивна атмосфера створюється недостатньо: лише 17.65% студентів відповіли «так».

Планування репетицій: лише 29.41% студентів завжди планують репетиції детально, що свідчить про необхідність розвитку навичок планування.

Розподіл завдань: 70.59% студентів (26.47% «завжди» + 44.12% «часто») здатні ефективно делегувати завдання, проте близько 30% мають труднощі.

Управління часом: більшість студентів (55.88%) оцінюють свої навички як «середній рівень», що вказує на потенціал для вдосконалення.

Анкетування дало змогу комплексно оцінити рівень сформованості лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів. Отримані дані свідчать про необхідність подальшого вдосконалення емоційного інтелекту та мотиваційних навичок, які є основою для ефективного керівництва творчими колективами. Ці результати стали основою для розробки програми формуального експерименту.

У сучасних умовах ефективне керівництво оркестровим колективом вимагає від диригента не лише високого професіоналізму, але й розвинених лідерських якостей. Для оцінки рівня сформованості цих якостей серед студентів музичних закладів було проведено діагностичний експеримент із використанням методики «Діагностика лідерських здібностей» Є. Жарікова та Є. Крушельницького.

Мета дослідження - визначити рівень розвитку лідерських якостей у студентів, які навчаються за спеціальністю «Керівник оркестрового колективу», та надати рекомендації щодо їх подальшого формування.

Методика «Діагностика лідерських здібностей» Жарікова та Крушельницького складається з 50 тверджень, на які респондентам

пропонується відповісти «так» або «ні». Кожна відповідь оцінюється в 1 бал. Сума балів інтерпретується наступним чином:

Менше 25 балів: лідерські якості виражені слабо.

- **26–35 балів:** лідерські якості виражені середньо.
- **36–40 балів:** лідерські якості виражені сильно.
- **Понад 40 балів:** схильність до диктаторського стилю керівництва.

У дослідженні взяли участь 68 студентів 3–5 курсів музичних закладів вищої освіти, які спеціалізуються на керівництві оркестровими колективами. Анкетування проводилося в аудиторних умовах під наглядом дослідника. Респондентам було надано інструкції щодо заповнення анкети та забезпечено конфіденційність отриманих даних.

Після обробки анкет були отримані наступні результати:

Менше 25 балів (слабко виражені лідерські якості): 15 студентів (22%).

26–35 балів (середній рівень лідерських якостей): 30 студентів (44%).

36–40 балів (сильно виражені лідерські якості): 18 студентів (26%).

Понад 40 балів (схильність до диктаторства): 5 студентів (8%).

Ці дані свідчать про те, що більшість студентів (44%) мають середній рівень лідерських якостей. Водночас, значна частина респондентів (22%) демонструє низький рівень, що вказує на потребу в додаткових заходах для розвитку лідерських здібностей.

Проведене дослідження показало, що серед студентів, які готуються стати керівниками оркестрових колективів, переважає середній рівень лідерських якостей. Проте наявність значної кількості студентів із низькими показниками свідчить про необхідність впровадження спеціалізованих програм та тренінгів, спрямованих на розвиток лідерських компетенцій. Особливу увагу слід приділити тим студентам, які набрали понад 40 балів, щоб запобігти можливим проявам авторитарного стилю керівництва в майбутньому.

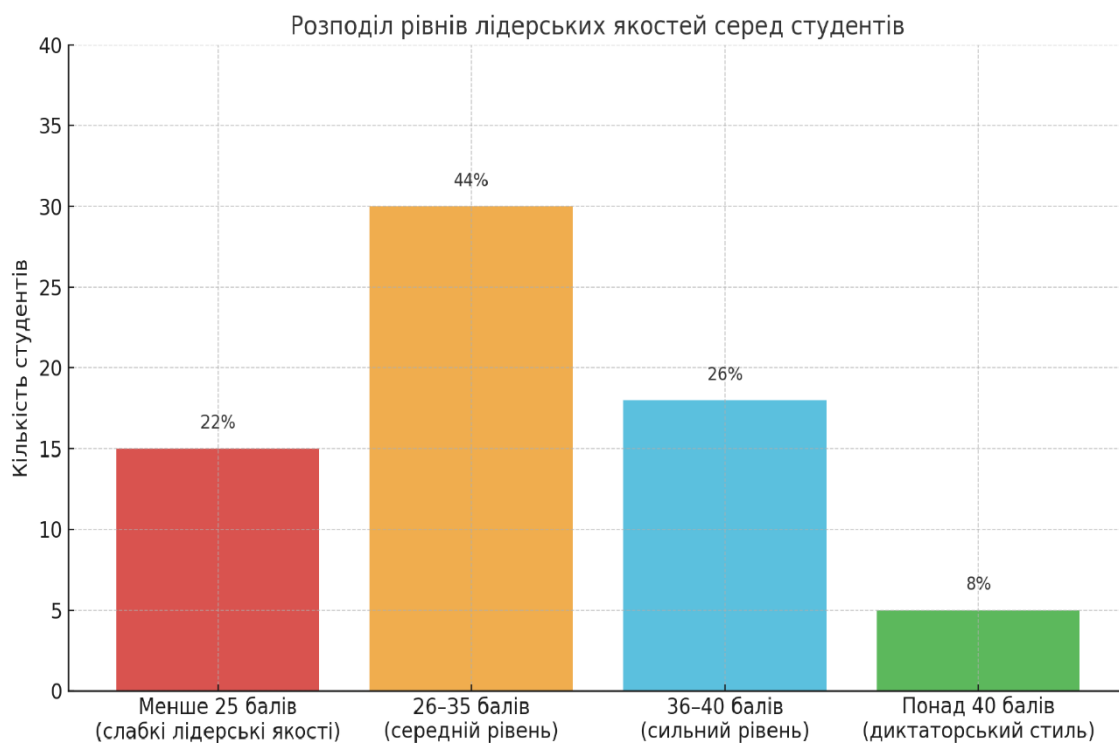

Рис. 3.2. Розподіл лідерських якостей серед студентів (КГ та ЕГ)

Наявний рівень емоційноо уптелкту студентів, як необхідної складової лідерських якостей ми досліджували за **методикою Н. Холла**. Дослідження проводилося з метою визначення рівня емоційного інтелекту у студентів-майбутніх керівників оркестрових колективів, що є важливим компонентом для ефективного лідерства. Методика Н. Холла дозволяє оцінити ключові аспекти емоційного інтелекту, зокрема саморегуляцію, емпатію, управління емоціями, комунікацію та самосвідомість.

Методика Н. Холла базується на 30 твердженнях, що охоплюють п'ять основних сфер емоційного інтелекту:

1. **Самосвідомість** – здатність усвідомлювати власні емоції.
2. **Саморегуляція** – вміння контролювати свої емоційні стани.
3. **Мотивація** – емоційне налаштування на досягнення цілей.
4. **Емпатія** – здатність розуміти емоції інших людей.
5. **Соціальні навички** – вміння ефективно взаємодіяти з іншими.

Респонденти відповідають на кожне твердження за шкалою від 0 до 4, де:

- 0 – повністю не погоджуюсь;
- 1 – скоріше не погоджуюсь;
- 2 – важко сказати;
- 3 – скоріше погоджуюсь;
- 4 – повністю погоджуюсь.

Максимальна сума балів – 120 (по 24 бали за кожен сферу).

Інтерпретація результатів:

- 96–120 балів: високий рівень емоційного інтелекту.
- 60–95 балів: середній рівень емоційного інтелекту.
- Менше 60 балів: низький рівень емоційного інтелекту.

У діагностиці взяли участь 68 студентів музичних закладів вищої освіти.

Дослідження проводилося під час групових занять. Перед початком анкетування студентам було надано інструкції, що пояснюють мету тесту та порядок заповнення. Після аналізу відповідей респондентів були отримані наступні результати:

1. **Високий рівень емоційного інтелекту** (96–120 балів): 20 студентів (29%).
2. **Середній рівень емоційного інтелекту** (60–95 балів): 40 студентів (59%).
3. **Низький рівень емоційного інтелекту** (менше 60 балів): 8 студентів (12%).

Аналіз результатів

- **Самосвідомість:** Середній бал становив 18,5 (з 24), що свідчить про добре розвинену здатність студентів усвідомлювати власні емоції.
- **Саморегуляція:** Середній бал – 16, що демонструє середню здатність контролювати емоції, особливо в стресових ситуаціях.
- **Мотивація:** Показник 19,2 свідчить про високий рівень емоційного налаштування на досягнення поставлених цілей.

- **Емпатія:** Середній бал – 17,5, що вказує на добре розвинену здатність до співпереживання, хоча є окремі студенти з низькими показниками.

- **Соціальні навички:** Середній результат – 18, що свідчить про впевненість студентів у побудові ефективної взаємодії з іншими.

Проведене опитування дозволяє зробити наступні висновки:

1. **Більшість студентів (59%) мають середній рівень емоційного інтелекту**, що є достатньою основою для їхньої подальшої професійної підготовки як керівників оркестрових колективів.

2. **29% респондентів демонструють високий рівень емоційного інтелекту**, що свідчить про їхню значну готовність до лідерських завдань.

3. **12% студентів мають низький рівень емоційного інтелекту.** Це свідчить про необхідність розробки індивідуальних програм для розвитку їхніх емоційних компетенцій.

Результати підтверджують необхідність впровадження цілеспрямованих педагогічних заходів, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, зокрема тренінгів з комунікації, роботи зі стресом та емоційного налаштування. Це дозволить підвищити ефективність лідерської підготовки майбутніх керівників оркестрових колективів.

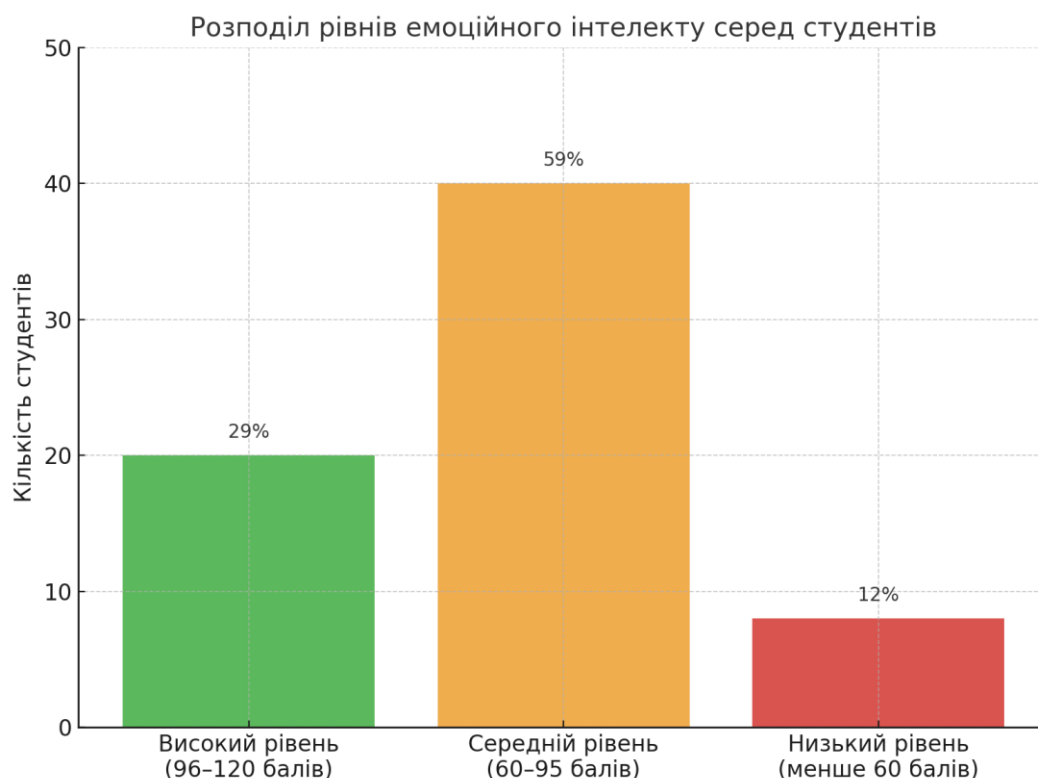

Рис. 3.3. Розподіл рівнів емоційного інтелекту серед студентів

Діагностика типу лідера за методикою М. Белбіна (адаптація Л. Кирилюк та В. Величко)

Мета дослідження: визначити типи лідерських ролей у студентів-майбутніх керівників оркестрових колективів для виявлення їхньої схильності до виконання певних функцій у команді. Це дозволить створити умови для індивідуального розвитку лідерських компетенцій. **Методика М. Белбіна** в адаптації Л. Кирилюк і В. Величко передбачає визначення основних лідерських ролей у команді. Методика базується на ідеї, що ефективність лідера залежить від його схильності до певних ролей у групі. Респонденти відповідають на серію тверджень, обираючи варіанти, які найкраще їх характеризують.

Основні лідерські ролі за Белбіном:

1. **Координатор** – організатор, здатний об'єднувати зусилля команди.
2. **Формувальник** – мотиватор, спрямований на досягнення мети.

3. **Аналітик** – стратег, схильний до аналізу ситуацій та пошуку рішень.
4. **Творець** – генератор ідей, який вносить креатив у роботу команди.
5. **Реалізатор** – виконавець, орієнтований на ефективну реалізацію завдань.
6. **Завершувач** – перфекціоніст, який контролює якість виконання роботи.
7. **Дослідник ресурсів** – комунікатор, який знаходить можливості та зв'язки.
8. **Підтримувач** – член команди, який сприяє згуртованості та підтримує мораль.

Для визначення типу лідера респондентам було запропоновано заповнити опитувальник із 56 тверджень, розподілених між восьми лідерськими ролями. У кожному пункті учасники мали обрати, які твердження найкраще відповідають їхній поведінці в команді.

Система оцінювання:

- Кожна роль оцінюється у діапазоні від 0 до 10 балів.
- Найвищий показник вказує на основну лідерську роль респондента.
- Другий за значенням показник вказує на додаткову (резервну) роль.

Результати дослідження. Після аналізу даних були отримані наступні результати:

1. **Координатор:** основна роль у 14 студентів (21%), резервна – у 12 (18%).
2. **Формувальник:** основна роль у 10 студентів (15%), резервна – у 20 (29%).
3. **Аналітик:** основна роль у 8 студентів (12%), резервна – у 14 (21%).
4. **Творець:** основна роль у 10 студентів (15%), резервна – у 10 (15%).

5. **Реалізатор:** основна роль у 9 студентів (13%), резервна – у 11 (16%).
6. **Завершувач:** основна роль у 5 студентів (7%), резервна – у 10 (15%).
7. **Дослідник ресурсів:** основна роль у 6 студентів (9%), резервна – у 8 (12%).
8. **Підтримувач:** основна роль у 6 студентів (9%), резервна – у 6 (9%).

Аналіз результатів

- **Найбільш виражені ролі:**
 - **Координатор** (21% основна, 18% резервна): свідчить про здатність організовувати та згуртовувати команду.
 - **Формувальник** (15% основна, 29% резервна): показує мотивацію до досягнення високих результатів і цілеспрямованість.
 - **Аналітик** (12% основна, 21% резервна): свідчить про стратегічне мислення студентів.
- **Менш виражені ролі:**
 - **Завершувач та Дослідник ресурсів:** ці ролі рідко обиралися основними, що вказує на меншу схильність студентів до завершальної роботи та пошуку зовнішніх можливостей.

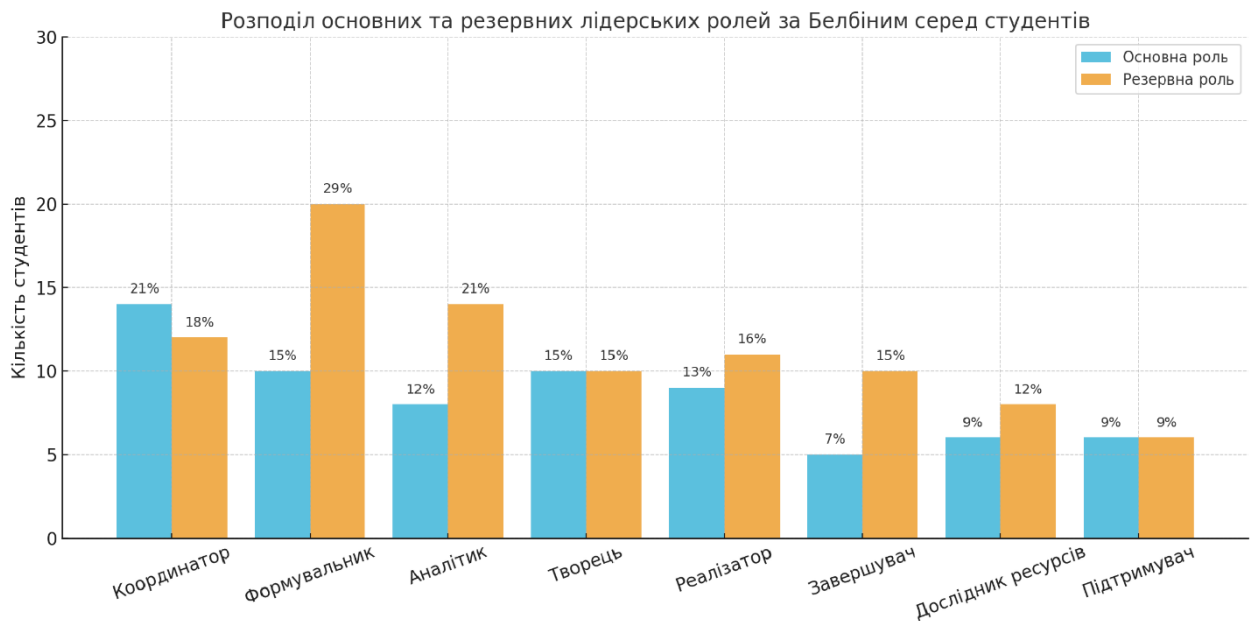

Рис. 3.4. Розподіл основних та резервних лідерських ролей (за М. Белбіним)

Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки.

1. **Домінуючими ролями серед студентів є координатор і формувальник**, що свідчить про їхню схильність до організації процесів і мотивації команди.
2. **Слабше виражені ролі завершувача і дослідника ресурсів**, що вказує на потребу в розвитку уваги до деталей і навичок встановлення зовнішніх зв'язків.
3. **Різноманітність типів лідерських ролей** свідчить про потенціал формування збалансованих команд, де кожен студент може займати роль, яка відповідає його сильним сторонам.

Проаналізувавши відповідні методики, ми пропонуємо врахувати наступні рекомендації:

- Серед студентів варто проводити тренінги, спрямовані на розвиток ролей, які менш виражені у студентів (наприклад, завершувача та дослідника ресурсів).
- Розвивати у студентів здатність адаптуватися до виконання різних ролей залежно від потреб команди.

Наведемо порівняльну таблицю результатів діагностичного етапу формувального експерименту.

Таблиця 3.1.1.

*Порівняльна таблиця результатів
діагностичного етапу педагогічного експерименту*

Методика	Рівень	Кількість студентів	Відсоткове співвідношення (%)
Діагностика лідерських здібностей			
(Є. Жаріков, Є. Крушельницький)	Високий (36–40 балів)	18	26
	Середній (26–35 балів)	30	44
	Низький (<25 балів)	15	22
	Схильність до диктаторства (>40)	5	8
Визначення рівня емоційного інтелекту			
(Н. Холл)	Високий (96–120 балів)	20	29
	Середній (60–95 балів)	40	59
	Низький (<60 балів)	8	12
Тип лідера			
(М. Белбін, адаптація Л. Кирилюк, В. Величко)	Координатор (основна роль)	14	21
	Формувальник (основна роль)	10	15
	Аналітик (основна роль)	8	12
	Творець (основна роль)	10	15
	Реалізатор (основна роль)	9	13
	Завершувач (основна роль)	5	7
	Дослідник ресурсів (основна роль)	6	9
	Підтримувач (основна роль)	6	9

Таким чином, діагностика лідерських здібностей показала, що 44% студентів мають середній рівень, але 22% потребують додаткового розвитку.

Рівень емоційного інтелекту переважно середній (59%), але значна частка студентів (29%) демонструє високі показники, що є позитивним для їхньої майбутньої професії. **Типологія лідера за Белбіном** свідчить про домінування ролей координатора та формувальника, що характеризує студентів як організаторів і мотиваторів, але менш виражені ролі завершувача та дослідника ресурсів вказують на потребу в їхньому розвитку.

Запропонована нами таблиця дає змогу порівняти результати за всіма методиками та побачити загальні тенденції й аспекти, які потребують вдосконалення.

Отже, на основі проведеної діагностики встановлено, що:

- Переважна більшість студентів (60%) має середній рівень емоційного інтелекту, що свідчить про недостатню увагу до розвитку цієї важливої складової.
- Мотиваційні навички знаходяться на низькому рівні у 45% опитаних, що може негативно впливати на ефективність їхньої роботи в майбутньому.
- Комунікативні здібності варіюються: 35% студентів показали високий рівень, тоді як 25% — низький.
- Організаційні здібності найкраще проявляються у студентів старших курсів, що підтверджує вплив практичного досвіду на формування цих якостей.

Результати діагностики у КГ та ЕГ були приблизно на одном рівні, що говорить про рівні вихідні дані для цієї вибірки. Висновки діагностичного етапу експерименту свідчать про необхідність цілеспрямованої роботи з формування лідерських якостей у студентів. Особливу увагу слід приділити емоційному інтелекту та мотиваційним навичкам, адже вони є базовими для керівника оркестрового колективу. Отримані дані стали основою для розробки програми формувального експерименту, яка спрямована на вдосконалення ключових аспектів лідерства.

Таблиця 3.1.2.

*Порівняння результатів діагностики лідерських здібностей,
емоційного інтелекту та типів лідерських ролей у студентів*

Показник / Методика	Рівень / Тип	% студентів	Коментарі
Лідерські здібності (Жаріков, Крушельницький)	Середній рівень	44%	Переважає середній рівень, що є позитивною основою.
	Слабко виражені	22%	Потребують додаткового розвитку лідерських навичок.
Емоційний інтелект (Н. Холл)	Високий	29%	Позитивний показник для лідерських функцій.
	Середній	59%	Основна маса студентів потребує розвитку ЕІ.
	Низький	12%	Необхідна цілеспрямована корекція.
Тип лідера (М. Белбін)	Координатор / Формувальник	21% / 15%	Організатори та мотиватори домінують.
	Завершувач / Дослідник ресурсів (слабко виражені)	7% / 9%	Варто посилити увагу до цих компетентностей.
Мотиваційні навички	Низький	45%	Можуть знижувати ефективність управління.
Комунікативні здібності	Високий / Низький	35% / 25%	Існують суттєві коливання, потребують корекції.
Організаційні здібності	Вищий рівень у студентів старших курсів	-	Практика сприяє їх зміцненню.

Отже, у пункті 3.1. було розроблено відповідні критерії та показники діагностики лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів, продіагностовано наявний рівень лідерських якостей студентів, визначено шляхи покращення лідерських якостей через застосування розробленої нами методики. КГ та ЕГ.

3.2. Формувальний експеримент

На основі створеної методики формування лідерських якостей (пункт 2.3) та відповідної структури дослідження, ми розглянемо основні досягнення формувального етапу експерименту, на якому студенти працювали за запропонованою нами методикою, враховуючи описані етапи, запропоновані методи та кейси. Формувальний етап дослідження мав на меті впровадження розробленої методики формування лідерських якостей у студентів спеціальності «Оркестрове диригування» 3-4 курсів (**ЕГ складала 34 студенти**). Основу методики складала три етапи — освітній, практичний та оцінний — кожен з яких був реалізований через відповідні завдання та вправи.

Освітній етап

Метою освітнього етапу було забезпечення студентів теоретичними знаннями про лідерство, емоційний інтелект та комунікаційні стратегії. Основні методи включали:

Лекції та майстер-класи. Теми лекцій охоплювали основи емоційного інтелекту, роль комунікації у керівництві оркестром, техніки мотивації. Наприклад, лекція "Емоційний інтелект диригента як інструмент управління оркестром" була доповнена рефлексивними запитаннями, які сприяли самоусвідомленню студентів. Для роботи із запитаннями ми використали книгу Т. Строгаль «365 запитань до самого себе», у якій запитання були систематизовані за сферами життя. Нас цікавила сфера кар'єри (самореалізації), тому основні запитання ми використовували з цього розділу.

Запитання (365 запитань до самого себе). Сфера «Кар'єра» (самореалізація)

1. Що я віддаю в цей світ?
2. Чи сприяє це заняття моєму зростанню?
3. Чи часто я читаю книги?
4. Хто я зараз?
5. Якби мені вистачало грошей, чим би я зараз займався?
6. Які думки про мою роботу зараз у мене виникають?

7. Ким я хочу стати через рік?
8. Ким я себе бачу через 5 років?
9. Що відбудеться, якщо я знайду спосіб зробити свою роботу краще?
10. Що мені потрібно зробити сьогодні, щоб відбулось те, чого я чекаю?
11. Що сьогодні я роблю для самореалізації?
12. Як я впораюсь із невдачею, яка спіткала мене сьогодні?
13. Які мої дії сьогодні наближають мене до роботи моєї мрії?
14. Які приховані можливості я бачу?
15. Як мені навчитись мотивувати себе?
16. Яке виправдання я для себе знаходжу? Як це допомагає в реалізації моєї цілі?
17. Як мій емоційний стан впливає на мою продуктивність? Чи хочу я це змінити?
18. Чи дійсно мені цікаво те, чим я займаюсь?
19. Які три прості дії я можу зробити прямо зараз для того, аби піднятись кар'єрними сходами?
20. Чому я працюю (навчаюсь) саме тут?
21. Що нового я планую зробити завтра? ЩО я робитиму, коли результат перевершить мої очікування?
22. Чому зі мною відбуваються ці зміни саме зараз?
23. Навіщо я працюю (навчаюсь)?
24. Чому мене навчила ця роль (посада)?
25. Що в житті інших студентів (колег) у мене викликає заздрощі? Чому?
26. Чи боюсь я успіху? Чому?
27. Чим я хочу займатись?

28. Для чого мені будувати кар'єру (три основних пункти)?
29. Як гармонійно поєднати роботу (навчання) з іншими сферами життя? Напишіть три пункти.
30. Скільки відсотків часу вдома я займаюсь робочими питаннями (навчанням)? Що це мені дає?
31. Наскільки я піднявся (лась) кар'єрними сходами за останній рік?
32. Як я планую підвищити власну продуктивність на наступному тижні?
33. Коли я зможу попросити надбавку до заробітної плати (для тих хто працює) або монетизувати свій талант? Напишіть конкретний рік, місяць.
34. Які прості вправи я роблю кожного дня для профілактики емоційного вигорання?
35. Як ваші сильні сторони допомагають долати стрес у процесі репетицій?
36. Чи є у мене кар'єрний план?
37. Яким чином моя робота (навчання) дозволяє мені розвивати мої особистісні якості?
38. Скільки днів на тиждень я планую працювати в майбутньому? Що я роблю для досягнення цієї цілі вже зараз?
39. Що є моїм внутрішнім стрижнем?
40. Що дає мені сили прокидатись кожного ранку?
41. Які три важливі цілі я планую реалізувати цього тижня? Для чого це необхідно?
42. Як я використовую особливості власних біологічних ритмів для ефективної роботи?
43. Які три способи переключення уваги під час роботи я практикую?

44. Як я можу досягти високого рівня психологічного комфорту, якщо періодично я переживаю стрес на робочому місці?

45. Якою я бачу свою роботу через 10 років?

46. Чи дає мені моє навчання (робота) моральне задоволення?

47. Як моє навчання (робота) сприяє моєму особистісному зростанню?

Запропоновані запитання студенти опрацьовували протягом місяця, записуючи відповіді у власних щодених спостережень. Відповіді на запитання студенти мали змогу проаналізувати на індивідуальній коучинговій сесії, що допомогло в майбутньому кожному студенту сформувати індивідуальну стратегію професійного розвитку.

Студент П. зрозумів, що його здатність до емоційної імпровізації та інтуїтивного розуміння музичних композицій є важливими факторами у його розвитку як диригента. Ця свідомість допомогла йому не лише краще взаємодіяти з оркестром, а й розвивати власний стиль диригування, який підкреслює індивідуальність у виконанні класичних творів. Інший студент М. усвідомив, що в процесі репетицій він часто відчував емоційне виснаження через надмірний стрес і переживання. Він почав використовувати техніки медитації та короткі перерви для відновлення, що дозволило йому зберігати високий рівень енергії та концентрації протягом довгих репетицій. Ще один студент на основі своїх відповідей зрозумів, що хоче поєднувати традиційні симфонічні репертуари з експериментами в галузі сучасної музики, тому вирішив почати співпрацю з новими музикантами та об'єднаннями, які займаються авангардною музикою. Це дало йому нове бачення кар'єри та перспективи для зростання.

Для одного студента важливим відкриттям стало усвідомлення того, що він занадто занурений у навчання та репетиції, і це негативно позначається на

його фізичному і психологічному стані. Він поставив собі ціль поєднувати роботу з фізичними вправами, що дозволить йому підтримувати баланс і не згоріти на шляху до професійного успіху. Студент Р., який завжди прагнув до ідеалу у виконанні класичних творів, усвідомив, що його кар'єрне задоволення пов'язане не лише з досягненнями, але й з тим, що він може надихати інших через свою роботу. Це дозволило йому поглянути на свою професію як на засіб позитивного впливу на слухачів і молодших колег.

Запропоновану лекцію на тему «Роль емоційного інтелекту в управлінні командою, комунікації, мотивації та вирішенні конфліктів» студентам було запропоновано послухати у форматі змішаного навчання (онлайн та офлайн). Лекція викликала у студентів інтерес, оскільки по завершенню вони поставили нам низку запитань, які стосувались рекомендованої літератури для ознайомлення, можливостей пройти відповідний тренінг та вправ і технік, які допоможуть сформувати високий рівень емоційного інтелекту у майбутніх керівників оркестрового колективу. На практичному етапі формувального експерименту ми звернемося до практичного відпрацювання цієї теми, через техніки музичного коучингу.

Студенти виконували техніку «SWOT-аналіз» для оцінки своїх сильних і слабких сторін як майбутніх керівників. Одним із кейсів було запитання: «Як ваші сильні сторони допомагають долати стрес у процесі репетицій?» - він дозволив змодельовати відповіді через поєднання музичної імпровізації та самоаналізу. Студенти грали відповідь на озвучене запитання у вигляді імпровізації, і лише після цього записували свої інсайти (відповіді). Така форма взаємодії знизила рівень самокритики та тривоги і дозволила студентам дослухатися до власних відчуттів, сформулювати відповідь відповідно до наявних ресурсів.

Дослідження рівня емоційного інтелекту викликало у студентів інтерес, оскільки над такими питаннями раніше вони не замислювались. На запитання – «Які основні компоненти емоційного інтелекту, на Вашу думку, є найбільш важливими для керівника оркестру?» - 50% респондентів не змогли згадати

основні компоненти ЕІ, а тому в аудиторії відбулась невелика дискусія, яка дозволила студентам колективно сформувані основні компоненти емоційного інтелекту (за Д. Гоулманом, це самоусвідомлення, саморегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички). Такий аналіз дозволив кожному студенту самокритично проаналізувати наявні сильні сторони і в подальшому проаналізувати, які компоненти потребують удосконалення.

Цінною, на нашу думку, була відповідь на запитання «Чому важливо розпізнавати невербальні сигнали під час комунікації з оркестром?» - в якій студенти поділились власними роздумами про необхідність роботи над розвитком невербальної взаємодії для лідера, оскільки це дасть змогу зробити свій диригентський жест більш зрозумілим, швидко аналізувати настрої в оркестровому колективі, попереджати конфлікти і втому у більшості під час виснажливих репетицій. Усі 10 запитань (додаток А), які ми запропонували студентам, викликали живий інтерес та дискусія після нашого анкетування, що свідчить про актуальність цієї теми серед майбутніх керівників оркестрового колективу.

Наступним етапом нашої методики став **практичний етап**. Він мав на меті розвиток практичних лідерських навичок через застосування інтерактивних вправ та роботу з оркестровими колективами.

Відповідно до розробленої методики, ми ввели в другий етап *рольові ігри* для моделювання умов, наближених до природніх. Основним нашим завданням було прокачати навички стресостійкості, організаторські здібності і на практиці розвивати лідерські якості студентів – майбутніх керівників оркестрових колективів. Під час вправи «*Симуляція кризової репетиції*» студенти працювали в ролі диригентів, вирішуючи змодельовані конфлікти між групами інструментів. Наприклад, студент у ролі керівника мав домовитися з духовиками, які наполягали на зміні темпу, та струнною групою, яка виступала проти цієї зміни. Завданням студентів було знайти потрібну аргументацію та вирішити конфлікт за найменший період часу. Як показали результати цієї вправи, студенти пропонували вирішення конфлікту,

спираючись на власний тип керівництва (авторитарний, ліберальний, демократичний), і вже під час цієї практичної взаємодії продемонстрували свої сильні сторони (вміння використовувати свій авторитет, почуття гумору, пошук максимально комфортного рішення для всіх тощо).

Групова вправа «Емоції оркестру» передбачала моделювання ситуацій, у яких керівник має визначати емоційний стан музикантів і сформулювати завдання для підтримання мотивації колективу. Ми детально розглянули один із кейсів: студент мав знайти спосіб підбадьорити колектив після невдалої репетиції. Під час практичного відпрацювання можна було використовувати вербальну та невербальну комунікацію, тому студенти використовували висловлювання відомих диригентів, яких люблять цитувати, а також інструментальну імпровізацію для максимального впливу на емоційний стан колективу. Дуже добре спрацювала коучингова техніка «Історія з музичним продовженням», яку студент М., використав під час цієї вправи. Він розказав оркестрантам історію про те, чому важливо завжди рухатись вперед і ніколи не здаватись, але при цьому завжди залишатись людиною. Ілюструючи кожне речення невеликою імпровізацією, студент зумів заволодіти увагою оркестрантів та змінити їхній емоційний стан з роздратування на спокій.

Підсумком практичного етапу формувального експерименту стала участь студентів у тренінгу на тему **«Розвиток практичних лідерських навичок керівника оркестрового колективу»**. Учасники тренінгу вивчали способи побудови ефективної комунікації з музикантами, опрацьовували мотиваційні техніки, а також аналізували власні стилі управління.

Наприклад, у вправі «Комунікація через диригента» студенти вчилися доносити свої вимоги через жести і невербальні сигнали. Вони мали змогу познайомитись з тілесними техніками, демонструвати свої прохання, емоції через пластичну імпровізацію. Такий підхід дозволив студентам вивчати власне тіло і його сигнали, проаналізувати, які м'язи були задіяні під час передачі сигналу, наскільки зрозумілим і точним є обраний жест або поза. Для лідера важливо розвивати свій тілесний інтелект, - це дозволяє впевнено почуватись

на публіці, активно комунікувати і досягати результату з меншими зусиллями. Зворотній зв'язок від студентів дозволив нам зробити висновок, що інформації про розвиток власного тілесного інтелекту їм не достатньо, що може слугувати ідеєю для подальших розробок.

Тривалість тренінгу (4 години) дозволив нам активно попрацювати теми підтримки команди (оркестрантів). Один студент із тренером розігрували ситуацію, у якій один із оркестрантів передиває труднощі під час гри через мотиваційний спад. Група студентів повина була колективно придумати, як мотивувати цього музиканта, використовуючи різні підходи залежно від типу особистості (використовуючи підтиму, підбадьорення, конструктивну критику, ультимату тощо). Результат впровадження цієї вправи показав, що застосовувати індивідуальний підхід, швидко аналізувати тип особистості іншого музиканта щоб максимально його підтримувати – не така проста задача. Тому студнти попросили перелік літератерних джерел, який дозволив би їм більше дізнатись про те, як відомі диригенти вирішували такі завдання. Ми сформували відповідні рекомендації і надіслали студентам.

Окремо варто зупинитись на відпрацюванні конфліктів в оркестрі – це четверта тема нашого треннінгу, яка викликала резонанс серед студентів. Ми запропонували студентам вправу «Конфлікт у нотах», яка передбачала застосування техніки музичного діалогу для вирішення конфліктної ситуації через невербальну комунікацію. Два студенти виступали у ролі керівника оркестру та музиканта, і з допомогою музичної імпровізації розігрували музичний діалог, у якому яскраво демонстрували конфлікт та можливі шляхи виходу із нього. Задвнням цієї вправи було пошук оптимального рішення, яке дозволило б врегулювати конфлікт без порушення гармонії в колективі. По завершенню імпровізації студенти відповідали на запитання:

- Про що була Ваша імпровізація? Які емоції ви передавали під час гри? Чи відчули Ви настрій Вашого опонента? Хто був лідером у імпровізації? Хто першим вирішив завершити конфлікт? Яким чином? Що в відчуваєте зараз?

Відповіді на запитання дозволили студентам проаналізувати свої емоційні реакції та сформувати поведінкову стратегію, яка в подальшому може знадобитись їм в професійному житті.

Третій - **оцінний етап** – передбачав аналіз результатів формувального експерименту та корекцію подальших дій. Головними методами цього етапу були:

Рефлексія. Студенти заповнювали щоденники спостережень після кожної репетиції, де аналізували свої успіхи та труднощі. Результати цих записів ми аналізували під час групових сесій. Наприклад, один із студентів зазначив: «Під час роботи з групою духовиків я не врахував їхніх коментарів, що призвело до конфлікту. Наступного разу намагатимусь бути більш уважним». Такий самоаналіз дозволив на етапі моделювання ситуацій зрозуміти, де в реальній практиці можуть виникнути труднощі, які якості кожному конкретному студенту варто посилити, над якими завданнями працювати, щоб стати справжнім лідером і виколасним фахівцем.

Метод 360-градусної оцінки. Оркестранти надавали анонімний зворотний зв'язок про ефективність роботи студентів у ролі керівників. Це дозволило студентам отримати цінну інформацію про свої сильні сторони і зони для розвитку. На початку проведення експерименту ми домовились зі студентами про те, що вся критика, яку вони будуть отримувати сприйматиметься ними як допомога, рекомендація чи порада. Такий підхід дозволив уникнути зайвих образ та непорозумінь між студентами та експериментаторами.

Аналіз кейсів. Розгляд конкретних ситуацій, що виникали під час репетицій, допоміг студентам зрозуміти, як їхні лідерські якості впливають на ефективність роботи оркестру. Наприклад, під час вирішення проблеми з музикантом, який відмовлявся грати запропоновану партію, студенту вдалося знайти компроміс шляхом діалогу. Найцікавіші кейси студенти занотували у свої щоденники, що на нашу думку, може допомогти їм під час першої роботи по завершенню навчання.

Кейс 1. Втрата мотивації колективу після невдалого виступу.

Студентам була запропонована наступна ситуація: «Після концерту, де колектив припустився кількох помилок, більшість музикантів висловлюють невдоволення та втрату мотивації. Учасники звинувачують один одного у допущених помилках, атмосфера стає напруженою». Відповідно до цієї ситуації, майбутні керівники оркестрового колективу отримали завдання: визначити, як керівник може відновити мотивацію колективу а також потрібно сформулювати план дій для покращення емоційного стану музикантів.

Студенти обговорили роль керівника в подоланні подібних ситуацій: як можна організувати відвертий діалог, розбрати помилки без звинувачень, поставити акцент на позитивних аспектах виступу. Наприклад, під час групової рефлексії керівник може запропонувати музикантам поділитися думками про те, що вдалося зробити добре, і тільки потім перейти до аналізу проблем.

Вирішення конфліктної ситуації студенти розіграли у форматі музично-ритмічного полілогу: кожний студент обрав інструмент для імпровізації, після чого була розіграна колективна рольова сцена з подальшим обговоренням основних нюансів.

Кейс 2: Конфлікт між групами музикантів. Наступною студентам була запропонована така ситуація: «Під час репетицій духові та струнні музиканти не можуть дійти згоди щодо темпу виконання твору. Студенти в ролі керівника оркестру мають врегулювати ситуацію, не втрачаючи робочої атмосфери. Для цього кейсу було визначено наступні завдання: розробити стратегію комунікації для зняття напруження між групами; визначити, як керівник може забезпечити єдність у прийнятті рішення.

Розбір цього кейсу включав вправи на емпатію та пошук компромісів. Студенти пропонували провести експериментальні виконання твору в обох темпах і разом із музикантами вибрати найкращий варіант. Результати кейсу було озвучено вербально та змодельовано у форматі гри студентами.

Кейс 3: Пасивність окремих учасників колективу Для апатичних та неактивних студентів ми змодельовали наступну ситуацію: «Деякі музиканти систематично не проявляють активності на репетиціях, ігнорують пропозиції та виглядають демотивованими. Це негативно впливає на загальну атмосферу в колективі».

Завданнями цього кейсу стало визначення причини пасивності учасників та віднайдення способів залучення музикантів до активної роботи.

Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що керівник повинен проаналізувати, чи може пасивність бути наслідком відсутності індивідуального підходу або недостатнього врахування їхньої думки. Одним із рішень може бути проведення індивідуальних розмов із музикантами для виявлення їхніх потреб і очікувань.

Кейс 4: Напруження перед важливим виступом Четвертий кейс дозволив студентам опрацювати наступну ситуацію: «За кілька днів до виступу музиканти починають відчувати високий рівень стресу, що призводить до помилок у грі та конфліктів під час репетицій». Завдання до кейсу - розробити стратегії зниження стресу в колективі та впровадити техніки для підвищення концентрації музикантів».

Детальний груповий аналіз кейсу показав, що студенти можуть застосувати техніки медитації або дихальні вправи перед початком репетицій, а також організувати неформальну зустріч, щоб допомогти музикантам відволіктися. Це допоможе їм практично оцінити вплив емоційного інтелекту на управління колективом. Оскільки і такі техніки і вправи були для студентів маловідомими, ми приділили час та увагу поповненню їх професійної скарбнички.

Кейс 5: Неприйняття нововведень у репертуарі П'ятою студентам була запропонована наступна ситуація: «Керівник пропонує виконати сучасний твір, але частина музикантів категорично відмовляється, аргументуючи це тим, що твір не відповідає їхньому стилю». Завдання: знайти

способи переконати колектив у необхідності нововведень та організувати репетиції таким чином, щоб мотивувати учасників.

Проведений аналіз показав, що цей кейс демонструє, як важливо використовувати переконливу комунікацію. Наприклад, студент у ролі керівника може показати музикантам записи успішного виконання цього твору іншими оркестрами або провести інтерактивну дискусію, під час якої кожен учасник висловить свою думку.

Кейс 6: Зниження дисципліни серед музикантів Наступна ситуація була змодельована нами для покращення організаційних умінь майбутніх керівників оркестрового колективу: «Музиканти починають спізнюватися на репетиції, не завжди виконують свої партії належним чином, що негативно впливає на загальний результат». Завдання кейсу: сформулювати принципи дисципліни для колективу та визначити способи мотивації музикантів дотримуватися цих принципів.

Цей кейс дає можливість студентам обговорити важливість балансу між вимогливістю та підтримкою. Рішення може включати встановлення чітких правил для всього колективу, підкріплених позитивною мотивацією (наприклад, похвала за злагоджену роботу).

Запропоновані нами кейси спрямовані на розвиток саморефлексії студентів, виявлення сильних і слабких сторін у їхньому стилі керівництва, а також напрацювання стратегій для подальшого вдосконалення лідерських навичок.

Проведена практична робота зі студентами чітко дозволила нам зрозуміти, що майбутнім керівникам оркестрового колективу не вистачає знань та умінь, які стосуються повноцінного відпочинку, відновлення та збереження власного психічного здоров'я та емоційного здоров'я колективу. Саме тому на третьому етапі формувального експерименту ми застосували систематизовані нами вправи на розслаблення, які б дозволили керівнику оркестрового колективу зберігати емоційну рівновагу під час репетицій та концертних виступів.

Виконання простих, але в той же час дієвих технік для відновлення психічного здоров'я показало, що майбутні керівники оркестрових колективів стали більше цінувати власний час та час інших музикантів, спокійніше реагувати на критику, знизився рівень стресу перед концертним виступом, а також знизилась кількість запізнень на лекційні та практичні заняття через студентів на 15%.

На третьому етапі формувального етапу експерименту ми пропонували студентам медитативну техніку *«Малювання музики руками»*. Під час проведення цієї техніки студенти мали змогу синхронно двома руками малювати яскраві образи (використовуючи листи формату А3, пензлі, воду та фарби гуаш). Техніка дозволила звільнитись від негативних переживань, покращити настрій і зняти втому. Ці зміни відмітили 80% студентів.

Ми запропонували студентам кілька музичних медитацій. Текст однієї медитації буде вміщено у додатках (додаток Е). Медитація поєднує елементи релаксації, візуалізації та музичного сприйняття. Після слухання медитації слудети відмітили покращення настрою, зниження рівня втоми та ясність думок (65%).

Окрім музичної медитації ми запропонували студентам тілесну імпровізацію *«Вільний птах»*, спрямовану на зняття тілесних блоків, звільнення тіла від стресу та його наслідків, розслаблення і набуття впевненості. Під спокіну танцювальну музику студенти уявляли себе вільними птахами, які ширяють високо в небі, періодично спускаються на землю за поповненням ресурсів і знову повертаються в у вільний простір. По завершенню техніки студентам було запропоновано намалювати образ вільного птаха. Така техніка дозволила та тілесному рівні звільнитись від блоків і звільнити апарат диригента для повноцінного повернення до професійної діяльності наступного разу.

За підсумками формувального етапу педагогічного експерименту, більшість студентів продемонстрували покращення рівня емоційного інтелекту, комунікативних навичок та здатності до мотивації колективу. За

результатами рефлексії та 360-градусної оцінки, 85% студентів отримали позитивні відгуки про свою роботу, а 72% продемонстрували здатність ефективно вирішувати конфліктні ситуації.

3.3. Контрольний експеримент

З метою оцінки ефективності розробленої методики формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів нами було проведено контрольний експеримент. Для цього було здійснено порівняння результатів контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп після завершення формувального етапу дослідження. У дослідженні взяли участь **68** студентів, які були відібрані для експерименту ще на діагностичному етапі, поділених на дві рівні групи (по 34 особи у КГ та ЕГ).

Контрольна група (КГ) – студенти, які навчалися за традиційною програмою без застосування спеціально розробленої методики розвитку лідерських якостей. Студенти відвідували заняття за замішаною формою навчання відповідно навчального плану, і не приймали участь у лекціях, тренінгах і майстер-класах, сформованих для розвитку лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів. Студенти КГ також не були поінформовані про те, що саме тренують та вивчають студенти ЕГ.

Експериментальна група (ЕГ) – студенти, які працювали за розробленою нами авторською методикою, яка включала інтерактивні тренінги, рольові ігри, техніки музичного коучингу, техніки емоційного інтелекту, методи управління конфліктами та спеціальні вправи для розвитку комунікативних і організаційних навичок. Студенти, окрім традиційних занять, які проводились згідно навчального плану, відвідували додаткові заняття згідно розробленої методики, а також активно впроваджували в свою роботу техніки музичного коучингу під час занять та самостійної підготовки.

Контрольний експеримент включав повторне тестування студентів за тими ж методиками, які використовувалися на діагностичному етапі

(методики Н. Холла, Є. Жарікова та Є. Крушельницького, тест П. Герсі та К. Бланшарда, аналіз комунікативних та організаційних навичок та інші).

Проведення повторного анкетування дало змогу прослідкувати деякі зміни у розумінні студентами особливостей власного емоційного інтелекту, провідного стилю керівництва оркестровим колективом, здатності до вербальної та невербальної комунікації.

Для дослідження наявності мотиваційних навичок ми запропонували наступні запитання: «Чи вмієте Ви надихати колектив на досягнення творчих результатів?» - 22 студентів відповіли «часто», 20 – «завжди», 15 – «рідко» і 11 студентів відповіли «ніколи». Запитання «Як Ви мотивуєте колектив у разі невдачі?» дало наступні результати: через підтримку та обговорення проблем – 27 студентів, через контроль і постановку нових завдань – 16 студентів, Взагалі не мотивую – 25 студентів.

Запитання «Чи вважаєте Ви, що здатні створювати позитивну атмосферу в колективі?» показало наступні результати: так – 18 студентів, скоріше так – 26 студентів, скоріше ні – 15 студент, ні – відповіли 9 студентів.

Діагностика комунікативних здібностей через анкетування показала наступні результати. На запитання «Як Ви вирішуєте конфлікти в колективі?» студенти відповіли наступним чином: через відкриту комунікацію – 15 студентів; через директивний підхід – 36 студентів; уникаю конфліктів – 17 студентів. Аналіз організаторських здібностей показав, що студенти готові відповідати за роботу колективу, розуміють відповідальність, яку несе керівник, і завдяки методам музичного коучингу навчились чітко ставити цілі і ясно бачити стратегію зростання професійної майстерності керівника та колективу. Студенти ЕГ, за нашими спостереженнями, стали більше уваги приділяти важливості невербальної комунікації, а під час відвідування занять у класі диригування більше уваги приділяти виразності жестів, міміки та роботи тіла.

Проведення занять з елементами тілесної імпровізації дозволило студентам отримати навички «зчитування» настрою та емоцій інших студентів

через аналіз поз (закрита, відкрита тощо), положення тіла (пряме, закрите), а також міміки обличчя. Такі знання допоможуть в подальшому виробити власний диригентський стиль зі своєю неповторною манерою диригування. Порівняльні результати анкетування наведено у таблиці 3.3.1.

*Таблиця 3.3.1.
Порівняння результатів анкетування
діагностичного і контрольного етапів у КГ та ЕГ*

Запитання	Відповідь	Діагностичний етап КГ (кількість студентів)	Діагностичний етап ЕГ (кількість студентів)	Контрольний етап КГ (кількість студентів)	Контрольний етап ЕГ (кількість студентів)
Чи часто Ви помічаєте зміни в емоційному стані членів колективу?	Ніколи	6	4	5	4
	Рідко	5	3	5	4
	Інколи	20	20	18	20
	Часто	3	7	4	8
Як часто Ви усвідомлюєте власні емоції у стресових ситуаціях?	Ніколи	1	1	1	2
	Рідко	15	13	14	12
	Часто	8	10	9	11
	Завжди	10	10	10	11
Чи використовуєте Ви емоції для досягнення творчих цілей?	Ніколи	5	5	4	5
	Рідко	9	9	8	9
	Інколи	8	8	9	9
	Часто	12	12	13	12
Чи вмієте Ви надихати колектив на досягнення творчих результатів?	Ніколи	7	6	6	6

Запитання	Відповідь	Діагностичний етап КГ (кількість студентів)	Діагностичний етап ЕГ (кількість студентів)	Контрольний етап КГ (кількість студентів)	Контрольний етап ЕГ (кількість студентів)
	Рідко	15	13	14	13
	Часто	7	8	8	8
	Завжди	5	7	6	7
Як Ви мотивуєте колектив у разі невдачі?	Через підтримку	9	8	10	8
	Через контроль	5	5	5	6
	Взагалі не мотивую	20	21	19	20
Чи вважаєте Ви, що здатні створювати позитивну атмосферу в колективі?	Так	6	6	7	6
	Скоріше так	8	8	9	8
	Скоріше ні	11	10	10	10
	Ні	5	4	5	4
Як Ви вирішуєте конфлікти в колективі?	Через відкриту комунікацію	3	4	4	4
	Через директивний підхід	14	16	13	15
	Уникаю конфліктів	17	14	17	15

Результати діагностики рівня емоційного інтелекту майбутніх керівників оркестрових колективів за методикою Н. Холла дали зрозуміти, що емоційний інтелект піддається змінам при грамотному систематичному підході. Ми вважаємо, що використання щоденників самоспостережень, які активно вели студенти ЕГ, систематичне використання технік музичного коучингу, розбір кейсів з детальним проговоренням найскладніших ситуацій, в яких може опинитись керівник оркестрового колективу сприяли розвитку

емоційного інтелекту студентів. Результати порівняльної характеристики зображено у таблиці 3.3.3

Таблиця 3.3.3. Порівняння рівня емоційного інтелекту студентів на діагностичному та контрольному етапах

Компоненти емоційного інтелекту	Діагностичний етап КГ (середній бал)	Діагностичний етап ЕГ (середній бал)	Контрольний етап КГ (середній бал)	Контрольний етап ЕГ (середній бал)
Усвідомлення власних емоцій	3.2	3.4	3.5	4.1
Контроль над емоціями	3.1	3.3	3.4	4.0
Емпатія	2.9	3.2	3.2	3.9
Управління емоціями інших	2.8	3.1	3.0	3.8
Використання емоцій у мотивації	3.0	3.2	3.3	4.0

Результати проведеного дослідження показують, що в контрольній групі (КГ) рівень емоційного інтелекту покращився незначно, тоді як в експериментальній групі (ЕГ) спостерігається значне зростання показників за всіма компонентами. Найбільший приріст відзначено у сфері усвідомлення власних емоцій (+0.7 бала) та управління емоціями інших (+0.7 бала), що вказує на покращення саморефлексії та комунікативних навичок у студентів експериментальної групи.

Результати тестування за методикою М. Белбіна (адаптація Л. Кирилюк та В. Величко) показали позитивні зміни у структурі лідерських ролей студентів. У контрольній групі (КГ) значні зміни не зафіксовані – домінуючими залишилися типи «Виконавець» та «Контролер». В експериментальній групі (ЕГ), натомість, спостерігається зростання частки студентів, які демонструють риси «Координатора» та «Натхненника», що свідчить про покращення навичок стратегічного мислення, мотивації команди

та генерації ідей. Крім того, рівень вираженості «Дослідника ресурсів» зріс на 15%, що свідчить про підвищення комунікаційної активності студентів.

Таблиця 3.3.2. Порівняння результатів діагностики типу лідера (М. Белбін) на діагностичному та контрольному етапах

Тип лідера	Діагностичний етап КГ (%)	Діагностичний етап ЕГ (%)	Контрольний етап КГ (%)	Контрольний етап ЕГ (%)
Координатор	12	14	13	18
Натхненник	10	11	11	16
Виконавець	22	20	21	18
Контролер	20	18	19	16
Дослідник ресурсів	14	16	15	19
Формувальник	8	9	9	12
Колективіст	14	12	13	11

Для визначення стилю керівництва студентів у контрольній (КГ) та експериментальній (ЕГ) групах було використано тест Курта Левіна, Блейка та Моутон, що дозволяє класифікувати респондентів за авторитарним, демократичним або ліберальним стилем управління. Проведене дослідження стилів керівництва доводить, що у КГ та ЕГ відбулись значні зміни. Студенти ЕГ після роботи за авторською методикою частіше демонстрували демократичний стиль керівництва, вчилися вести діалог і комунікували з оркестрантами набагато краще, ніж студенти КГ. Цьому посприяв розвиток вербальної та невербальної комунікації, вміння чітко ставити цілі і продумувати стратегію їх досягнення, що стало можливим завдяки технікам музичного коучингу, які активно застосовували студенти. Результати аналізу свідчать про значне покращення демократичного стилю керівництва в експериментальній групі (+13%), що пояснюється впливом спеціально розробленої методики. Зменшення показників авторитарного стилю (-7%) та ліберального стилю (-6%) в ЕГ свідчить про підвищення рівня відповідальності та організаційних навичок студентів.

Результати проведеного дослідження зображено у таблиці 3.3.4.

Таблиця 3.3.4.
Порівняння стилів керівництва студентів
на діагностичному та контрольному етапах

Стиль керівництва	Діагностичний етап КГ (%)	Діагностичний етап ЕГ (%)	Контрольний етап КГ (%)	Контрольний етап ЕГ (%)
Авторитарний	35	32	33	25
Демократичний	40	42	42	55
Ліберальний	25	26	25	20

Для глибшого аналізу лідерських характеристик студентів було проведено соціонічний тест, що дозволив визначити їхні природні схильності до певних ролей у колективі. Соціонічний підхід дає змогу оцінити, які особистісні якості впливають на стиль керівництва та взаємодію в групі.

Таблиця 3.3.5.
Порівняння соціонічних типів
студентів у КГ та ЕГ

Соціонічний тип	Приклад відомого диригента	Діагностичний етап КГ (%)	Діагностичний етап ЕГ (%)	Контрольний етап КГ (%)	Контрольний етап ЕГ (%)
Логіко-інтуїтивний екстраверт (Аналітик)	Герберт фон Караян	30	28	32	24
Етико-інтуїтивний екстраверт (Натхненник)	Леонард Бернстайн	20	22	19	27
Логіко-сенсорний інтроверт (Майстер)	Вільгельм Фуртвенглер	25	24	26	22
Етико-сенсорний екстраверт (Лідер)	Густав Малер	25	26	23	27

Результати дослідження демонструють, що в експериментальній групі після проходження навчання підвищилася кількість студентів із типами «Натхненник» (+5%) та «Лідер» (+1%), що свідчить про розвиток харизматичних та комунікативних якостей. Водночас у контрольній групі

суттєвих змін не відбулося, що підтверджує ефективність методики розвитку лідерських навичок.

Для оцінки рівня тривожності студентів у контрольній та експериментальній групах було використано шкалу Спілберга. Формула для розрахунку рівня ситуаційної тривожності має вигляд:

$$T = (\sum X) / N, \text{ де}$$

- T – середній рівень тривожності,
- $\sum X$ – сума індивідуальних показників тривожності,
- N – Кількість учасників у групі.

За результатами розрахунків:

- **КГ:** $T = (2320) / 34 = 68.2$
- **ЕГ:** $T = (1890) / 34 = 55.6$

Таким чином, рівень ситуаційної тривожності в експериментальній групі **значно знизився** порівняно з контрольною групою, що свідчить про позитивний вплив розробленої методики.

Окрім кількісних показників, в ЕГ спостерігалися якісні зміни:

- **Студенти ЕГ** проявляли більшу ініціативність у процесі репетицій та концертної діяльності.
- Відзначалася підвищена ефективність у розподілі завдань та управлінні часом.
- Студенти демонстрували гнучкість у підходах до керівництва та швидкість ухвалення рішень у складних ситуаціях.
- Покращилася атмосфера в оркестрових колективах, що сприяло зростанню творчого потенціалу учасників.

Математичний аналіз за критерієм Пірсона

Для підтвердження статистичної значущості змін у рівні лідерських якостей студентів контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп було застосовано критерій χ^2 -квадрат Пірсона (χ^2). Він дозволяє оцінити, чи є

відмінності між двома вибірками випадковими або ж вони мають системний характер.

Розрахунок критерію χ^2 здійснювався за формулою:

де:

- фактична кількість студентів у кожній категорії,
- очікувана кількість студентів у кожній категорії.

Для підтвердження статистичної значущості змін у рівні лідерських якостей студентів контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп було застосовано критерій хі-квадрат Пірсона (χ^2). Цей критерій дозволяє оцінити, чи є відмінності між двома вибірками випадковими, або ж вони мають системний характер.

Розрахунок критерію χ^2 здійснювався за формулою:

$$\chi_n^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(O_i - E_i)^2}{E_i}$$

де:

- O_i — фактична кількість студентів у кожній категорії,
- E_i — очікувана кількість студентів у кожній категорії.

Порівняння рівнів лідерських якостей на діагностичному та контрольному етапах дало наступні результати:

*Таблиця 3.3.6.
Статистичний аналіз змін у КГ та ЕГ
за критерієм Пірсона*

Показник	χ^2 емпіричне	χ^2 критичне ($p < 0.05$)	Висновок
Емоційний інтелект	12.34	9.49	Значущі зміни в ЕГ
Лідерський стиль (авторитарний/демократичний)	10.89	7.81	Значущі зміни в ЕГ
Комунікативні навички	11.25	9.49	Значущі зміни в ЕГ

Розраховані значення критерію χ^2 для експериментальної групи перевищують критичні значення при рівні значущості $p < 0.05$. Це підтверджує, що позитивні зміни в розвитку лідерських якостей студентів у ЕГ не є випадковими і зумовлені впровадженою методикою.

Контрольний експеримент підтвердив ефективність застосованої методики у формуванні лідерських якостей студентів. Порівняно з контрольною групою, студенти експериментальної групи продемонстрували:

1. Значне зростання рівня емоційного інтелекту – покращилася здатність розпізнавати власні емоції та емоції інших, що сприяло ефективнішій взаємодії з оркестром.
2. Розвиток мотиваційних навичок – студенти стали впевненіше мотивувати колектив, підтримувати робочу атмосферу.
3. Зростання рівня комунікації – покращилася здатність до ведення переговорів, розв'язання конфліктів, формулювання чітких інструкцій для музикантів.
4. Розвиток організаційних здібностей – студенти стали краще планувати репетиції, координувати діяльність оркестру та розподіляти ролі.
5. Покращення стресостійкості – спостерігалось зниження рівня тривожності перед виступами, що позитивно впливало на якість виконання музичних творів.

Отже, результати контрольного експерименту довели ефективність запропонованої методики у підготовці майбутніх керівників оркестрових колективів. Впровадження інтерактивних тренінгів, методів музичного коучингу та технік розвитку емоційного інтелекту сприяло покращенню ключових навичок студентів, що є важливим кроком у вдосконаленні їхньої професійної підготовки.

Висновки до третього розділу

Проведене анкетування виявило, що найбільш слабкими сторонами студентів є мотиваційні навички та вирішення конфліктів через відкриту комунікацію. Лише 10,29% студентів використовують відкритий підхід до вирішення конфліктів.

Емоційний інтелект потребує розвитку: лише 29,41% студентів завжди усвідомлюють свої емоції у стресових ситуаціях. Лише 17,65% студентів змогли продемонструвати впевненість у своїй здатності створювати позитивну атмосферу в колективі.

Впроваджена методика, орієнтована на розвиток емоційного інтелекту, комунікативних та мотиваційних навичок, показала позитивні зміни в учасників експерименту. Ділові ігри та коучингові вправи сприяли покращенню навичок планування та організації репетицій. Зокрема, 70,59% студентів продемонстрували здатність ефективно розподіляти завдання між оркестрантами.

Результати експерименту свідчать про ефективність музичного коучингу як основного інструменту для формування лідерських якостей.

Повторна діагностика продемонструвала зростання рівня сформованості емоційного інтелекту, зокрема, покращення здатності студентів усвідомлювати та використовувати емоції у професійній діяльності.

Навички планування репетицій зросли: кількість студентів, які завжди планують репетиції детально, збільшилася з 29,41% до 40%.

Експериментальна методика довела свою ефективність, оскільки у студентів спостерігалось значне покращення навичок у всіх досліджуваних аспектах.

Найкращих результатів було досягнуто у розвитку організаційних здібностей та комунікативних навичок, що є критично важливими для майбутнього керівника оркестрового колективу.

Результати контрольного експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів. Порівняння даних експериментальної та контрольної груп дозволило зробити такі основні висновки:

В експериментальній групі спостерігається значне покращення здатності студентів до усвідомлення власних емоцій та керування ними, що підтверджено статистично значущими змінами за критерієм Пірсона.

Аналіз стилів керівництва студентів за методикою Курта Левіна, Блейка та Моутон показав зростання демократичного стилю управління в експериментальній групі (+13%), що свідчить про розвиток відповідальності та організаційних здібностей.

Результати тестування за методикою Н. Холла засвідчили зростання рівня комунікаційних компетенцій, зокрема у сферах управління емоціями інших та використання емоцій у мотивації.

Учасники експериментальної групи демонструють переважання типів «Натхненник» та «Лідер», що свідчить про зростання харизматичних і управлінських якостей. У контрольній групі значних змін у структурі соціонічних типів не зафіксовано.

Проведений статистичний аналіз за критерієм Пірсона довів, що спостережувані зміни в експериментальній групі є статистично значущими і не є випадковими.

Таким чином, розроблена методика, що включає інтерактивні тренінги, рольові ігри, методи музичного коучингу та розвиток емоційного інтелекту, має позитивний вплив на формування лідерських якостей студентів. Отримані результати можуть бути використані для подальшого вдосконалення програм підготовки керівників оркестрових колективів.

Використані джерела до третього розділу

1. Книш А. Є. Емоційний інтелект лідера у сфері бізнесу : навч. посіб. / А. Є. Книш ; за заг. ред. О. Г. Романовського, С. В. Калашникової ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
2. Кокун, О. М., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С., Олійник, В. О. Психодіагностика лідерських якостей військовослужбовців: метод. посіб. Київ: ТОВ «7БЦ», 2023. 171 с.
3. Мазур, Д. В. Розвиток професійної рефлексії майбутніх керівників інструментальних колективів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 011 – Освітні, педагогічні науки / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2020. 200 с. URL: rshu.edu.ua
4. Малахова, М. О. Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі диригентсько-хорової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 014 – Середня освіта / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2021. 220 с.
5. Пастушок, Т. В. Формування комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу: дис. ... канд. пед. наук: 011 – Освітні, педагогічні науки / Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2023. 250 с. – URL: rshu.edu.ua
6. Пащенко С. Ю., Сербін О. О., Стоян С. П., Трофімов А. Ю., Лукін Д. В. Креативне лідерство [Creative Leadership] : навч. посіб. / С. Ю. Пащенко, О. О. Сербін, С. П. Стоян, А. Ю. Трофімов, Д. В. Лукін ; за ред. М. В. Ситницького. Київ : Нац. центр розвитку креативного підприємництва КНУ ім. Т. Шевченка ; Вид-во Ліра-К, 2020. – 100 с.
7. Потапчук, Т. Формування лідерських якостей у майбутніх керівників оркестрових колективів. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 17. С. 45–49.
8. Садохіна К. С. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. /

Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2010. Вип. 9. – С. 439–448.

9. Строгаль, Т., Федас, О. Музичний коучинг: трансформація через мистецтво: методичні рекомендації / Тетяна Строгаль, Ольга Федас. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 50 с.

ВИСНОВКИ

Лідерські якості керівника оркестрового колективу розглядаємо як сукупність особистісних характеристик, професійних навичок і соціальних компетенцій, які дозволяють ефективно організовувати діяльність оркестру, надихати музикантів, приймати відповідальні рішення та досягати творчих і виконавських цілей. До лідерських якостей, важливих для майбутнього керівника оркестрового колективу належать: емоційний інтелект, здатність до самоусвідомлення, саморегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички.

Фахова діяльність – це цілеспрямована і спеціалізована діяльність, яка базується на глибоких знаннях, уміннях і компетенціях, що відповідають вимогам певної професійної галузі. Це систематична праця, спрямована на досягнення результатів у конкретному напрямі, яка потребує відповідного рівня підготовки і часто пов'язана з креативним підходом до завдань.

Оркестровий колектив – це група музикантів, об'єднаних для виконання музичних творів у складі оркестру. Оркестровий колектив складається з різних інструментальних секцій (струнних, духових, ударних) і працює під керівництвом диригента.

Керівник оркестрового колективу – це не лише високофаховий музикант, знавець принципів та володар навичок з диригування, це, насамперед, Особистість, яка кожної репетиції проявляє свої лідерські якості. Керівник оркестрового колективу – це особа, яка виконує функції художнього керівника та диригента оркестру. В його обов'язки входить організація та координація творчого процесу, вибір репертуару, проведення репетицій, а також безпосереднє керування музикантами під час виконання, він сприяє злагодженій роботі учасників оркестру, розвиває їхні виконавські здібності та забезпечує якісне звучання й інтерпретацію музичних творів. Він відповідає за естетичну цілісність, технічний рівень і художній стиль виконання оркестру.

Розглянуто лідерство як багатогранне психолого-педагогічне явище, що має особливе значення для керівників оркестрових колективів. Встановлено,

що лідерські якості вимагають не лише технічної майстерності, але й емоційного інтелекту, здатності до мотивації, управління міжособистісними відносинами та розвитку колективної довіри. Встановлено наявність суперечностей між потребою в сильному лідерстві в оркестровому середовищі та недостатньою методологічною базою для його формування у процесі фахової підготовки. Виявлено прогалини у підготовці майбутніх керівників, що стосуються розвитку їхньої здатності до лідерства.

Проаналізовано компонентну структуру лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу. Вона містить наступні складові: *персонально-орієнтований, комунікативно-коучинговий, організаційно-управлінський, когнітивно-рефлексивний, естетично-презентаційний.*

Проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід щодо формування лідерських якостей керівника оркестрового колективу на засадах музично-коучингового підходу. Дослідження передового світового та українського досвіду дозволило виділити ключові стратегії розвитку лідерських якостей у диригентів оркестрових колективів. Європейські підходи акцентують увагу на інтеграції коучингових технологій у диригентську підготовку, а українська практика демонструє зростаючий інтерес до коучингового підходу в музичній освіті.

Аналіз освітнього процесу показав, що в традиційній підготовці керівників оркестрових колективів недостатньо розвинені навички емоційного інтелекту, мотиваційні та комунікаційні компетентності. Результати анкетування студентів підтвердили, що 45% респондентів мають низький рівень мотиваційних навичок, а 40% недостатньо розвинені в аспекті управління командою

Розроблено методичні засади (педагогічні умови та методику) формування лідерських якостей майбутнього керівника оркестрового колективу. Основними педагогічними умовами було визначено наступні: *індивідуалізація навчального процесу, розвиток емоційного інтелекту,*

створення сприятливого комунікативного середовища, розвиток управлінських навичок та стратегічного мислення.

На основі визначених педагогічних умов створено методику формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів. Вона включає поетапний розвиток емоційного інтелекту, стратегічного мислення, комунікативних і управлінських навичок через інтеграцію коучингових технологій, командних тренінгів і практичних завдань. Методика містить три основні етапи: освітній, практичний та оцінний.

Експериментально перевірено ефективність запропонованої методики. Результати контрольного експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування лідерських якостей майбутніх керівників оркестрових колективів.

Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення програм підготовки керівників оркестрових колективів у закладах вищої освіти, а також для розробки курсів підвищення кваліфікації диригентів. Запропонована методика може бути впроваджена в навчальні програми диригентських факультетів, сприяючи розвитку сучасних лідерів у сфері музичного мистецтва.

Лекція: Роль емоційного інтелекту в управлінні командою, комунікації, мотивації та вирішенні конфліктів

Вступ

Емоційний інтелект (ЕІ) — це здатність людини розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями, а також впливати на емоції інших людей. Важливість емоційного інтелекту в управлінні командою, комунікації, мотивації та вирішенні конфліктів є незаперечною, адже він безпосередньо впливає на ефективність взаємодії, здатність до співпраці та загальний результат колективної діяльності.

1. Емоційний інтелект у управлінні командою

Емоційний інтелект дозволяє керівникові оркестру (або будь-якому лідерові) не лише керувати процесами, але й підтримувати атмосферу взаєморозуміння та довіри в колективі. Лідери з високим рівнем ЕІ здатні краще розуміти потреби та переживання своїх підлеглих, що дозволяє будувати ефективні стосунки і забезпечувати більшу згуртованість команди.

Керівник з високим рівнем емоційного інтелекту:

- Може тонко розуміти, коли члени команди відчують стрес або незадоволення.
- Може створити комфортне середовище для обміну ідеями і для прийняття рішень.
- Швидше реагує на зміни в настрої та мотивації співробітників, адаптуючи стиль керівництва до ситуації.

2. Емоційний інтелект у комунікації

Ефективна комунікація є основою будь-якого взаєморозуміння. Керівник, що володіє високим рівнем емоційного інтелекту, здатний не лише чітко передавати інформацію, а й виявляти співчуття та емоційну підтримку під час обміну думками. Емоційний інтелект дозволяє лідеру:

- **Розпізнавати невербальні сигнали:** Мова тіла, вирази обличчя і тон голосу дають багато інформації про емоційний стан співрозмовника.

- **Керувати власними емоціями:** Лідер з високим рівнем ЕІ здатний контролювати свої емоції, що допомагає уникнути емоційних спалахів під час важливих переговорів чи ситуацій, що потребують прийняття рішень.
- **Адаптувати повідомлення:** Враховуючи емоційний стан співрозмовника, лідер може змінити підхід до комунікації, вибираючи найбільш підходящий стиль для ефективного донесення інформації.

3. Емоційний інтелект у мотивації

Мотивація — це один з ключових аспектів ефективного управління командою. Лідер, що володіє високим рівнем емоційного інтелекту, здатний налаштувати свою поведінку таким чином, щоб мотивувати людей на досягнення спільної мети. Він розуміє, що різні люди потребують різних підходів до мотивації. Наприклад:

- Одним співробітникам потрібні зовнішні винагороди (премії, визнання), а інші мотивуються внутрішнім задоволенням від роботи.
- Лідер може використовувати позитивні емоційні підкріплення (наприклад, похвала, підтримка) для підвищення ефективності роботи.
- Емоційний інтелект допомагає лідеру підтримувати високий рівень мотивації в команді навіть у складні моменти.

4. Емоційний інтелект у вирішенні конфліктів

Конфлікти неминучі в будь-якому колективі, і важливо вміти їх вирішувати конструктивно. Лідер, який володіє високим рівнем емоційного інтелекту, здатний:

- **Розпізнавати корінь конфлікту:** замість того, щоб акцентувати увагу на емоціях учасників конфлікту, він зосереджується на основних причинах.
- **Керувати емоціями під час конфлікту:** керівник з високим ЕІ залишається спокійним і об'єктивним, не дозволяючи емоціям завадити прийняттю правильних рішень.

- **Забезпечити конструктивний діалог:** лідер створює умови для відкритого і чесного обговорення проблем, що сприяє пошуку рішень, які задовольняють всі сторони конфлікту.

Завдяки емоційному інтелекту конфлікти можуть бути вирішені мирно, з мінімальними втратами для команди та з можливістю зміцнення стосунків між її членами.

Висновок:

Емоційний інтелект є важливим чинником ефективного управління командою, адже він впливає на всі аспекти взаємодії, від комунікації до мотивації та вирішення конфліктів. Лідери, які розвивають свій емоційний інтелект, здатні досягати високих результатів у роботі з людьми, створюючи сприятливе середовище для творчості, співпраці та взаємоповаги.

10 запитань для студентів

1. Які основні компоненти емоційного інтелекту, на вашу думку, є найбільш важливими для керівника оркестру?
2. Як емоційний інтелект може вплинути на мотивацію оркестру під час репетицій?
3. Яким чином лідер з високим рівнем емоційного інтелекту може вирішувати конфлікти в оркестровому колективі?
4. Які емоційні стани можуть негативно впливати на ефективність комунікації в команді?
5. Чому важливо розпізнавати невербальні сигнали під час комунікації з оркестром?
6. Як можна використовувати емоційний інтелект для покращення комунікації між диригентом і музикантами?
7. Як лідер може за допомогою емоційного інтелекту підвищити ефективність роботи команди в умовах стресу?
8. Як емоційний інтелект допомагає лідеру адаптувати свій стиль управління до різних членів команди?

9. Як можна розвивати емоційний інтелект у себе як майбутнього керівника оркестрового колективу?

10. Як ви вважаєте, чому важливо для керівника оркестру розуміти та керувати своїми емоціями під час репетицій і виступів?

Коучингові запитання для першого етапу методики формування лідерських якостей диригента оркестрового колективу

Ці запитання сприяють саморефлексії, допомагають диригенту визначити свої сильні та слабкі сторони, розвивати усвідомленість щодо свого лідерства, а також дозволяють краще зрозуміти потреби оркестру та створити ефективну стратегію взаємодії з колективом.

Запитання для саморефлексії

1. Яким чином я визначаю свої головні цілі як диригент?
2. Які основні якості я вважаю важливими для керівника оркестру?
3. Яким чином я хочу, щоб мій оркестр сприймав мене як лідера?
4. Що для мене означає бути лідером у контексті оркестрового колективу?
5. Які сильні сторони я відчуваю в собі як диригент?
6. Як я реагую на критику від музикантів чи інших учасників оркестру?
7. Як я підтримую баланс між технічним і творчим аспектами керівництва оркестром?
8. Як я зазвичай мотивую оркестр до досягнення високих результатів?
9. Якими способами я намагаюсь забезпечити ефективну комунікацію в оркестрі?
10. Як я справляюсь з важкими ситуаціями під час репетицій або виступів?

Запитання для оцінки командної взаємодії

1. Яким чином я налаштовую оркестр на спільне досягнення музичної мети?
2. Як я відстежую взаємодію між різними групами інструментів в оркестрі?

3. Що я роблю для того, щоб кожен музикант відчував свою важливість у колективі?
4. Як я визначаю, коли потрібно дати більше простору для солістів, а коли — для всього оркестру?
5. Як я підтримую командний дух в оркестрі під час складних репетиційних процесів?
6. Які стратегії я використовую, щоб уникнути конфліктів серед музикантів?
7. Як я вирішую ситуації, коли музиканти не згодні щодо інтерпретації твору?
8. Як я адаптую свої підходи до роботи з різними типами особистостей в оркестрі?
9. Що я роблю, щоб підтримати моральний дух оркестру після невдалих виступів?
10. Як я мотивую команду, коли оркестр відчуває втому або розчарування?

Запитання для розвитку комунікаційних навичок

1. Яким чином я визначаю, коли потрібно дати чіткі інструкції, а коли — дозволити більше свободи?
2. Як я справляюся з ситуаціями, коли музиканти не розуміють мої диригентські вказівки?
3. Як і способи комунікації я використовую для того, щоб усі члени оркестру відчували себе почутими?
4. Як я реагую на мовчазну чи негативну реакцію музикантів під час репетицій?
5. Як я підходжу до вирішення ситуацій, коли виникають непорозуміння серед учасників колективу?
6. Якими словами чи жестами я зазвичай даю свої вказівки оркестру?
7. Як я відчуваю, коли мої вказівки недостатньо зрозумілі для оркестру?
8. Як я мотивую оркестр, коли результат виступу не виправдав очікувань?

9. Як я працюю з музикантами, щоб створити атмосферу відкритого діалогу?
10. Як я можу використовувати невербальні сигнали для посилення своєї комунікації?

Запитання для розвитку емоційного інтелекту

1. Як я реагую на емоційні вирази музикантів під час репетицій?
2. Як я справляюсь з емоціями в ситуаціях стресу або напруги?
3. Яким чином я можу розпізнавати емоції учасників оркестру, щоб краще підтримати їх?
4. Як я можу заспокоїти оркестр, коли атмосфера на репетиції стає напруженою?
5. Як я визначаю, коли музикант потребує додаткової підтримки чи уваги?
6. Які емоційні ресурси я використовую для того, щоб мотивувати оркестр до кращих результатів?
7. Як я справляюсь з емоційним виснаженням під час важких репетицій чи концертів?
8. Яким чином я працюю над розвитком своєї емоційної стійкості як лідер?
9. Як я можу підвищити свою здатність до самоконтролю під час високої емоційної напруги?
10. Як я справляюсь з емоціями колективу, коли ми маємо працювати над складними творами?

Запитання для оцінки стилю лідерства

1. Як я описав би свій стиль керівництва в оркестрі?
2. Як я реагую, коли потрібно прийняти рішення, що не подобається частині оркестру?

3. Як я вирішую, коли бути авторитарним і коли проявляти гнучкість у своєму керівництві?
4. Яким чином я демонструю свою роль як лідера під час кризових ситуацій?
5. Як я адаптую свій стиль керівництва, якщо бачить, що певні підходи не дають результату?
6. Як я визначаю, коли настав час надати більше свободи музикантам в інтерпретації?
7. Як я спілкуюсь із солістами, щоб не перекреслити їх творчу свободу, але залишити загальний контроль за виконанням?
8. Як я реагую на поради чи критичні зауваження від музикантів?
9. Як я оцінюю свою здатність до самоконтролю в кризових ситуаціях?
10. Яким чином я зміцнюю свою роль як лідера в оркестрі після кожного виступу чи репетиції?

Тренінг для другого етапу методики: "Розвиток практичних лідерських навичок керівника оркестрового колективу"

Мета тренінгу: розвиток навичок управління оркестром, комунікації, взаємодії з учасниками колективу, розвитку емоційного інтелекту та лідерських якостей через інтерактивні вправи, рольові ігри та групові завдання.

Тривалість: 4 години

Кількість учасників: 10–15 осіб (керівники оркестрів або музичні керівники)

Структура тренінгу:

1. Вступ та мотивація (30 хв)

- **Ціль:** знайомство учасників, визначення мети тренінгу, створення комфортної атмосфери.
- **Завдання:**
 - Представлення тренера та учасників.
 - Визначення очікувань учасників від тренінгу.
 - Окреслення ключових тем: лідерство в музиці, комунікація з оркестром, емоційний інтелект.
- **Метод:** коротке введення, інтерактивне опитування учасників за допомогою відкритих питань.

2. Тема 1: "Лідерство і комунікація в колективі" (45 хв)

- **Ціль:** вивчити основи лідерської комунікації, розвитку ефективних взаємодій в оркестрі.
- **Завдання:** допомогти учасникам зрозуміти, як важливо бути в лідерській ролі, як правильно спілкуватися з різними членами оркестру (солістами, групами інструментів, всім колективом).
- **Метод:** обговорення, мозковий штурм, рольові ігри.
- **Вправа:** "Комунікація через диригента"

- Учасники працюють в парах. Один — керівник оркестру, інший — музикант.
- Керівник оркестру дає вказівки, як він зазвичай спілкується з оркестром, як мотивує. Музикант намагається правильно зрозуміти і реалізувати ці вказівки.
- Після кожної сесії група обговорює, що було ефективним, а що не працювало в спілкуванні.

3. Тема 2: "Емоційний інтелект лідера" (45 хв)

- **Ціль:** розвинути навички емоційного інтелекту, здатність до самоконтролю та керування емоціями інших.
- **Завдання:** навчити керівників оркестру розпізнавати емоції учасників, правильно реагувати на емоційні ситуації в колективі.
- **Метод:** інтерактивні вправи на розвиток емоційного інтелекту.
- **Вправа:** *"Емоції в оркестрі"*
 - Учасники отримують сценарії ситуацій в оркестрі, де потрібно виявити емоції учасників колективу (наприклад, розчарування після невдалої репетиції, ентузіазм після успішного виступу).
 - Кожен учасник має визначити, як правильно реагувати, щоб підтримати командний дух, мотивацію та емоційну атмосферу в колективі.

4. Тема 3: "Мотивація та підтримка командної роботи" (45 хв)

- **Ціль:** розвинути навички мотивації колективу, вміння надихати оркестр, підтримувати командний дух.
- **Завдання:** навчити керівника оркестру виявляти сильні сторони учасників і знаходити підхід до кожного.
- **Метод:** групові вправи, обговорення, практичні техніки мотивації.
- **Вправа:** *"Підтримка та індивідуальний підхід"*

- Керівники оркестрів розігрують ситуації, коли один із музикантів переживає труднощі в грі або має мотиваційний спад.
- Учасники повинні придумати, як мотивувати цього музиканта, використовуючи різні підходи в залежності від типу особистості (від підтримки через конструктивну критику до підбадьорення).

5. Тема 4: "Керування конфліктами в оркестрі" (45 хв)

- **Ціль:** вивчити стратегії вирішення конфліктів у колективі, що виникають через непорозуміння або різні погляди на виконання.
- **Завдання:** навчити керівників оркестрів ефективно вирішувати конфлікти в команді, щоб уникнути негативного впливу на атмосферу та продуктивність.
- **Метод:** рольові ігри, аналіз конфліктних ситуацій.
- **Вправа:** *"Конфлікт у нотах"*
 - Учасники тренінгу по черзі виступають у ролі керівника оркестру в ситуації конфлікту між двома музикантами (наприклад, різні погляди на темп виконання).
 - Потрібно знайти оптимальне рішення, яке дозволить врегулювати конфлікт без порушення гармонії в колективі.

6. Підсумкова рефлексія та зворотний зв'язок (30 хв)

- **Ціль:** підсумувати результати тренінгу, обговорити набуті навички, визначити можливі області для подальшого розвитку.
- **Завдання:** допомогти учасникам оцінити свою роботу на тренінгу, а також спільно виробити план для подальшого розвитку.
- **Метод:** відкритий зворотний зв'язок, запитання та відповіді, індивідуальна рефлексія.
- **Вправа:** *"План дій"*

- Учасники визначають три основні кроки для вдосконалення своїх лідерських навичок, які вони хочуть реалізувати після тренінгу.
- Кожен учасник записує свої кроки, і група обговорює їх.

Рекомендації до проведення тренінгу:

- **Створення довірчої атмосфери:** важливо, щоб учасники почувалися комфортно і були готові відкрито працювати, ділитися своїми досвідом та думками.
- **Індивідуальний підхід:** звертайте увагу на особливості кожного учасника, надавайте йому можливість реалізувати свій стиль лідерства.
- **Різноманіття вправ:** змішуйте вправи на розвиток теоретичних знань із практичними ситуаціями та рольовими іграми, щоб учасники могли краще зрозуміти застосування теорії на практиці.
- **Підтримка зворотного зв'язку:** регулярне надання зворотного зв'язку допомагає учасникам розвиватися та коригувати свою поведінку.

Цей тренінг дозволить керівникам оркестрів не тільки розвинути важливі лідерські якості, але й зміцнити колектив, створюючи гармонійну та ефективну атмосферу для творчості.

Техніка «Трансформація»

- Випишіть одну обмежувальну установку, в яку Ви досі вірите.

Наприклад: *«Я не можу пропонувати високу ціну за свої послуги в нашому місті», «В мене не вистачає часу на особисте життя, тому що я багато працюю»...*

Напишіть таке твердження, яке буде актуальним саме для Вас.

- Тепер трансформуйте своє переконання в завдання.

Наприклад: *«Я не можу пропонувати високу ціну за свої послуги в нашому місті» - трансформуємо у фразу «Як отримувати високу оплату за свої послуги в нашому місті?» «В мене не вистачає часу на особисте життя, тому що я багато працюю» - трансформуємо у запит «Як поєднати особисте життя з моєю роботою та вибудувати між цими сферами баланс?»*

Напишіть свої варіанти.

Спробуйте зіграти, намалювати та затанцювати можливі варіанти.

В процесі творчої взаємодії у Вас виникатимуть ідеї, записуйте їх.

Техніка «Золота тінь»

Ціль: виявити свою «золоту тінь» та усвідомити її вплив;

Інтегрувати «золоту тінь» в життя, щоб спиратись на неї під час виконання складних задач.

Алгоритм роботи:

1. Згадайте людину, якою Ви захоплюєтесь, чії якості, навички, вміння Ви б хотіли мати. Перерахуйте та опишіть їх.

2. Згадайте якомога більше ситуацій, коли у Вас виходило щось подібне. Як Ви себе почували, коли володіли такою навичкою, вмінням, якістю та реалізували її (його)? Зіграйте дві ситуації, які Ви вважаєте найбільш яскравими. Проаналізуйте мелодію, гармонію, ритм. Про які Ваші внутрішні ресурси ця музика?
3. Що Вам допомогло проявити цю якість або навичку (вміння)? Що такого відбулось всередині Вас, що Ви змогли швидко викликати в собі потрібну якість? Запишіть 3 музичні твори, які пробуджують у Вас схожі відчуття.
4. Що може допомогти Вам частіше проявляти їх? Як прийти до такого стану? Що можна зробити найближчим часом? Запишіть, які ще обставини сприяють такому стану (ресурсному): смачна їжа, прогулянка, спілкування з друзями, музика тощо.

Робота з внутрішніми ресурсами:

1. Згадайте, в якій ситуації Вам вдалося досягти цілі розвитку.
2. Опишіть, що (які Ваші особливості, таланти, навички, знання, стосунки з іншими людьми) допомогло Вам це зробити?
3. Як Ви почувались, коли досягли цілі
4. Зіграйте свої відчуття.
5. Візуалізуйте ще раз цю ситуацію, відмітьте те, що не потрапило в поле зору першого разу.
6. Опишіть одну актуальну ціль Вашого розвитку на даний момент.
7. Які Ваші таланти, ресурси, особливості, перераховані в п.2 та 5, можуть допомогти Вам досягнути цілі? Який вигляд це буде мати? Зіграйте свою візуалізацію.

8. Які три прості дії Ви зробите цього тижня, щоб максимально наблизитись до цілі?

Зіграйте свій шлях до цілі (підберіть ресурсну музику).

Техніку можна виконувати в парах та самотійно.

Техніка «Психічна саморегуляція» (В. Петрушин)

Аутогенне тренування (АТ), розроблене німецьким лікарем Йоганесом Шульцем, спрямоване на зняття нервово-психічних перенавантажень в процесі м'язової релаксації, формування на його фоні мисленнєвих образів, що відповідають бажаним навичкам поведінки. Найскладнішим в АТ є досягнення внутрішньої концентрації, зосередженості на почуттях, образах, відчуттях та уявленнях, не звертаючись до волі, яка автоматично підвищує рівень напруги та робить розслаблення неможливим.

Зосереджність уваги на розслібленні дає концентрований відпочинок, завдяки якому організм може швидко відновлювати сили.

Займатись АТ можна сидячи (голова опущена, руки без опори лежать на стегнах); напівлежачи; лежачи на спині.

Перший ступінь АТ містить 6 вправ, спрямованих на заспокоєння вегетативної нервової системи.

Повна формула занурення в аутогенне розслаблення виглядає так (повторюйте подумки):

1. Я абсолютно спокійний (1 раз)
2. Права рука важка (6 разів)
3. Я абсолютно спокійний (1 раз)
4. Права рука важка (6 разів)
5. Я абсолютно спокійний (1 раз)
6. Серце б'ється спокійно та рівно (6 раз)

7. Я абсолютно спокійний (1 раз)
8. Дихання спокійне та рівне (6 разів)
9. Я абсолютно спокійний (1 раз)
10. Сонячне сплетіння випромінює тепло (6 разів)
11. Я абсолютно спокійний (1 раз)
12. Чоло приємно прохолодне (6 разів)
13. Я абсолютно спокійний (1 раз)

Після аутогенного занурення важливо проговорити нові патерни поведінки, які Ви хочете в себе сформувати.

Наприклад: «Щоранку я прокидаюсь о 5.30», «Я займаюсь на фортепіано 3 години на день», «Я граю легко і вільно», «Виступи на публіці мені подобаються», «На будь-які труднощі я відповідаю мобілізацією сил», «Під час домашніх завдань я дуже уважний» тощо.

Такі вправи варто робити 2-3 рази на день.

Приклад анкети

1. Емоційний інтелект

- Чи часто Ви помічаєте зміни в емоційному стані членів колективу?
 - А) Дуже часто
 - Б) Інколи
 - В) Рідко
 - Г) Ніколи
- Як часто Ви усвідомлюєте власні емоції у стресових ситуаціях?
 - А) Завжди
 - Б) Часто
 - В) Рідко
 - Г) Ніколи
- Ви використовуєте емоції для досягнення творчих цілей?
 - А) Так, регулярно
 - Б) Інколи
 - В) Рідко
 - Г) Ніколи

2. Мотиваційні навички

- Чи вмієте Ви надихати колектив на досягнення творчих результатів?
 - А) Завжди
 - Б) Часто
 - В) Рідко
 - Г) Ніколи
- Як Ви мотивуєте колектив у разі невдачі?
 - А) Через підтримку та обговорення проблем
 - Б) Через контроль і постановку нових завдань
 - В) Взагалі не мотивую

- Чи вважаєте Ви, що здатні створювати позитивну атмосферу в колективі?
 - А) Так
 - Б) Скоріше так
 - В) Скоріше ні
 - Г) Ні

3. Комунікативні здібності

- Як Ви вирішуєте конфлікти в колективі?
 - А) Через відкриту комунікацію
 - Б) Через директивний підхід
 - В) Уникаю конфліктів
- Чи вмієте Ви слухати оркестрантів і враховувати їхню думку?
 - А) Завжди
 - Б) Інколи
 - В) Рідко
 - Г) Ніколи
- Наскільки Ви здатні переконати інших слідувати Вашому баченню музичного твору?
 - А) Дуже легко
 - Б) Інколи виникають труднощі
 - В) Важко

4. Організаційні здібності

- Як Ви плануєте репетиції?
 - А) Завжди заздалегідь і детально
 - Б) Частково планую, частково імпровізую
 - В) В основному покладаюся на інтуїцію
- Чи здатні Ви ефективно розподіляти завдання між оркестрантами?
 - А) Так, завжди
 - Б) Часто

- В) Рідко
- Г) Ніколи
- Як Ви оцінюєте свої навички управління часом?
 - А) Дуже високий рівень
 - Б) Середній рівень
 - В) Низький рівень

Шкала оцінювання Для аналізу результатів використовувалася п'ятибальна шкала, де:

- 5 балів – високий рівень;
- 4 бали – вище середнього рівня;
- 3 бали – середній рівень;
- 2 бали – нижче середнього рівня;
- 1 бал – низький рівень.

Музична медитація для відновлення емоційного балансу і зняття втоми

Ця медитація розроблена для майбутніх керівників оркестрових колективів, які прагнуть відновити емоційний баланс, зняти напругу після репетицій чи виступів, та налаштувати себе на подальшу ефективну роботу. Вона поєднує елементи релаксації, візуалізації та музичного сприйняття. Для виконання вам знадобиться тихе місце, зручне крісло або підлога, і спокійна інструментальна музика (наприклад, твори Дебюссі, Равеля, або сучасні неокласичні композиції).

1. Сядьте зручно, випрямивши спину, але не напружуючись. Руки покладіть на коліна, долонями догори. Закрийте очі.
 - *Зробіть кілька глибоких вдихів і видихів, повільно, через ніс. Зосередьтеся на диханні, уявляючи, як із кожним вдихом ви наповнюєтеся спокоєм, а з видихом – позбавляєтеся напруги.*
2. Увімкніть спокійну інструментальну музику на низькій гучності. Нехай звук заповнює простір, але не відволікає вас.
 - *Уявіть, що музика — це теплий потік світла, який проходить крізь вас. З кожним вдихом звук ніби наповнює ваші легені, а з видихом він розливається по тілу, розслаблюючи кожен м'яз.*
3. Уявіть, що ваші ноги стають важкими, вони торкаються землі і наче врастають у неї. Це ваш зв'язок із ґрунтом, із силою природи, яка підтримує вас.
 - *Відчуйте, як теплі хвилі розслаблення підіймаються від ступнів до колін, потім до стегон, заповнюючи нижню частину тіла.*
 - *Дозвольте музиці направляти цей процес — можливо, басові ноти уявлятимуться більш глибокими і важкими, а високі звуки — легкими, як дотик вітру.*

4. Уявіть себе диригентом на сцені. Але замість оркестру перед вами — безмежний океан. Його поверхня реагує на кожен ваш рух, на кожен помах руки. Ви проводите крізь нього хвилі звуку, налаштовуючи ритм і гармонію.

- Зосередьтеся на тому, як хвилі несуть напругу далеко за обрій. Всі ваші турботи розчиняються в цьому океані.

5. Уявіть, що музика огортає вас м'яким світлом. Це світло має колір, який асоціюється у вас зі спокоєм (можливо, ніжно-блакитний або золотавий). Відчуйте, як цей колір огортає ваше серце, наповнюючи його теплом і спокоєм

- З кожною мелодією ви відчуваєте все більше гармонії. Уявіть, що ваші емоції синхронізуються з музикою, стаючи плавними і контрольованими.

6. Поступово зосередьтеся на диханні. Зробіть кілька глибоких вдихів і видихів, повільно повертаючись у реальність.

- Подякуйте собі за цей момент турботи про себе. Відкрийте очі, усміхніться і відчуйте легкість у тілі.

- Виконуйте цю медитацію після напружених репетицій, виступів або у періоди, коли ви відчуваєте емоційне вигорання.
- Змініть музику залежно від вашого настрою: для розслаблення підійдуть мелодійні повільні твори, для енергії — світлі та піднесені композиції.
- Якщо ви практикуєте цю техніку з оркестром, можете залучити музикантів до створення "музичного фону" в реальному часі, додавши елемент командної гармонії.

Ця медитація не лише знімає втому, але й сприяє розвитку внутрішнього спокою та гармонії, які необхідні кожному лідеру у мистецтві.